TROYACADEMY

INTERNATIONAL JOURNAL *of* SOCIAL SCIENCES

E-ISSN : 2717-753X Cilt | Volume : 11 Sayı | Issue : 1 Yıl | Year : 2026

TROYACADEMY
INTERNATIONAL JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

E-ISSN: 2717-753X | **Cilt**/Volume:**11** | **Sayı**/Issue:**1** | **Ay**/Month: **Şubat** / February | **Yıl**/Year:2026

SAHİBİ / OWNER

Prof. Dr. R. Cüneyt ERENOĞLU
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

BAŞ EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF

Doç. Dr. Fatih Fuat TUNCER
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

EDİTÖR YARDIMCILARI / ASSISTANT EDITORS

Dr. Öğr. Üyesi Tolga YALÇINTEKİN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Merve Mert SARITAŞ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ayşe Gül SONCU
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Burhanettin Aykut ARIKAN
Türk-Alman Üniversitesi

Prof. Dr. Ebru NERGİZ
İstanbul Galata Üniversitesi

Prof. Dr. Hüsnü Levent DALYANCI
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Kenan AYDIN
İstanbul Gelişim Üniversitesi

Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Şenol DURGUN
İstanbul Gelişim Üniversitesi

Doç. Dr. Erkan BİL
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Doç. Dr. Oğuzhan BİLGİN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Bahar GÜDEK
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet Yağmur ERSOY
Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Bülent DEMİRAĞ
Gaziantep Üniversitesi

Doç. Dr. Hasan YENİÇIRAK
Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr Üyesi Müslüm EFLATUN
Kırklareli Üniversitesi

Dr. Arş. Gör. Meryem SARIKÖSE
İstanbul Gelişim Üniversitesi

Dr. Öğr. Gör. Mehmet Ali ENGİN
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Gör. Saim Alper AYAS
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Dr. Bahtiyar MERMERTAŞ
Bağımsız Araştırmacı

Dr. Burcu DEMİR
Bağımsız Araştırmacı

TROYACADEMY
INTERNATIONAL JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

E-ISSN: 2717-753X | **Cilt**/Volume:**11** | **Sayı**/Issue:**1** | **Ay**/Month: **Şubat** / February | **Yıl**/Year:2026

ALAN EDİTÖRLERİ / FIELD EDITORS

Prof. Dr. Hakan YILDIRIM
Finans Alan Editörü/ Finance Field Editor, İstanbul Gelişim Üniversitesi

Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU
Arkeoloji Alan Editörü/ Archeology Field Editor, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Doç. Dr. Furkan KAYA
Tarih Alan Editörü/ History Field Editor, Yeditepe Üniversitesi

Doç. Dr. Hilal KILIÇ
Halkla İlişkiler Alan Editörü/ Public Relations Field Editor, İstanbul Beykent Üniversitesi

Doç. Dr. Hülya KÖKMEN SEYİRCİ
Klasik Arkeoloji Alan Editörü/ Classical Archaeology Field Editor, Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Kemal ERKİŞİ
Ekonometri Alan Editörü/ Econometrics Field Editor, Antalya Bilim Üniversitesi

Doç. Dr. Kemal OLÇAR
Güvenlik Çalışmaları Alan Editörü/ Security Studies Field Editor, İstanbul Beykent Üniversitesi

Doç. Dr. İskender GÜMÜŞ
Kamu Yönetimi ve Sosyal Politikalar Alan Editörü / Public Administration and Social Policy Field Editor, Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Merve Suna ÖZCAN
Avrasya Çalışmaları Alan Editörü/ Eurasian Studies Field Editor, Kırıkkale Üniversitesi

Doç. Dr. Oya ERENOĞLU
Coğrafya Alan Editörü/ Geography Field Editor, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU
Siyaset Sosyolojisi Alan Editörü/ Political Sociology Field Editor, Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emine ERDEN KAYA
Siyaset Bilimi Alan Editörü/ Political Science Field Editor, Amasya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Erhan PİŞKİN
Uluslararası İktisat Alan Editörü/ International Economics Field Editor, Giresun Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Menekşe YAVUZ
Türk Dili ve Edebiyatı Alan Editörü/Turkish Language and Literature Field Editor, Haliç Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Merve BOYACI YILDIRIM
Yeni Medya ve Reklamcılık Alan Editörü/ New Media and Advertising Field Editor, İstanbul Gelişim Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Selim Han YENİACUN
Ortadoğu Çalışmaları Alan Editörü/ Middle Eastern Studies Field Editor, Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Serkan GÜLAL
Finansal Piyasalar Alan Editörü/ Financial Markets Field Editor, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şebnem ARIK
İktisat/ Uluslararası Ticaret/ Uluslararası Kalkınma Alan Editörü/ Economics/ International Trade/ International Development Field Editor, Alanya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ŞAHİN
Muhasebe Alan Editörü/ Accounting Field Editor, İstanbul Esenyurt Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emrah YAĞMURLU
Kültürel Çalışmalar Alan Editörü/ Cultural Studies Field Editor,Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

TROYACADEMY
INTERNATIONAL JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

E-ISSN: 2717-753X | **Cilt**/Volume:**11** | **Sayı**/Issue:**1** | **Ay**/Month: **Şubat** / February | **Yıl**/Year:2026

Arş. Gör. Dr. Mert İNAL
Üretim Yönetimi ve Pazarlama Alan Editörü/ Production Management and Marketing Field Editor, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Menekşe YAVUZ
Türk Dili ve Edebiyatı Alan Editörü/ Turkish Language and Literatüre, Bağımsız Araştırmacı

DANIŞMA KURULU / CONSULTATIVE COMMITTEE

Prof. Dr. Erdal ŞEN
Fenerbahçe Üniversitesi

Prof. Dr. Erkut ALTINDAĞ
Doğuş Üniversitesi

Prof. Dr. Hayati AKTAŞ
Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Gonca BAYRAKTAR DURGUN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Kutay KARACA
İstanbul Beykoz Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU
Ludwig Maximilians Üniversitesi

Prof. Dr. Nazan YELKİKALAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Veli YILANCI
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Kerem İNGEÇ
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Asuman KUTLU
İstanbul Beykent Üniversitesi

Doç. Dr. Ceren UYSAL OĞUZ
Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Deniz TANSİ
Yeditepe Üniversitesi

Doç. Dr. Emre ÇITAK
Hitit Üniversitesi

Doç. Dr. Fatma Gül GEDİKKAYA
İstanbul Gelişim Üniversitesi

Doç. Dr. Hayrünisa ALP ÖZAL
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Gökmen KANTAR
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Semra BOĞA ŞAHİN
Doğuş Üniversitesi

Doç. Dr. Senem ATVUR
Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Serhan AFACAN
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Resul ALKAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Andrew Adewale ALOLA
University of Inland Norway

Dr. Öğr. Üyesi Canan TERCAN
İstanbul Aydın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Melih Sefa YAVUZ
İstanbul Beykent Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat SÜSLÜ
İstanbul Galata Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ufuk Necat TAŞÇI
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KÜÇÜK
İstanbul Gelişim Üniversitesi

Dr. Reyhan YÜKSEL
Diyanet İşleri Başkanlığı

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ / TURKISH LANGUAGE EDITOR

Tuğba BAHAR
Bağımsız Araştırmacı

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ / ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Dr. Büşra HACIKÖYLÜ
Bağımsız Araştırmacı

TROYACADEMY
INTERNATIONAL JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

E-ISSN: 2717-753X | **Cilt**/Volume:**11** | **Sayı**/Issue:**1** | **Ay**/Month: **Şubat** / February | **Yıl**/Year:2026

WEBMASTER

Arş. Gör. Melike MUNTAŞ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

YAZI İŞLERİ / SECRETARIAT

Arş. Gör. Melike MUNTAŞ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

KAPAK VE DİZGİ TASARIMI / COVER AND LAYOUT DESIGN

Arş. Gör. Gökhan KELEŞ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

DİZGİ / LAYOUT

Arş. Gör. Onur KAYA
İstanbul Gelişim Üniversitesi

İNDEKSLER / INDEXES

Index Academic Docs
OJOP (Open Journal of Publications)
ZDB – Zeitschriftendatenbank
ACAR Index
OpenAlex
SUDOC (ABES)
Crossref

TROYACADEMY
INTERNATIONAL JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

E-ISSN: 2717-753X | **Cilt**/Volume:**11** | **Sayı**/Issue:**1** | **Ay**/Month: **Şubat** / February | **Yıl**/Year:2026

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yılda üç kez yayınlanır / Published three times a year

Troyacademy dergisi yılda üç sayı (Şubat, Haziran ve Ekim) olarak yayımlanan uluslararası hakemli ve bilimsel bir dergidir. Derginin yazım dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergide bilimsel araştırma ölçütlerine uygun olarak sosyal bilimler alanında yapılmış ve daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olan; doktora ve yüksek lisans çalışmalarından elde edilen sonuçların bir bölümünden ya da tümünden yararlanarak hazırlanmış olan bilimsel makaleler, araştırma- inceleme makalesi türünden çalışmalar, derleme yazıları ve benzeri yayımlanır; arşivlenir, paylaşılır, basılır ve dağıtılır. Troyacademy, herhangi bir makale değerlendirme/işlem ve yayın ücreti talep etmez.

Troyacademy (International Journal of Social Sciences) is an international peer-reviewed scientific journal scheduled to be published three times a year, in February, June, and October. Publication languages of the journal are Turkish and English. The journal comprises, archives, shares, prints, and distributes scientific articles, articles derived from research of masters and doctoral thesis, research and observation reports, and collections. Papers from all fields of social sciences are admissible and expected to be coherent with scientific research criteria and not published before. The journal does not charge any sort of article processing or publication fee.

Yaygın Süreli Yayın
3 aylık (Şubat/Haziran/Ekim)
Türkçe/İngilizce

Vernacular Publication Quarterly
(February/June/October)
in Turkish/English

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Terzioğlu Yerleşkesi, Çanakkale – TURKEY
Tel: +90 286 218 00 18
Fax: +90 286 218 05 24
Web: http://troyacademy.dergi.comu.edu.tr
E-mail: troyacademy@comu.edu.tr

Aksi belirtilmediği sürece Troyacademy'de yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına aittir. Bu konuda dergi sahibi, editörler veya diğer yazarlar sorumlu tutulamaz.,

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izni alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden basılamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Statements of acts or opinions appearing in the International Journal of Social Sciences are solely those of authors and o not imply endorsement by the editors, other authors or publishers.

All Rights Reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written permission of the Troyacademy editors.

TROYACADEMY
INTERNATIONAL JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

E-ISSN: 2717-753X | **Cilt**/Volume:**11** | **Sayı**/Issue:**1** | **Ay**/Month: **Şubat** / February | **Yıl**/Year:2026

TAKDİM

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından çıkarılan Troyacademy dergisi 2021 yılından itibaren 3 sayıya çıkarılmıştır. Derginin bu sayısında sosyal bilimlerin çeşitli alanlarından yedi makale yer almaktadır.

Bu sayıda yayımlanan makaleler ve yazarları şu şekildedir:

- **Alaattin CANBAY (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)**
  Türkiye'nin Toplumsal Dönüşümünde Türk Popüler Müzik Estetiği (1960-2000)

- **Yılmaz Zafer AKYOL (University of Liverpool)**
  The Impact of Social Media on the Political Behaviour and Decision-Making of Young People

- **Pınar BAYINDIRLI & Oya SEYMEN (Balıkesir Üniversitesi)**
  Güvenilir Liderlik İle İşe Adanmışlık Arasındaki İlişkide Örgütsel Adaletin Aracılık Rolü: Eğitim Sektöründe Görgül Bir Araştırma

- **Aydın ÖZDEMİR (Adıyaman Üniversitesi) & Hakan KİTAPÇI & Mehmet Şahin GÖK (Gebze Teknik Üniversitesi)**
  Efficiency Evaluation of Operations Strategy Matrix in Healthcare Systems of OECD Countries Using DEA-ANN-DEAM

- **Necmettin MUTLU (Bağımsız Araştırmacı)**
  Kalkınma Yolu Projesi'nin Emisyon Modellemesi: Türkiye-Irak Koridorunda Taşımacılık Modlarına Göre Karbon Etkilerinin Analizi

Dergimizin bu sayısına çalışmalarını gönderen akademisyenlere, bu eserlerin değerlendirmesini yapan hakemlere, yayın ve danışma kurulu ve sekretaryaya teşekkür ederiz.

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Troyacademy

TROYACADEMY
INTERNATIONAL JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

E-ISSN: 2717-753X | **Cilt**/Volume:**11** | **Sayı**/Issue:**1** | **Ay**/Month: **Şubat** / February | **Yıl**/Year:2026

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

Alaattin CANBAY (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Araştırma Makalesi / Research Article
Türkiye'nin Toplumsal Dönüşümünde Türk Popüler Müzik Estetiği (1960-2000)
Turkish Popular Music Aesthetics in Turkey's Social Transformation (1960-2000)
..... **1-17**

Yılmaz Zafer AKYOL (University of Liverpool)

Araştırma Makalesi / Research Article
The Impact of Social Media on the Political Behaviour and Decision-Making of Young People
Sosyal Medyanın Gençlerin Siyasi Davranışları ve Karar Verme Süreçleri Üzerindeki Etkisi
..... **18-31**

Pınar BAYINDIRLI & Oya SEYMEN (Balıkesir Üniversitesi)

Araştırma Makalesi / Research Article
Güvenilir Liderlik İle İşe Adanmışlık Arasındaki İlişkide Örgütsel Adaletin Aracılık Rolü: Eğitim Sektöründe Görgül Bir Araştırma
The Mediating Role of Organizational Justice in the Relationship Between Credible Leadership and Work Engagement: An Empirical Investigation in the Education Sector
..... **32-57**

Aydın ÖZDEMİR (Adıyaman Üniversitesi) **& Hakan KİTAPÇI & Mehmet Şahin GÖK** (Gebze Teknik Üniversitesi)

Araştırma Makalesi / Research Article
Efficiency Evaluation of Operations Strategy Matrix in Healthcare Systems of OECD Countries Using DEA-ANN-DEAM
OECD Ülkelerinin Sağlık Sistemlerindeki Operasyon Stratejisi Matrisi'nin Etkinliğinin VZA-YSA-VZAM Kullanılarak Değerlendirilmesi
..... **58-89**

Necmettin MUTLU (Bağımsız Araştırmacı)

Araştırma Makalesi / Research Article
Şerif Mardin'i Yeniden Okumak; Merkez ve Çevre ilişkisinde Yeni Orta Sınıf Arayışı
Revisiting Şerif Mardin; Searching for the New Middle Class between Center and Periphery
..... **90-112**

E-ISSN: 2717-753X, 11 (1), 1 – 17, Şubat / February, 2026, DOI: 10.31454/troyacademy.1465356

Troyacademy | International Journal of Social Science
http://troyacademy.dergi.comu.edu.tr

Türkiye'nin Toplumsal Dönüşümünde Türk Popüler Müzik Estetiği (1960-2000)

Turkish Popular Music Aesthetics in Turkey's Social Transformation (1960-2000)

Alaattin Canbay [1,*]

Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 05.04.2024

Kabul Tarihi: 30.12.2025

Anahtar Kelimeler:

Popüler Kültür, Popüler Müzik, Estetik Algı, Müzik Estetiği

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye'de 1960-2000 yılları arasında müzikal beğeni ve estetik yargıların geçirdiği dönüşümü, sosyo-kültürel ve tarihsel değişimler bağlamında analiz etmeyi amaçlamaktadır. Yoğun iç göç hareketleri, hızlı kentleşme süreci, 1980 sonrası ekonomik liberalleşme politikaları ve küresel medya araçlarının gelişimi, bu dönemi karakterize eden temel unsurlardır. Araştırmanın temel hedefi; makro düzeydeki bu toplumsal değişimlerin kültürel alanda nasıl somutlaştığını ve bunun bir yansıması olarak Türk popüler müzik kültüründeki estetik yargıların, beğeni kalıplarının ve üretim pratiklerinin nasıl dönüştüğünü incelemektir. Bu bağlamda çalışma, Türk popüler müzik kültürünün ilgili dönemde, küresel kültür endüstrisinin standartlaşma ve ticarileşme (metalaşma) dinamikleriyle paralellik gösterdiğini ileri sürmektedir. Araştırmada betimsel ve tarihsel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Estetik değişimin tarihsel sürekliliğini kavrayabilmek adına, Cumhuriyet'in kuruluşundan araştırma döneminin sonuna kadar uygulanan ulusal müzik politikaları bağlamsal olarak irdelenmiştir. Popüler müziğin endüstrileşme süreci ise Frankfurt Okulu'nun "Kültür Endüstrisi" eleştirisi çerçevesinde ve müziğin metalaşması ekseninde değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda, 1960'lardan itibaren müziğin hızla endüstriyel bir tüketim aracına dönüştüğü ve bu sürecin toplumun estetik değerlerindeki değişimlerle doğrudan ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte küresel popüler müzik türleri ve endüstriyel araçların etkisiyle, Halk müziğinin makamsal yapıları popüler müzik üretimlerine yansımış, küresel akımlarla yerel kültürel kodların dinamik bir etkileşimi sonucu melez sayılabilecek ara bir türde müzikal estetik oluşmuştur.

ARTICLE INFO

Research Article

Recieved 05.04.2024

Accepted: 30.12.2025

Keywords:

Popular Culture, Popular Music, Aesthetic Perception, Aesthetic Appreciation, Music Aesthetics

ABSTRACT

This study aims to analyze the transformation of musical taste and aesthetic judgments in Turkey between 1960 and 2000 within the context of socio-cultural and historical changes. Intense internal migration, rapid urbanization, post-1980 economic liberalization, and the development of global media are the primary elements characterizing this period. The research focuses on how these macro-level social changes manifested in the cultural sphere and how aesthetic judgments, patterns of taste, and production practices within Turkish popular music were transformed. In this context, the study posits that Turkish popular music culture during this period parallels the standardization and commercialization (commodification) dynamics of the global culture industry. Utilizing descriptive and historical analysis, the research contextually examines national music policies from the Republic's founding to the end of the study period. The industrialization of popular music is evaluated through the Frankfurt School's "Culture Industry" critique. Findings indicate that music rapidly became an industrial consumer product after the 1960s, directly correlating with shifts in society's aesthetic values. Ultimately, influenced by global genres and industrial tools, folk music's modal structures reflected into popular productions, creating a hybrid, intermediate musical aesthetic born from the dynamic interaction between global trends and local cultural codes.

* acanbay@gmail.com

GİRİŞ

Kültür, toplumsal yaşam deneyimlerini ve eğitim yoluyla edinilen öğrenilmiş davranış modellerini içeren, bir topluluğun maddi ve manevi mirasının toplamıdır ve değişen koşullara uyum sağlama özelliğine sahiptir (Giddens, 2019: 34; Güvenç, 1999: 96). Popüler kavramı, günümüzde en yaygın biçimde "çoğunluk tarafından beğenilen" veya "halka ait olan" şeklinde karşımıza çıkar (Luly, 2000). Popüler kültürü yaratan esas ilke, maddi ürünler haricinde sanatın her türünün de endüstriyel süreçten geçerek profesyonel bir ekip tarafından kitle medyası aracılığıyla meta olarak tüketiciye sunulmasıdır (McGregor, 2000; Bayar, 2019:64). Popüler kültür, tamamen ticari (metalaşmış) bir kültürdür; bu kültürde her şey satılabilir ve alınabilir bir meta olarak gündelik tüketime sunulabilir hale getirilmektedir.

Frankfurt Okulu'ndan Theodor W. Adorno, popüler kültürü, egemen kesimin kültür ve değerlerinin, egemenliğin devamı için toplumun diğer kesimlerine dayatıldığı standart bir kültürel form olarak nitelendirir (Yılmaz, 2017: 2). Adorno ve Horkheimer'a göre, kültür endüstrisinin en önemli sermayesi olan popüler müzik de standartlaşmış ve rasyonelleştirilmiştir (Adorno & Horkheimer, 2014: 165–172).

Popüler müzik (hafif müzik), nitelikten yoksun, içi boş ve kitleleri suni mutluluğa sevk eden bir türdür. Adorno'nun eleştirisine göre, bireyin reel-yaşam koşulları nedeniyle karşılanamayan temel doyum ihtiyacına fantazya olarak karşılık veren hafif müzik, etkili bir "gündüz rüyası" işlevi görerek dinleyiciyi toplumsal gerçeklikten ve tarihten kopmaya yöneltir (Öztürk, 2019). Bu süreçte dinleyici etken değil, edilgendir. Ancak çalışma, bu eleştirel yaklaşıma karşın, popüler kültürün "çiftedeğerlilik" (ambivalence) yaklaşımını desteklediğini ileri sürer. Hiçbir kültür halkın beğenisini kazanmadan yaşayamaz. Popüler kültür, bireylerin sisteme karşı hoşnutsuzluklarını dışa vurmasında araç işlevi görerek bir tür direnç üretimi de sağlayabilir (Frith,1996; Canbay & Çolak, 2009).

1. MÜZİKTE ESTETİĞİN TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ VE METALAŞMA

Müziğin estetik bir olgu olarak tanımlanması, bireyin estetik kavramını kendi yaşamında bir değer kategorisi olarak algılamasıyla başlar (Canbay, 2013: 234). Müziksel algı; bireyin manevi değerleri, yaşam deneyimleri, sanatsal tecrübesi, karakteri ve dünya görüşü tarafından şekillendirilen bütünsel ve karmaşık bir süreçtir. Sanattan estetik haz duyabilmek ise, belirli bir sanatsal kültür ve algı düzeyine sahip olmayı gerektirir (Kagan, 1993: 97–99).

Orta Çağ'da müzik yapma pratiği büyük ölçüde kiliseye bağlıyken, Gregorius ezgileri dahi zamanla popülerleşerek gündelik yaşamın bir parçası hâline gelmiştir (İlyasoğlu, 2009: 19–25). Müziğin metalaşması sürecinde önemli bir kırılma noktalarından biri 18. yüzyılda burjuva toplumunun ortaya çıkışıyla birlikte yaşanmıştır. Alois Senefelder'in 1796 yılında litografiyi (taş baskı) icat etmesi ve bu

tekniğin ticari kullanıma girmesi, nota basımını ucuzlatmış ve seri üretimin önünü açmıştır. Bu gelişme sayesinde müzik, "korunan eser" niteliğinden uzaklaşarak geniş kitleler tarafından erişilebilen, alınıp satılabilen bir "meta"ya (commodity) dönüşmüştür.

Yirminci yüzyıl estetiğinde ise teknoloji belirleyici rol oynamıştır. Gramofonun icadıyla birlikte estetik algı dönüşmüş; müzik kolektif bir "toplumsal eylem" olmaktan çıkarak bireysel yaşamın içine yerleştirilebilen bir "tüketim nesnesi" hâline gelmiştir (Wicke, 2006). İlerleyen süreçte, özellikle Rock'n roll ve Beatles örneğinde görüldüğü üzere, şarkıcının kendisinden ziyade "sound"(tını) ve stüdyo prodüksiyonuna kaymıştır. Bu bağlamda plak, canlı bir anın belgesi olmaktan çıkıp "müziğin temel iletişim aracı" hâline gelmiştir. DJ'lik, disko ve tekno gibi teknolojik temelli pratiklerle birlikte müzik üretimi giderek daha "yapay" ve "sentetik" bir karakter kazanmış; teknoloji, estetik deneyimin ayrılmaz bir bileşeni hâline gelmiştir (Marcus, 1993: 80; McRobbie, 1999).

2. TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME, MÜZİK POLİTİKALARI VE ESTETİK ÇATIŞMA

Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür ve müzik politikalarının kökenleri, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldaki Batılılaşma sürecine dayanır (Akkaş, 2015). Cumhuriyetin kültür politikalarının temel amacı, Ziya Gökalp'in formülüne uygun olarak, "kültürümüze ait olanı koruyarak Batı'nın gelişmiş tekniğini uygulama" düşüncesiyle (Gökalp, 2014) Batı müziği ekseninde ulusal bir kimlik oluşturmaktı. Halk ezgilerinin derlenmesi, Batı müziği temelli eğitim kurumlarının açılması gibi adımlar atılmış olsa da, Türk Beşleri gibi ekollerin benimsediği modernist veavangard sanat anlayışı, daha çok kendi estetik ve teknik ölçütleri doğrultusunda özgün bir müzik dili geliştirmelerine yol açmıştır. Bu üretimler, ulusal ölçekte sınırlı bir entelektüel çevre içinde karşılık bulmuş; ancak geniş halk kesimleriyle güçlü bir bağ kuramamıştır. Bu durum, büyük ölçüde seçkinler ile halk arasında estetik beğeni, algı ve beklentiler bakımından belirgin bir ayrışmanın bulunmasıyla açıklanabilir

Cumhuriyet döneminde yaşanan 2 Kasım 1934 ile 6 Eylül 1936 tarihleri arasında devam eden Türk müziği yayın yasağı, halkın müzikal beğenilerini farklı türlere yönlendirdiği görüşüyle ideolojik eleştirilere konu olsa da (Akduman, 2011: 46; Uluskan, 2022), toplumsal beğeni yargısı kısa bir süre içinde değişebilecek bir olgu değildir. Cumhuriyetin ilk yıllarında halkın kulağında var olan ve tercih ettiği müzik türü ağırlıklı olarak halk müziğidir. Halkın alışık olduğu tınısal özelliklere yakınlık arayışı nedeniyle Arap müziğini tercih etmesi ve bu durumun Arap ezgilerine Türkçe sözler yazılması yoluyla arabesk müziğinin temellerini atması, genellikle batıcı seçkinlerin beğeni yargıları hiyerarşisine karşı bir tepki ve direniş alanı olarak görülmüştür. Bu tınısal yakınlık arayışı, hegemonik yaklaşımlara karşı bir uyum biçimi olmanın ötesinde, müziğin estetik algısının sosyo-kültürel dinamiklerin etkisiyle uzun süreli etkileşimlerle değişen karmaşık bir olgu olduğunu göstermektedir.

Makalenin temel araştırma dönemi olarak 1960 ile 2000 yılları arasının seçilmesinin ana nedeni, bu sürecin Türkiye'nin toplumsal yapısında makro düzeyde köklü değişimlerin yaşandığı bir zaman dilimi olmasıdır. Bu dönemde gerçekleşen yoğun iç göç ve hızlı kentleşme, ekonomik liberalleşme, küresel medya araçlarındaki gelişim, müziği yalnızca işitsel bir meta olmaktan çıkıp görsel-işitsel bir metaya dönüştürmüştür. 1960 sonrası dönemin 10 yıllık periyotlara ayrılarak incelenmesinin temel mantığı, bu periyotların Türkiye tarihindeki belirgin siyasi, sosyal ve ekonomik kırılma noktalarını yansıtmasıdır. Bu on yıllık periyotlar, müziğin estetik karakterindeki büyük değişimleri makro değişimlere paralel olarak incelemeye olanak sağlar:

- 1960'lar: Popüler müziğin ilk endüstriyel ve estetik temellerinin atıldığı; aranjman ve Anadolu pop akımlarının doğuşu.
- 1970'ler: Siyasi kutuplaşmanın etkisiyle Anadolu pop/rock müziğinin protest bir kimlik kazanması ve arabesk müziğinin yükselişi.
- 1980'ler: 1980 Askerî Darbesi'nin yol açtığı depolitizasyon, protest müziğin geri çekilmesi ve pop-arabesk sentezinin oluşması.
- 1990'lar: Özel medya yayıncılığının ve dijitalleşmenin etkisiyle "pop patlaması"nın yaşanması ve tüketim odaklı estetiğin yerleşmesi.

Bu dönemselleştirme, müzik estetiği ile sosyo-politik dinamikler arasındaki diyalektik süreci takip etmek için rasyonel bir metodolojik araçtır. Bu nedenle, 1960-2000 dönemini on yıllık siyasi ve ekonomik kırılma noktalarıyla ilişkilendirmek, popüler müziğin edilgen bir taklit değil, toplumsal dönüşümlerin estetik anlamda kendini ifade etme alanı olduğunu kanıtlamak için kritik öneme sahiptir. Makalenin dönemselleştirmesi, bir tarihçinin büyük bir tarihi haritayı inceleyebilmek için haritayı on yıllık ana siyasi ve ekonomik fay hatlarına bölmesine benzer; bu sayede küçük kültürel detaylar (estetik yargılar), onları etkileyen büyük toplumsal depremlerin (makro değişimler) bağlamında anlamlandırılabilir.

3. 1960-1970 DÖNEMİ: POP MÜZİĞİN İKİ DÖNÜM NOKTASI OLARAK ARANJMAN VE ANADOLU POP

1960'lı yıllar, Türkiye'de toplumsal, siyasi ve kültürel alanlarda köklü dönüşümlerin yaşandığı, 27 Mayıs sonrası yeni anayasal düzenin getirdiği görece özgürlük ortamının ve planlı kalkınma döneminin etkili olduğu bir dönemdir (Kaynar, 2024). Hızlanan kentleşme, belirginleşen orta sınıf ve Batı kültürüne artan ilgi, müzik alanında da yeni talepler doğurmuştur. "Popüler" kavramının kitlesel olarak karşılık bulduğu bu keşif döneminde, Türkiye'nin modern popüler müzik kimliğinin temelleri, "aranjman" adı verilen pratikle atılmıştır. Aranjman, Batı kökenli popüler şarkılara Türkçe söz yazılmasına dayanan bir yöntemdir ve bu süreç, basit bir çeviri veya taklit faaliyetinin çok ötesindedir.

Otar'ın (2012) belirttiği gibi bu estetik, Batı pop/rock formlarının yerel dile ve duyarlılığa uyarlanarak "Türk Hafif Müziği" veya kısaca "Hafif Müzik" olarak bilinen yeni bir türün doğuşunu sağlamıştır. Bu akımın sembolik başlangıcı, genellikle Fecri Ebcioğlu'nun 1961 yılında Bob Azzam'ın "C'est Ecrit Dans Le Ciel" parçasına yazdığı "Bak Bir Varmış Bir Yokmuş" şarkısı kabul edilir (Dilmener, 2003). Bu ve benzeri öncü eserlerdeki estetik anlayış; "Batılı" gibi tınlamak, temiz bir vokal, orkestral düzenlemeler ve modern kentli aşk temaları üzerine kuruluydu. Buradaki "yerel motif", büyük ölçüde "dil" ile sınırlı kalmıştır. Ebcioğlu ve Sezen Cumhur Önal gibi söz yazarları; Fransız "Yé-yé" akımı, İtalyan "Cantautori" geleneği ve Amerikan rock and roll parçalarını "Türkleştirerek" geniş kitlelere ulaştırmıştır. Meriç'e (2014) göre bu süreç, bir "kültürel adaptasyon" işlevi görerek, dönemin modernleşme arzusundaki kentsel dinleyicisinin "hem Batılı olma hem de yerel kalma" ikilemine bir çözüm sunmuştur.

Şarkıların Batılı modern tınıları, orkestrasyonu ve ritmik yapısı (pop, rock, twist, cha-cha) korunurken, Türkçe sözler sayesinde eserler "milli" bir kimlik kazanmıştır. Bu yeni müzik pratiği, mevcut "Türk Sanat Müziği", "Türk Halk Müziği" ve "Batı Klasik Müziği" kalıplarına sığmadığı için yeni bir isimlendirmeye ihtiyaç duymuştur. Otar (2012), sözsüz veya yabancı dildeki parçaların "Hafif Batı Müziği" olarak adlandırıldığını, Türkçe sözlü bu yeni tarzın ise "Türk Hafif Müziği" ismini aldığını belirtir.

Estetik açıdan Batı'nın popüler müzik formlarını (verse-chorus yapısı, elektrikli enstrümanlar, temiz vokal) temel alan bu tür, dönemin "hafif" veya "eğlencelik" olarak görülen Batılı yaşam tarzını ve kentsel değerleri temsil eden bir "soundtrack" hâline gelmiştir (Bengü, 2007). Ancak 1960'ların ortalarından itibaren bu anlayışa karşı bir tepki gelişmiştir. Toplumsal olarak daha angaje bir gençlik ve yükselen sol hareketler, "aranjman" estetiğini salt bir Batı taklidi olarak görerek yetersiz bulmuştur (Yıldırım, 2018). Bu eleştirel bakışla doğan yeni estetik; Batı'dan progresif ve psikedelik rock formunu ve enstrümanlarını (fuzz efektli elektro gitar, bas, davul) alırken, "yerel motif" olarak doğrudan halk müziği makamlarını (kürdi, hüseyni vb.), aksak ritimleri (5/8, 7/8, 9/8) ve deyiş geleneğini kullanmıştır (Tireli, 2011). Moğollar'ın "Dağ ve Çocuk" veya Cem Karaca & Apaşlar'ın "Emrah" gibi çalışmalarında, Batı'nın armonik yapısı ile yerel müziğin makamsal ve ritmik dokusu bilinçli bir senteze tabi tutulmuştur. Böylece estetik tercih, "Batılı gibi olmaktan", "Batı'nın araçlarıyla yerel olanı ifade etmeye" doğru evrilmiştir.

Aranjman dönemi, 1960'ların sonunda yükselen "Anadolu pop/rock" akımıyla birlikte "özenti" ve "taklitçi" olmakla eleştirilse de, Türk popüler müziğinin endüstriyel ve estetik altyapısını kurmuştur. 1964 Balkan Melodileri Festivali'nde Tülay German'ın "Burçak Tarlası" ile öncülük ettiği Anadolu pop, 1965 Hürriyet Gazetesi "Altın Mikrofon Yarışması" ile zirveye ulaşmıştır. Bu yarışmalar, Batı enstrümanları ile yerel değerleri harmanlayarak Anadolu pop-rock türünü geniş kitlelere tanıtmıştır.

Rock'n roll etkisi zamanla yerini psikedelik (saykodelik) ve progresif rock anlayışına bırakmış; Moğollar, Üç Hürel ve Bunalım gibi gruplar, gitarla Anadolu ezgilerini yorumlayarak türü uluslararası alana taşımıştır. Bu dönemde plak endüstrisinin gelişmesiyle Erol Büyükburç, Ajda Pekkan, Barış Manço ve Cem Karaca gibi ulusal yıldızlar doğmuştur.

Bununla birlikte 1960'ların aranjman estetiği, Batı formlarını uyarlayarak ulusal bir popüler müzik pazarının doğuşunu sağlayan kritik bir geçiş dönemi olmuştur. Bu süreçte "Anadolu pop/rock" akımı içinde belirginleşen saykodelik (psychedelic) estetik, türün gelişiminde hayati bir rol oynamıştır. Müzik estetiği açısından saykodelik müzik, sadece bir müzik türü değil, geleneksel dinleme biçimlerini yıkan radikal bir "algısal yeniden yapılanma" olarak tanımlanabilir. Bu estetik, müziği dışarıdan dinlenen bir "ses nesnesi" olmaktan çıkarıp, dinleyicinin içinde kaybolduğu fenomenolojik bir "deneyim alanına" dönüştürmeyi hedefler. Geleneksel pop estetiği, belirli kalıplara (örneğin 3 dakikalık süre) sadık kalırken, saykodelik estetik bu sınırları bilinçli olarak ihlal eder. Reverb (yankı) ve Delay (gecikme) gibi efektler, fiziksel gerçeklikte olmayan "yapay akustik mekanlar" yaratarak sonsuzluk ve derinlik hissi verir. Panning, Phasing ve Flanging teknikleri ise sesi sabit bir noktadan kurtarıp, dinleyicinin zihninde hareket eden, "nefes alan" canlı bir varlığa dönüştürür; bu durum Kartezyen (sabit) mekân algısının estetik bir yıkımıdır.

Saykodelik estetik, Batı armonik hegemonyasını reddederek tınısal bir arayışa girer. Majör/minör tonalitenin belirgin duygusal yönlendirmeleri yerine, Doğu'nun modal-makamsal yapıları ve Hint müziği enstrümanları (sitar, tambura) kullanılarak müziğe mistik, belirsiz ve aşkın (transcendental) bir karakter kazandırılır. Bu, "öteki"ne ait unsurları kullanarak bilindik gerçeklikten kaçışın estetik yoludur. Eskiden teknik hata sayılan feedback (geri besleme) ve distorsiyon (bozulma), artık temel bir ifade aracıdır. Stüdyo sadece bir kayıt yeri değil; bantların ters çevrilmesi, kesilmesi gibi tekniklerle sesin ontolojik yapısının manipüle edildiği bir "estetik laboratuvar"dır. Bu bağlamda saykodelik estetik, Kantçı anlamda salt "güzel"i değil, "yüce" (sublime) olanı arar. Amacı sadece hoşa gitmek değil; sarsmak, algı kapılarını zorlamak ve dinleyiciyi işitsel bir ritüel ile aşkın bir bilinç durumuna taşımaktır.

4. 1970'LER: ANADOLU POP/ROCK ESTETİĞİ, POLİTİKLEŞME VE ARABESK

1970'li yıllar, Türkiye'nin siyasi açıdan en kutuplaşmış dönemlerinden biri olmasının yanı sıra, sokak hareketlerinin ve ideolojik ayrışmaların gündelik hayatın merkezine yerleştiği bir süreçtir (Kaynar, 2024). Bu toplumsal gerilim, müziğin estetiğini doğrudan dönüştürmüş; Türk popüler müziği, 1960'ların Batı şarkılarına Türkçe söz yazma yöntemi olan "aranjman" estetiğini büyük ölçüde marjinalleştirmiş ve "öze dönüş" arayışıyla karakterize edilen köklü bir değişim yaşamıştır. Bu dönüşümün merkezinde estetik zirvesine ulaşan "Anadolu pop" veya "Anadolu rock" akımı yer alır.

Bu yeni estetik anlayışın temel amacı; sadece halk müziği melodilerini Batı enstrümanlarıyla yeniden yorumlamak (cover) değil, doğrudan Türk Halk Müziği'nin (THM) makamsal yapılarını, motiflerini ve yerel enstrümanlarını kullanarak özgün ve politik içerikli besteler üretmekti (Meriç, 2014).

Dönemin Batılı progresif (King Crimson, Jethro Tull) ve psikedelik (Pink Floyd) rock gruplarının uzun enstrümantal bölümler ve konsept albümler gibi karmaşık formları benimsenmiş; bu formlar Aşık Veysel, Karacaoğlan gibi halk ozanlarının veya Nazım Hikmet gibi şairlerin sözleriyle harmanlanmıştır (Dilmener, 2003). Barış Manço'nun "2023" albümü veya Cem Karaca-Dervişan döneminin "Tamirci Çırağı" gibi eserleri, hem lirik hem de müzikal açıdan Batı'nın rock enerjisiyle Doğu'nun makamsal melankolisini birleştiren bu sentezin en yetkin örneklerindendir.

Anadolu pop/rock akımı, estetik bir tercih olmanın ötesinde, dönemin yükselen sol/halkçı ideolojileri ve anti-emperyalist duruşuyla da yakından ilişkilidir (Can, 2011). 1960 sonrası tüm dünyayı etkileyen "68 Kuşağı" hareketleri (Doğan & Dönmez Mustan, 2016: 48), Türkiye'de de müziğin muhalif bir kimlik kazanmasını sağlamıştır. Dadaloğlu ve Pir Sultan Abdal gibi ozanların söylemlerini modern formlarla kitlelere taşıyan Cem Karaca, Moğollar, Selda Bağcan ve Zülfü Livaneli gibi isimler, müziği kitleleri harekete geçiren bir araç olarak kullanmışlardır (Meriç, 2021). Bu özgün sentezin teknik altyapısı incelendiğinde, enstrümantasyonun kilit bir rol oynadığı görülür.

Batı rock müziğinin temel taşları olan elektro gitar, bas gitar, davul ve synthesizer klavyeler, "bağlama" ile birleştirilerek yeni bir füzyon yaratılmıştır. Bağlama, bu yapıda sadece geleneksel bir renk değil; elektrikle güçlendirilip "fuzz" ve "wah" pedallarıyla donatılarak adeta bir "lead gitar" kimliğine büründürülmüştür (Stokes, 2010). Ayrıca Batı pop müziğinin standart 4/4'lük ritimleri yerine; 5/8, 7/8, 9/8 gibi Türk müziğine özgü "aksak" ritimler rock davul setine entegre edilmiştir (Meriç, 2014). Bu süreç, yerel olanın modern içinde erimesi değil, yerel olanın moderni dönüştürdüğü diyalektik bir yapıdır.

1970'li yıllar aynı zamanda, Türkiye popüler müziğinde 1960'ların "aranjman" estetiğine bir tepki olarak gelişen ve "öze dönüş" arayışıyla karakterize edilen köklü bir dönüşüm dönemidir. Bu dönemde popüler müzik hayatında ağırlığını artıran bir diğer önemli tür ise arabesktir. Orhan Gencebay, Ferdi Tayfur ve Müslüm Gürses gibi isimlerin temsil ettiği arabesk, sosyo-kültürel alandaki tepki alanlarını ifade etmiştir. Sanayileşme ile Anadolu'dan büyük kentlere yapılan göçler neticesinde de uyum problemlerinin ifadesi olarak "alt kültür" kitlesinin ortak paylaşım alanı olan arabesk müzik, toplumun bilinçaltının bir ifade alanı olmuştur.

Sanayileşme ve köyden kente göç dalgasıyla ortaya çıkan uyum sorunlarının ve "alt kültür"ün ifadesi olan arabesk; Türk Sanat Müziği, Halk Müziği ve Batı tekniğinin serbest bir bileşimidir (Güngör, 1990: 9). Orhan Gencebay, Ferdi Tayfur ve Müslüm Gürses gibi isimlerle simgeleşen bu tür, toplumun

bilinçaltının bir dışavurumu olmuştur. Ancak Anadolu pop/rock türleri etken, dinamik ve protest bir yapı sunarken; arabeskin melankolik tavrı ve ağdalı üslubu, dinleyicide sorgusuz bir kabullenişe dayalı "pasif algı" yaratmıştır. Bu müzik, arabesk filmlerin de etkisiyle geniş kitlelerde kalıcı bir yer edinmiştir (Güngör, 1990: 82). Meral Özbek (2006), arabesk müziğin kökenlerini ve kitlesel kabulünü incelerken, bu türün kentleşme sürecinde dışlanmış, gecekondulaşmış kitlelerin kendi deneyimlerini ve duygusal dünyalarını ifade etme aracı olarak nasıl işlev gördüğünü detaylandırmaktadır. Arabesk, bu bağlamda, yalnızca müzikal bir tür değil, aynı zamanda toplumsal bir sınıfın kültürel direniş biçimi ve kendine özgü bir estetik duyarlılık alanı haline gelmiştir. Arabesk, Türk Sanat Müziği, Halk Müziği ve Batı tekniğinin olanaklarının özgür bir sunumla birleşmesinden oluşmuştur (Güngör, 1990: 9).

Arabesk, edilgen, pasif ve sorgusuz bir kabulleniş yönelimine sahip olması estetik algı yönünde bir farklılığın olmasına neden olmuştur. Önceleri devletin resmi yayın kurumlarında yer verilmeyen ve kesin bir tavırla dışarda tutulan arabesk müziğin, 1988 yılında TRT'de yayımlanmasına engel kalmamıştır (Özbek, 2006).

Özetle 1970'ler, "aranjman" döneminin taklitçi (mimesis) yaklaşımının aşıldığı; yerel ve evrensel arasında özgün bir sentezin (synthesis) hedeflendiği yıllardır. Bu dönemde oluşturulan estetik kimlik, Türkiye popüler müziğinin sonraki on yıllarını şekillendiren kalıcı bir miras bırakmıştır.

5. 1980'LER: DARBE SONRASI ESTETİK DEĞİŞİM VE POP-ARABESK SENTEZİ

1980 askeri darbesi, 1970'lerin politikleşmiş toplumsal yapısını radikal bir biçimde bastırmış ve Türkiye'yi neoliberal politikalarla yeni bir ekonomik düzene geçirmiştir (Kaynar, 2024). Siyasi ortamın getirdiği yasaklar; konserleri, yayınları ve protest söylemleri kısıtlayarak Anadolu pop-rock türlerinin geri çekilmesine ve pek çok grubun dağılmasına neden olmuştur. Bu süreç, müzik estetiği ve toplumsal beğeniler üzerinde yıkıcı bir etki yaratmış; Anadolu pop müziğinin toplumsal sorunlara duyarlı (angaje) estetiği, yerini zorunlu olarak apolitik ve bireysel temalara bırakmıştır (Stokes, 1992).

On yılın ilk yarısında pop müzik ciddi bir estetik kriz yaşarken; kent çeperlerinde ve varoşlarda yükselen arabesk, toplumsal acının ve dışlanmışlığın dili hâline gelmiştir. 1980'lerin ortalarından itibaren, özellikle Özal dönemindeki liberalleşme politikaları ve tüketim toplumuna geçiş süreci (Kaynar, 2024) pop müziğin yeniden canlanmak için bir "sentez" arayışına girmesine zemin hazırlamıştır. Ancak bu kez başvurulan "yerel motif" halk müziğinden ziyade, artık baskın bir toplumsal gerçekliğe dönüşen "Arabesk" olmuştur. Bu yeni estetik sentezde; dönemin sentetik ve "soğuk" Batı sound'u (synth-pop, synthesizer sesleri, drum machine ritimleri) ile arabesk müziğin temel unsurları olan "acı", "kadercilik" ve yoğun duygusal vokal teknikleri (gırtlak nağmeleri, vibratolar) birleştirilmiştir. Sezen Aksu'nun "Firuze" (1983), "Sen Ağlama" (1984) ve özellikle "Git"

(1986) albümleri, Türk müziği tavrı ile Batı formlarını birleştiren ve bu "pop-arabesk" etkileşiminin estetik sınırlarını belirleyen dönüm noktalarıdır.

Arabesk müzik, bu dönemde sadece halk tabanında değil, resmi alanda da meşruiyet kazanmıştır. Önceleri devlet kurumlarınca dışlanan bu türün, 1988 yılında TRT'de yayımlanmasının önündeki engeller kaldırılmıştır (Özbek, 2006). Küçük Emrah ve Küçük Ceylan gibi "çocuk şarkıcılar" fenomeniyle kişisel dramlar ve ajitasyona dayalı duygusallık öne çıkarken; Müslüm Gürses gibi figürler, şehirde yalnızlaşan bireylerin acılarını dile getirerek "kitle estetiği" bağlamında ortak bir psikolojik paylaşım alanı yaratmıştır. Pop müziğin henüz beklenen patlamayı yapamadığı bu geçiş sürecinde, eğlence ihtiyacını karşılayan "Taverna Müziği" (Arabesk Fantezi) popülerleşmiştir. 12 Eylül sonrası artan mutsuzluğun bir yansıması olarak görülen ve "piyanist şantörlerin" öne çıktığı bu tür, 1990'ların ortalarına kadar popülaritesini korumuştur.

1980'lerin ikinci yarısında bandrol yasası düzenlemeleri ve korsan yayıncılığın önlenmesi, müzik piyasasını yeniden canlandırmıştır. Bu ortamda Bulutsuzluk Özlemi gibi Batı tarzı rock grupları ile Mazhar-Fuat-Özkan (MFÖ), Yeni Türkü ve Grup Gündoğarken gibi topluluklar önemli satış başarıları yakalamıştır. Arabesk motiflerle benzerlik gösterse de kendine has estetik kaygılarıyla Grup Yorum gibi "protest müzik" temsilcileri varlığını sürdürmüştür (Meriç, 2021:103). Ayrıca Fikret Kızılok ve Bülent Ortaçgil'in kurduğu "Çekirdek Sanat Evi", dönemin entelektüel üniversite gençliğini hedefleyen bağımsız ve nitelikli müzik üretiminin önünü açmıştır (Solmaz, 1996: 30).

6. 1990-2000 DÖNEMİ: MÜZİK ENDÜSTRİSİNİN YÜKSELİŞİ VE TÜKETİM ODAKLI ESTETİK

1990'lı yıllar, Türkiye'de siyasi istikrarsızlıklarla (koalisyonlar dönemi) toplumsal liberalleşmenin iç içe geçtiği; küreselleşmenin hız kazandığı ve özel yayıncılıkla birlikte tüketim kültürünün baskın hale geldiği bir dönemdir (Kaynar, 2024). Bu dönem aynı zamanda toplumsal liberalleşme, serbest piyasa ekonomisi ve küreselleşmenin hız kazandığı; müzik endüstrisinin özel yayıncılıkla birlikte büyük bir ivme kazandığı, küreselleşmenin ve tüketim odaklı estetiğin belirginleştiği bir dönemdir. Bu dinamikler, kültürel üretim alanında ve özellikle popüler müzikte pop patlaması olarak adlandırılan köklü bir kırılmayı beraberinde getirmiştir. Bu patlama, salt bir nicelik artışını değil, aynı zamanda müziğin üretim, tüketim ve estetik değerlerinde yaşanan köklü bir paradigma değişimini ifade eder. Meriç'e (2014) göre bu değişimin üç temel itici gücü vardır: TRT tekelinin kırılarak özel görsel-işitsel medyanın yükselişi, dijital prodüksiyon teknolojilerinin stüdyo pratiğini dönüştürmesi ve Sezen Aksu "okulu"nun başını çektiği yeni bir lirik/müzikal estetiğin hakimiyeti.

Uydu yayıncılığının yaygınlaşması ve özel televizyon kanallarının artmasıyla oluşan rekabet ortamı, kamusal yayıncılıkta "yurttaş" olarak görülen izleyiciyi, özel yayınlarla birlikte "tüketici" konumuna

taşımıştır (Erdoğan, 2020:96-109). Özellikle 1994 yılında kurulan Kral TV'nin yirmi dört saat kesintisiz müzik yayınına başlaması, gençliği kültür endüstrisinin birincil hedef kitlesi hâline getirmiştir (Sayın, 2006: 109). Artık bir şarkının başarısı, sadece radyolarda çalınmasına değil, büyük ölçüde müzik klibinin görsel çekiciliğine, estetiğine ve rotasyon sıklığına bağlı hale gelmiştir. Tekelioğlu (1995), bu yeni durumu, müziğin kendiliğinden gelişen sentez arayışının ötesine geçerek, imaj, moda, dans ve medyanın bütünleştiği yeni bir "kültürel kuruluş" olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda, sanatçıların sesleri kadar imajlarını, koreografilerini ve görsel kimliklerini de ön plana çıkaran bir "star sistemi" kabul görmüştür. Özel medyanın yarattığı bu görsel zorunluluk, Nurdan Gürbilek'in Vitrinde Yaşamak (2020) eserindeki "Vicdan ve Teknik" başlığı altında ele aldığı gibi, sanatın vicdanı (otantikliği, derinliği) ile teknik/yüzey (görsel efektler, prodüksiyon) arasındaki estetik gerilimi de derinleştirmiştir.

1990'lar estetiği, şarkının duygusal derinliğinden çok, hızlı tüketilebilen, parlak ve dijital teknolojiyle desteklenmiş bir görselliği ön plana çıkarmış; bu da sanatsal üretimin tüketim hızı ve teknik yeterlilik tarafından dikte edildiği bir ortam yaratmıştır. Estetik başarı, artık şarkının prodüksiyon kalitesi, klibinin görselliği ve yıldızın "imajı" ile ölçülür hâle gelmiştir.

Bu dönemin en belirleyici özelliği, müziğin salt "işitsel" bir metadan "görsel-işitsel" bir metaya dönüşmesidir. Özel televizyonlar ve tematik müzik kanalları, popüler müziğin promosyon ve tüketim alışkanlıklarını temelden değiştirmiştir (Dilmener, 2003). Artık bir şarkının başarısı, sadece radyolarda çalınmasına değil; video klibin görsel çekiciliğine, estetiğine ve ekrandaki rotasyon sıklığına bağlı hale gelmiştir. Tekelioğlu (1996) bu durumu, müzik, imaj, moda ve dansın iç içe geçtiği "müzik-video-pop-futbol kompleksi" olarak tanımlar. Bu yapı, sanatçıların sesleri kadar imajlarını, koreografilerini ve görsel kimliklerini de ön plana çıkaran bir "star sistemi" yaratmıştır.

İkinci büyük estetik dönüşüm ise "sound" (tını) alanında yaşanmıştır. 90'lar, stüdyo teknolojilerinde analog kayıttan dijital prodüksiyona geçişin yaygınlaştığı yıllardır. MIDI teknolojisi, synthesizer'lar, drum machine'ler ve dijital ses işleme olanakları, Unkapanı plak piyasasının ses estetiğini standartlaştırmış ve dönüştürmüştür (Meriç, 2014). Ortaya çıkan bu yeni dijital "sound", 80'lerin arabesk-pop sentezine kıyasla daha parlak, ritmik ve "temiz" bir tını sunarak; prodüksiyon kalitesinin artmasını ve Türk popunun küresel standartlara entegrasyonunu sağlamıştır. Bu teknolojik ve medyatik altyapı üzerinde yükselen sanatsal estetiği, büyük ölçüde Sezen Aksu ve onun mentorluğunda gelişen "Aksu Okulu" belirlemiştir. Aksu; Tarkan, Sertab Erener, Levent Yüksel ve Aşkın Nur Yengi gibi dönemin en büyük yıldızlarına verdiği bestelerle 90'lar popunun lirik ve müzikal dilini yeniden kurmuştur (Dilmener, 2003).

Bu yeni estetik; lirik düzeyde daha kişisel, şehirli, ironik ve şiirsel bir dil kullanırken; müzikal düzeyde Batı pop formlarını, (özellikle Onno Tunç ve Uzay Heparı gibi aranjörlerin katkılarıyla) zengin armonik yapılar ve sofistike makamsal melodilerle birleştirmiştir. Bu sentezin zirvesi olan Tarkan, Aksu'nun lirik ve müzikal yönünü, yeni dijital sound'u ve video çağının gerektirdiği güçlü görsel estetiği birleştirerek "Megastar" statüsüne ulaşmıştır (Meriç, 2014). Tarkan'ın "Kıl Oldum Abi" (1992) şarkısı, Batılı "sample" temelli prodüksiyon üzerine argo ve gündelik dili kullanarak bu yeni estetiğin manifestosunu oluşturmuştur (Kogacıoğlu, 2003). 1990'lardaki "pop patlaması"; özel medyanın yarattığı görsel estetik zorunluluğu, dijital teknolojinin getirdiği yeni ses olanakları ve Sezen Aksu ile Tarkan gibi figürlerin öncülük ettiği yerel-küresel sentezci müzikal estetiğin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu dönem, Türk pop müziğinin hem endüstriyel hem de estetik açıdan modern kimliğini kazandığı kurucu bir dönemdir.

7. 2000'LER VE SONRASI: DİJİTALLEŞME, TÜRLERİN ERİMESİ VE EKLEKTİK ESTETİK

2000'li yıllar ve sonrası; internetin, sosyal medyanın ve ardından Spotify, YouTube gibi dijital akış (streaming) platformlarının yükselişiyle şekillenmiştir. Teknolojik gelişmelerin tetiklediği bu toplumsal değişim, müzik üretimini ve dağıtımını önemli ölçüde demokratikleştirmiştir. Dönemin estetik karakterini en iyi tanımlayan kavramlar, "türlerin erimesi" ve "eklektizm" dir. Bu yeni dönemde artık tek bir baskın tür değil; R&B, Hip-Hop/Trap, EDM ve Latin pop gibi küresel müzik pazarındaki her unsur, anlık birer esin kaynağına dönüşmüştür. Bu bağlamda "yerel motif" kullanımı, küresel formların yerel/tanıdık unsurlarla melezlenmesi stratejisine dayanır. Örneğin; Batı kökenli "Trap" müziğinin ritmik altyapısı alınarak, üzerine makamsal vokal melodileri veya arabesk bir duygu eklenmesiyle "arabesk-trap" gibi hibrit türler ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde Türkçe rap; sokak dilini ve yerel toplumsal sorunları (yerel), Amerikan hip-hop estetiği (Batı) içinde yeniden yorumlayarak popüler müziğin ana akım estetiğinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir.

SONUÇ

Türk pop müziğinin estetik karakteri, temel olarak Batı müziği formlarının yerel motiflerle yeniden yorumlanması çabasına dayanır. Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme tarihiyle yaşıt olan bu olgu, tek yönlü bir Batı taklitçiliğinden öte, toplumsal değişimlere paralel ilerleyen karmaşık ve diyalektik bir süreci temsil eder. 1960-2000 yılları arasında siyasi, sosyal ve ekonomik kırılmalarla şekillenen Türk popüler müziği, sadece bir eğlence aracı değil, toplumsal dönüşümlerin estetik bir yansımasıdır. Toplumun estetik beğenilerinin müziği, müziğin de toplumsal beğeniyi dönüştürdüğü karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Türkiye'nin Doğu-Batı eksenindeki coğrafi konumu ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan tevarüs eden kültürel miras, bu estetik algının şekillenmesinde belirleyici olmuştur. İmparatorluğun son yüzyılında başlayan "Batılılaşma" hareketleri, başlangıçta saray ve elit

çevrelerle sınırlı kalsa da zamanla merkezden halka yayılan ve kaçınılmaz olarak halkın müzikal zevklerini de dönüştüren bir zemin yaratmıştır.

Cumhuriyet döneminde devletin öncelik verdiği Batı eksenli kültür politikalarına karşı halkın tınısal yakınlık arayışı, hegemonik yaklaşımlara bir tür direniş alanı oluşturmuştur. 1960-70'lerde dünyadaki 68 kuşağı hareketlerinin etkisiyle yükselen Anadolu pop ve rock, toplumsal muhalefetin sesi olurken; göç ve uyum sorunlarının dışavurumu olan arabesk, protest bir dinamizmden ziyade melankolik bir "pasif kabullenişi" simgelemiştir. 1980 darbesi ise protest müziği baskılayarak arabesk müziğinin yükselişini hızlandırmıştır. 1990'lı yıllarda yaşanan özel yayıncılık ve küreselleşme, müzik endüstrisinin genişlemesine yol açmış; estetik algı da bu genişlemeyle birlikte küresel piyasa dinamikleri doğrultusunda şekillenmiştir. Bu tarihsel tablo, popüler müziğin hem bir hegemonya aracı hem de halkın kendini ifade ettiği bir direniş alanı olabileceğini göstererek, teorisyenlerin "çiftedeğerlilik" (ambivalence) yaklaşımını destekler niteliktedir (Erol, 2009: 110-111).

Bu bağlamda Türk pop müziğinin estetik gelişimi, diyalektik bir "yeniden yorumlama" tarihi olarak değerlendirilebilir. 1960'ların "aranjman" akımındaki doğrudan Batı adaptasyonundan Anadolu Pop'un bilinçli sentezine; 1980'lerin "Pop-Arabesk" etkileşiminden 1990'ların yerel-küresel estetiğine ve günümüzün "Trap-Arabesk" gibi eklektik füzyonlarına kadar her evre, toplumsal değişimlerin birer yansımasıdır. Bu süreç, Batı'dan alınan müzikal formların, prodüksiyon tekniklerinin ve estetik anlayışların; halk müziği makamları, lirik gelenekler ve yerel enstrümanlar gibi "yerel motiflerle" harmanlanarak dönüştürülmesi çabasıdır.

EXTENDED SUMMARY

This study analyzes the transformation of aesthetic judgments regarding musical taste in Turkey between 1960 and 2000, contextualized within socio-cultural and historical changes. This era was defined by intense internal migration, rapid urbanization, post-1980 economic liberalization, and the proliferation of global media. The research examines how these macro-level social shifts manifested culturally, reshaping aesthetic judgments, taste patterns, and production practices within Turkish popular music.

The study posits that between 1960 and 2000, Turkish popular music culture exhibited dynamics of standardization and commodification paralleling the global culture industry. However, the aesthetic character of Turkish pop is fundamentally an effort to reinterpret popular Western music genres through local motifs. Rather than unidirectional Western imitation, this process reflects a complex, dialectical development. Turkey's position as a geopolitical and cultural crossroads has been a decisive factor, fostering a reciprocal process where societal taste shapes the music, and the music, in turn, reshapes societal taste.

Theoretical Framework: The Culture Industry and Commodification:

Employing descriptive and historical analysis, this research evaluates the industrialization of popular music through the lens of the Frankfurt School's "Culture Industry," specifically regarding commodification. Findings indicate that from the 1960s onwards, music rapidly evolved into an industrial consumer product, directly correlating with shifting societal values.

Theodor W. Adorno defined popular culture as a standardized form imposed by the dominant class to maintain hegemony. In this view, pop music—the industry's primary capital—is devoid of authentic quality, leading the masses toward "pseudo-happiness" and passive listening. Functioning as a pure commodity, it acts as a mechanism of "daydreaming" or escapism, disconnecting consumers from social and historical realities and obscuring the music's ideological function. Key features of this standardization include the interchangeability of parts and pseudo-individualization. Conversely, this study suggests that Turkish popular music supports an "ambivalence" perspective: it functions both as a tool of hegemonic culture and as a space for public expression and resistance. As Frith (1996) argues, successful pop music defines aesthetic standards, thereby intertwining aesthetic and commercial judgments.

Modernization Conflicts and National Music Policies:

Late Ottoman attempts to disseminate Western music found little resonance beyond elite circles. Following the founding of the Republic, cultural policies aimed to construct a national identity centered on Western music, guided by Ziya Gökalp's principle of "adopting Western technique while preserving national culture." This led to the synthesis attempts of the "Turkish Five," who combined folk melodies with Western composition. However, their modernist-avant-garde approach remained distant from the public's taste, resulting in a disconnect between the elite and the populace.

The Turkish music broadcast ban (1934–1936) is often critiqued ideologically, yet its ability to alter long-term aesthetic preferences was limited. The public, finding comfort in timbral familiarity, gravitated toward folk and eventually Arab music. This preference for "Arabesque" sonorities functioned as a form of resistance against the aesthetic hierarchy imposed by Westernizing elites.

1960–1970: The Era of Aranjman and the Anatolian Pop Synthesis:

The 1960s, marked by urbanization, witnessed the rise of the Aranjman aesthetic—Western popular songs re-recorded with Turkish lyrics. This laid the foundation for "Turkish Light Music," characterized by polished vocals and urban themes, where "localness" was limited primarily to language.

By the mid-1960s, a reaction against Aranjman (perceived as imitation) sparked the Anatolian Pop/Rock movement. Influenced by the global counter-culture, this genre adopted an aesthetic of social opposition. It blended progressive and psychedelic rock instruments (electric guitar, fuzz effects) with local motifs: folk modes (makams), asymmetrical rhythms (5/8, 7/8), and the deyiş tradition. The 1965 Altın Mikrofon (Golden Microphone) Contest was pivotal in popularizing this "Western tools, local spirit" approach.

1970s: Aesthetic Peak, Protest Identity, and the Rise of Arabesque:

In the 1970s, Anatolian Pop/Rock reached its aesthetic zenith, marginalized Aranjman, and forged a "protest" identity. Composers utilized complex Western forms alongside lyrics from folk poets (e.g., Aşık Veysel) or political figures (e.g., Nazım Hikmet). The genre achieved a unique synthesis by electrifying the bağlama and treating it as a lead rock instrument, creating a fusion of Western energy and Eastern modal melancholy.

Simultaneously, the 1970s saw the explosion of Arabesque music (e.g., Orhan Gencebay), which voiced the adaptation struggles of internal migrants and the "peripheral" culture. Unlike the active protest of Anatolian Rock, Arabesque's melancholic style fostered a fatalistic, passive perception of social reality.

1980s: Depoliticization and the Pop-Arabesque Hybrid:

The 1980 military coup radically depoliticized the social structure. The socially engaged aesthetic of Anatolian Pop retreated, replaced by apolitical, individualistic themes. While standard pop struggled, Arabesque dominated the city fringes.

Following the mid-1980s economic liberalization, pop music synthesized with the dominant local reality: Arabesque. This "Pop-Arabesque" aesthetic merged synthetic Western sounds (synth-pop, Euro-disco) with Arabesque's core elements—themes of pain, fatalism, and emotive vocal techniques (gırtlak, vibrato). Sezen Aksu's Git (1986) epitomized this shift, aesthetically reinterpreting Arabesque's emotional intensity within a pop framework.

1990–2000: Industrial Explosion and Consumption-Oriented Aesthetics:

The 1990s brought a "Pop Explosion" driven by the deregulation of media (private TV/radio) and globalization. The establishment of private channels like Kral TV broke the state monopoly, transforming the audience from "citizens" into "consumers."

- Media Transformation: Music became an "audiovisual" commodity; success depended on music videos and image.

- Digital Sound: The shift to digital production (MIDI, synthesizers) created a cleaner, brighter, and more rhythmic sound, aligning Turkish pop with global standards.
- The Sezen Aksu School: Aksu defined the era's aesthetic, blending Western pop forms with sophisticated modal melodies. Tarkan represented the pinnacle of this synthesis, combining this musical depth with the visual demands of the "star system" to achieve megastar status.

Conclusion: The Dynamics of Negotiation:

The evolution of Turkish pop music represents a dynamic negotiation rather than passive imitation. It is a continuous effort to adapt Western forms and technologies to Turkey's social realities and "emotional world." From the direct adaptation of Aranjman to the conscious synthesis of Anatolian Pop, the hybridity of the 80s, and the industrial polish of the 90s, this process has been dialectical. Turkish popular music has successfully integrated global formats with local codes—modal structures, lyrical traditions, and specific timbres—establishing an identity that is simultaneously "modern" and distinctive to its locale.

KAYNAKÇA

Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar* (N. Ülner & E. Ö. Karadoğan, Çev.). Kabalcı Yayıncılık.

Akduman, A. (2011). *Türkiye'de Toplumsal Yapının Değişim Süreci ve Müzik Endüstrisi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Akkaş, S. (2015). *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları (1923-2000).* Sonçağ Yay.

Bayar, Ö. (2019). *Meta Estetiğinden Pazarlama Estetiğine: Reklamlarda Sunulan Estetik Duygusunun Meta Fetişizmi Üzerindeki Rolü* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bengü, D. (2007). *Türkiye'de Popüler Müziğin Gelişimi ve Toplumsal Etkileri* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Can, M. (2011). *Anadolu Pop: 1970'lerde Türkiye'de Toplumsal Hareketler ve Müzik*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Canbay, A. (2013). Müzik Kültürü. A. Canbay & Z. Nacakçı (Ed.), *Müzik Estetiği* (ss. 232-270). Pegem Yayıncılık.

Canbay, A. (2013). Müzik Kültürü. A. Canbay & Z. Nacakçı (Ed.), *Türkiye'deki Müzik Türleri ve Gelişimi* (ss. 199-226). Pegem Akademi.

Canbay,A.& Çolak, V. (2009). İdol Kavramının Türk Popüler Müziğindeki Yansıması. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* Sayı: 16 Kış, ss.83-95

Dilmener, N. (2003). *Bak Bir Varmış Bir Yokmuş*. İletişim Yay.

Dilmener, N. (2003). *Hür Doğdum Hür Yaşarım: Cem Karaca Biyografisi*. Everest Yay.

Doğan, E., & Dönmez Mustan, B. (2016). Türkiye'de Altmış Sekiz Kuşağı Dünya Algısının Müziğe Yansıması. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, (2), 45-75.

Erdoğan, H. A. (2020). Kitle İletişim Araçları Fonksiyonları ve Televizyonun Görünmeyen Yüzü. *Kesit Akademi Dergisi* (23), 96-109. https://doi.org/10.29228/kesit.43000

Erol, A. (2009). *Popüler Müziği Anlamak*. Bağlam Yay.

Frith, S. (1996). Music and Identity. In S. Hall & P. Du Gay (Eds.), *Questions of Cultural Identity* (pp. 108–127). Sage Publications, Inc.

Giddens, A. (2019). *Sosyoloji Başlangıç Okumaları* (G. Altaylar, Çev.). Say Yay.

Gökalp, Z. (2014). *Türkçülüğün Esasları*. Ötüken Yay.

Gürbilek, N. (2020). *Vitrinde Yaşamak*, Metis Yay.

Güngör, N. (1990). Arabesk-Sosyokültürel Açıdan Arabesk Müzik. Bilgi Yay.

Güvenç, B. (1999). *İnsan ve Kültür*. Remzi Kitabevi

İlyasoğlu, E. (2009). *Zaman İçinde Müzik*. Remzi Kitabevi

Kagan, M. (1993). *Estetik ve Sanat Dersleri*. (A. Çalışlar, Çev.) İmge Kitabevi

Kogacıoğlu, D. (2003). The 1990s: The 'Excess' of Identity and the 'Pop' Explosion. *South Atlantic Quarterly*, *102*(2-3), 455-472.

Kaynar, M.K. (Ed). (2024). *Türkiye'nin 1960'lı Yılları.* İletişim Yayınları

Kaynar, M.K. (Ed). (2024). *Türkiye'nin 1970'lı Yılları.* İletişim Yayınları

Kaynar, M.K. (Ed). (2024). *Türkiye'nin 1980'lı Yılları.* İletişim Yayınları

Lull,J. (2000) *Popüler Müzik ve İletişim*. (T.İblağ, Çev.) Çiviyazıları

Marcus, G. (1993). Elvis Presley, Bir Kültürel Takıntının Güncesi. (İ.Hızlı, Çev.) Korsan Yay.

McGregor, C. (2000). *Pop Kültür Oluyor* (G. Özferendeci, Çev.) Çiviyazıları

McRobbie, A. (1999) *Postmodernizm ve Popüler Kültür*. (A.Özdek, Çev.) Sarmal Yay.

Meriç, M. (2014). *Pop Dedik: Türk Pop Müzik Tarihi*. İstanbul: İletişim Yay.

Meriç, M. (2021). *Taksav Müzik Söyleşileri: Türkiye'de Protest Müziğin Yolculuğu*. Toplumsal Araştırmalar Kültür ve Sanat İçin Vakıf. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=kzh-Ie_ruFA.

Otar, G. (2012). *Batılılaşma Dönemi Türk Müziğinde Bir Popüler Müzik Türü Olarak 'Hafif Müzik'* (Doktora tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özbek, M. (2006). Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski. İletişim Yay.

Öztürk, Ş. (2019). Theodor W. Adorno Müzik Yazıları (Hazırlayan ve Çev.) YKY Yay.

Sayın, G. (2006). *Bir Popüler Kültür Ürünü Olarak Türk Pop Müzik Videolarının Anlatı ve Biçimsel Özellikleri* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Solmaz, M. (1996). *Türkiye'de Pop Müzik*. Pan Yay.

Stokes, M. (1992). *The Arabesk Debate: Music and Musicians in Modern Turkey*. Oxford: Oxford University Press.

Stokes, M. (2010). *The Republic of Love: Cultural Intimacy in Turkish Popular Music*. Chicago: University of Chicago Press.

Tekelioğlu, O. (1996). The rise of a new cultural establishment: The 'music-video-pop-football' complex in Turkey. *New Perspectives on Turkey, 15*, 93-113.

Tireli, M. (2011). *Bir Metamorfoz Hikâyesi: Türkiye'de Popüler Müzik*. İstanbul: Yitik Ülke Yay.

Uluskan, S. B. (2022). Alaturka Musiki Yasağı Akabinde Düzenlenen İlk Ulusal Müzik Yarışması (1 Ocak-15 Mayıs 1935). *Atatürk Yolu Dergisi*, (71), 43-67.

Wicke, P. (2006). *Mozart'tan Madonna'ya*. Yapı Kredi Yay.

Yıldırım, M. (2018). Türkiye'de 1960'larda Müzik Alanı ve Protest Müziğin İlk Nüveleri: Anadolu Pop Akımı. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, *38*(2), 257-276.

Yılmaz, Ö. (2017). *Batı'daki Popüler Kültür Tartışmalarının Türkiye'deki Müzik Sosyolojisi Çalışmalarına Etkisi: Bir Literatür Sınıflandırma Denemesi* (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

E-ISSN: 2717-753X, 11 (1), 18 – 31, Şubat / February, 2026, DOI: 10.31454/troyacademy.1802101

Troyacademy | International Journal of Social Science
http://troyacademy.dergi.comu.edu.tr

The Impact of Social Media on the Political Behaviour and Decision-Making of Young People

Sosyal Medyanın Gençlerin Siyasi Davranışları ve Karar Verme Süreçleri Üzerindeki Etkisi

Yılmaz Zafer AKYOL*
[1] *Postgraduate Student, University of Liverpool, Master of Science International Business*

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 12.10.2025

Kabul Tarihi: 05.01.2026

Anahtar Kelimeler:

Sosyal Medya, Aşırı Sağ, Propaganda, Politikacılar, Dijital Platformlar

ÖZ

Bu çalışma, özellikle Z ve Alfa kuşaklarından genç bireylerin siyasal davranışları ve karar alma süreçleri üzerinde sosyal medya platformlarının etkisini incelemektedir. Geleneksel medyanın etkisini yitirmesiyle birlikte Twitter (X), Instagram ve TikTok gibi dijital mecralar, gençler için siyasal bilgiye erişim, katılım ve kimlik inşasında merkezi araçlara dönüşmüştür. Araştırma, sosyal medyanın yalnızca demokratik katılımı teşvik eden bir alan olmadığını, aynı zamanda manipülasyon, dezenformasyon ve ideolojik kutuplaşmanın da yoğunlaştığı bir mecra hâline geldiğini ortaya koymaktadır. Avrupa'daki aşırı sağ siyasi hareketlerin, duygusal yüklü ve hedefe yönelik içeriklerle genç seçmenlerin tutumlarını şekillendirmede dijital platformları etkili biçimde kullandıkları vurgulanmaktadır. Bu çalışma ayrıca sosyal medyanın çift yönlü işlevine dikkat çekmektedir: Bir yandan siyasal farkındalık ve mobilizasyonu artırmakta, diğer yandan radikalleşme ve yanlış bilgi gibi riskleri derinleştirmektedir. Bulgular, dijital siyasal iletişimin dönüştürücü doğasına işaret ederken; eleştirel dijital okuryazarlık, politika düzeyinde denetim ve sosyal medyanın siyasal özneleşme üzerindeki etkilerini inceleyen ampirik araştırmalara duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

ARTICLE INFO

Research Article

Recieved 12.10.2025

Accepted: 05.01.2026

Keywords:

Social Media, Far Right, Propaganda, Politicians, Digital Platforms

ABSTRACT

This study explores the influence of social media on the political behaviour and decision-making processes of young individuals, particularly from Generation Z and Generation Alpha. As traditional media loses relevance, platforms such as Twitter (X), Instagram, and TikTok have become central tools for political information, engagement, and identity formation among youth. The research emphasises that social media is not only a space for democratic participation but also a medium where manipulation, disinformation, and ideological polarisation are increasingly prevalent. Far-right political movements in Europe have effectively used digital platforms to shape young voters' attitudes through targeted content and emotionally charged narratives. The study also highlights the dual role of social media: while it enables political awareness and mobilisation, it also amplifies risks such as radicalisation and misinformation. The findings underline the transformative nature of digital political communication and suggest the need for critical digital literacy, policy oversight, and further empirical research to better understand how social media shapes political agency in the digital age, regulatory oversight, and further empirical research on youth political behaviour in online spaces.

* y.zafer.akyol@gmail.com

INTRODUCTION AND THEORETICAL FRAMEWORK

The rapid spread of digital technologies and social media platforms has led to profound transformations across various domains, from daily life practices to individuals' political attitudes and behaviours. One of the groups most affected by this transformation is the youth, who are highly active on social media. Generations Z and Alpha increasingly rely on digital platforms rather than traditional media to access political information, evaluate issues, and make decisions (Yüksel, 2021). Social media has evolved into an interactive space where young individuals not only consume and share information but also participate in political discussions, express opinions, and engage in new forms of digital activism (Kaplan & Haenlein, 2009).

The primary aim of this study is to analyse how social media platforms influence the political behaviour and decision-making processes of the new generation. It focuses on the multidimensional impact of social media—from information acquisition to political participation and identity construction—and also explores why political actors, parties, and governments increasingly rely on these platforms.

A growing body of literature highlights the effects of social media on political engagement. Boulianne (2015) found that social media significantly enhances political participation among young users, while Loader et al. (2014) emphasize how these platforms transform the ways in which youth follow current events and respond politically. However, descriptive analysis alone is insufficient. This study seeks to uncover cause-and-effect relationships within the dynamics of social media's political influence on youth.

Three theoretical approaches underpin the analysis in this study. First, the Uses and Gratifications Theory explains how individuals use social media not only for information but also for participation, self-expression, and building a sense of belonging. Second, the concepts of Filter Bubbles and Echo Chambers demonstrate how algorithm-driven content personalization limits exposure to diverse viewpoints and reinforces ideological silos (Sunstein, 2017; Pariser, 2011). Third, the Agenda-Setting Theory offers insights into how media platforms shape public perception by highlighting certain issues as more important than others, thereby guiding political attention and attitudes.

Drawing from these theoretical foundations, this study approaches the relationship between social media and political behaviour as a complex, multidimensional phenomenon shaped by both user experiences and strategic digital interventions by political actors. The goal is not merely to describe the impact of social media on youth but to critically examine its structural, cultural, and technological dimensions.

METHODOLOGY

This study adopts a qualitative research approach, relying primarily on secondary data sources to analyse how social media platforms influence the political behaviour and decision-making processes of young individuals. The research is based on an extensive review of academic literature, policy reports, statistical findings, and case studies published between 2015 and 2024. Sources were selected for their relevance to the themes of digital political participation, youth engagement, social media influence, and the rise of far-right political movements in the digital sphere.

The method applied is a thematic content analysis, which involves identifying, analysing, and interpreting key patterns within the literature related to youth political engagement in online environments. This approach allows for a comprehensive understanding of the political functions of social media from both the perspective of young users and that of political actors who strategically use these platforms.

Although no primary data were collected, the synthesis of existing research enables a critical evaluation of trends, relationships, and recurring dynamics that shape the digital political landscape. The qualitative design of the study is particularly suitable for exploring the complex, multi-layered interactions between social media algorithms, user behaviour, and political communication.

1. THE RISE OF DIGITAL POLITICS

There has been a significant increase in studies analysing the impact of social media on political processes in recent years. Social media platforms now play a decisive role in how young users access political information and engage in political participation. For example, Boulianne (2015) found that social media use has a positive effect on political engagement, particularly among younger demographics. Similarly, Çevik and Kırmızı (2020) argue that social media has become a fundamental tool for following the political agenda and participating in political campaigns.

Compared to traditional media, social media offers a faster and more interactive means of communication. Young users can access political content directly, comment on it, and share it with others through various platforms (Loader et al., 2014). In particular, Twitter, Instagram, and TikTok have emerged as prominent spaces where political campaigns and protest movements have become widespread, and where youth participation is especially visible.

Beyond being a space for political information, social media has evolved into a strategic tool frequently used by political actors to convey messages and mobilise support. During election periods, digital campaigns are often backed by substantial budgets and managed by professional teams. In the United States, Donald Trump’s aggressive and direct use of Twitter during the 2016 presidential election is

widely regarded as a pivotal example of this shift. He was able to reach voters directly, set the public agenda, and mobilise his base without relying on traditional media channels (Ott, 2016).

More recently, Elon Musk's acquisition of Twitter (X) and the subsequent policy changes have raised new concerns. The platform has become more central in political discourse across numerous countries. Musk's easing of content moderation policies and his emphasis on "freedom of expression" have demonstrated how digital platforms can intensify political polarisation and enable the rapid spread of misinformation (Wang et al., 2024).

The growing power of social media has also prompted efforts by authoritarian governments to control these platforms. Rather than viewing social media solely as a communication tool, many governments perceive it as a space where dissent is organised, protests are coordinated, and policy is openly criticised. As a result, censorship and access restrictions have become common strategies employed by political authorities in recent years (Al-Zaman, 2024). In Turkey, for instance, access to platforms such as Twitter and YouTube was blocked during and after the 2013 Gezi Park protests—a prominent example of digital media suppression (Yesil et al., 2017). In such contexts, controlling the digital flow of information, particularly during elections, has become a key element of political control.

2. SOCIAL MEDIA BASED POLITICAL MANIPULATION ON NEW GENERATION

Far-right political movements have increasingly utilised social media platforms for propaganda purposes, significantly influencing young voters. Members of Generations Z and Alpha now rely more on digital platforms than traditional media for accessing political content, following the public agenda, and forming political preferences. This has enabled politicians to shape the attitudes and decisions of young people through manipulative content, viral videos, emotionally charged narratives, and highly targeted advertising campaigns (Boulianne, 2015).

Due to the lack of strict content regulation on many platforms, young users are often exposed to one-sided, homogeneous, and extremist political content. Algorithmic filtering, which prioritises content aligned with users' previous interactions, contributes to ideological isolation and reinforces polarising views (Sunstein, 2017). This phenomenon may help explain the rising support for far-right parties among young voters in Europe. Political organisations such as Germany's Alternative für Deutschland (AfD), France's Rassemblement National (RN), and Italy's Fratelli d'Italia (FdI) have strategically used social media to disseminate anti-immigrant, nationalist, and populist messages tailored for youth audiences.

Compounding this issue, many young users rarely verify the accuracy of the content they consume on social media. This increases their susceptibility to disinformation and heightens the impact of

manipulative campaigns, particularly during election cycles and periods of political unrest (Selnes, 2024). Research conducted across Europe shows that while a majority of young users view social media as a primary news source, they demonstrate limited awareness or critical evaluation of content credibility (Fletcher et al., 2018).

Far-right propaganda is often embedded within popular culture, humour, sports references, and lifestyle content, seamlessly integrating into the daily digital consumption habits of young people. This strategy enhances the persuasive power of political messages, especially among those with low political awareness or disengagement from formal politics (Marquart et al., 2020). To capture attention, political actors employ sensational visuals, provocative slogans, and emotionally manipulative language. These tactics have a stronger effect on users who lack political literacy and are more influenced by emotional resonance than by ideological consistency.

Another key feature of this strategy is the use of emotional manipulation, particularly fear-based appeals. Content that evokes fear, nostalgia, or a sense of existential threat has become one of the most effective tools in influencing youth political attitudes. As Wodak (2015) argues, far-right groups strategically trigger fears around immigration, national decline, and globalisation, creating a heightened sense of urgency and insecurity. Organised groups on platforms such as TikTok and Telegram often provide closed online spaces where young people can form ideological communities, reinforcing shared narratives and shaping political identity (Heiss & Matthes, 2019).

In summary, social media-based propaganda has a substantial effect on the political orientation and behaviour of the younger generation. Far-right movements and populist actors exploit the interactive and emotionally responsive nature of digital platforms to disseminate their discourse, gain visibility, and mobilise support among young users. This development presents significant challenges for democratic political culture and highlights the urgent need for media literacy and critical engagement in online political spaces.

3. RISKS AND OPPORTUNITIES OF DIGITAL POLITICS: A YOUTH PERSPECTIVE

This study has demonstrated that social media has become a powerful domain that significantly influences the political behaviour, attitudes, and decision-making processes of the younger generation. The increasing shift of Generations Z and Alpha away from traditional media and toward digital platforms for political information has transformed the nature of political communication. As previous studies have suggested (Boulianne, 2015; Loader et al., 2014), social media contributes to heightened political awareness and participation among youth. However, the findings of this study go further by

illustrating that social media is not merely a tool for information and engagement—it is a multidimensional space that actively shapes political identities and behavioural patterns.

The growing use of social media by political parties and figures as a propaganda tool has serious implications for young voters. High-profile examples include Donald Trump's campaign on Twitter and Elon Musk's deregulation of content moderation on the X platform, which have both contributed to rising political polarisation and the spread of disinformation. Similar dynamics are observed in other regions. In Turkey, for instance, social media has often served as a platform for oppositional discourse, leading to periodic government censorship and access restrictions (Yesil et al., 2017). In contrast, far-right parties in Europe have effectively used social media to influence youth political preferences, leveraging highly targeted and emotionally driven digital campaigns.

These findings align with Sunstein's (2017) theory of the filter bubble, which explains how algorithmic personalisation exposes users to ideologically consistent content, thereby reducing exposure to alternative perspectives and reinforcing political divisions. In this environment, nationalist, anti-immigrant, and Eurosceptic narratives promoted by far-right movements have shaped the political attitudes of young users (Heiss & Matthes, 2019). At the same time, social media has also facilitated new forms of digital activism. Hashtag movements, online petitions, and digital protests have enabled young people to raise awareness and exert political pressure on a wide range of social issues.

However, the unregulated flow of negative or misleading content—such as disinformation, emotionally manipulative posts, and ideologically charged messages—poses significant risks to informed political decision-making. As Allcott and Gentzkow (2017) argue, the prevalence of disinformation makes it increasingly difficult for users, especially young people, to access reliable and balanced information. This challenge becomes more acute during times of political crisis or election periods, when polarisation and public anxiety tend to intensify.

One of the most pressing concerns revealed by recent studies is the lack of fact-checking among young users. Many do not verify the accuracy of political content they encounter on social media, making them more vulnerable to manipulation. This has become particularly visible in the context of rising support for far-right parties in Europe, where online propaganda has contributed to shifts in youth political alignment. Pre-election surveys from the European Parliament indicate that support for far-right parties among first-time voters has increased significantly in recent years, with social media identified as a key driver (Fletcher et al., 2018).

In conclusion, while social media plays a central role in enabling youth political participation and information access, it also introduces significant risks through mechanisms of ideological

manipulation, emotional polarisation, and disinformation. The increasing influence of far-right movements among young users highlights the dual nature of digital platforms—as spaces of empowerment and as instruments of political distortion. Addressing this tension requires further academic attention and public policy responses focused on media literacy, content regulation, and inclusive civic education.

4. FINDINGS

4.1. Youth Political Engagement on Social Media: Trends and Patterns

Recent studies indicate that young people increasingly turn to social media platforms as their primary source of political information and engagement. According to the European Commision (2023), 67% of EU citizens aged 15–24 reported using social media as their main channel for accessing political content, surpassing television and traditional news websites. Similarly, a Pew Research Center (2022) study found that 60% of American adults under 30 regularly engage with political content on Instagram, TikTok, or YouTube.

This shift represents not just a change in media consumption habits but also a transformation in the nature of political participation. Rather than engaging through conventional means such as party membership or voting, many young individuals participate via digital activism—sharing posts, joining online campaigns, signing petitions, or contributing to hashtag movements. This aligns with the Uses and Gratifications Theory, which explains how young users pursue emotional, informational, and participatory goals through digital platforms.

The interactive design of platforms like TikTok and Instagram facilitates rapid circulation of political content, making political engagement more immediate, visual, and affective. These patterns are especially visible during global protest movements, such as #BlackLivesMatter, #MeToo, and climate strikes, where young people used social media not only to mobilise but also to express political identities.

4.2. Far-Right Political Strategies and Youth Manipulation

In recent years, far-right political movements across Europe and beyond have increasingly relied on social media platforms to reach and influence young audiences. These groups exploit the algorithmic design of platforms such as TikTok, Instagram, and YouTube to circulate emotionally charged, simplistic, and highly shareable content that aligns with nationalist, anti-immigrant, and anti-establishment narratives.

A notable example is Germany's Alternative für Deutschland (AfD) party, which has strategically used TikTok to target first-time voters with short, provocative videos that combine populist slogans, memes, and culturally resonant themes such as identity, security, and patriotism. According to a 2023 report by *Tagesschau*, AfD-related content on TikTok saw a significant surge in engagement among users under 25 during the regional elections in Saxony and Thuringia. Similarly, France's Rassemblement National (RN) and Italy's Fratelli d'Italia (FdI) have integrated TikTok and Instagram into their youth outreach strategies, often blending political messages with entertainment, humor, and viral challenges.

These strategies reflect a broader shift from traditional campaign communication to "populist digital marketing", where content is optimized for visibility rather than accuracy or nuance. Such tactics exploit the psychological vulnerabilities of young users, especially those with low political literacy, by framing complex political issues in emotionally polarizing terms. This dynamic resonates with Wodak's (2015) concept of the "politics of fear", in which fear-based messaging becomes central to mobilising support.

Far-right actors also benefit from the "attention economy" of social media, where controversial or extreme content is more likely to be amplified by algorithms. This creates an asymmetric communication environment in which radical narratives gain disproportionate visibility compared to moderate or factual discourse. The result is a growing exposure of young users to homogenous and ideologically slanted content, which not only influences their political perceptions but may also contribute to long-term shifts in their political orientation.

4.3. Algorithmic Filtering, Emotional Triggers, and Political Polarisation

One of the most critical aspects of social media's influence on youth political behaviour lies in the algorithmic structure of digital platforms. Social media feeds are designed to prioritize content that aligns with users' prior interests, beliefs, and emotional reactions. This phenomenon, often referred to as the "filter bubble" (Pariser, 2011) or "echo chamber" (Sunstein, 2017), results in users being repeatedly exposed to ideologically similar content, which reinforces existing attitudes and limits exposure to alternative viewpoints.

For young users—many of whom are still in the process of forming political identities—this filtered environment significantly shapes their understanding of political issues. Algorithms reward content that evokes strong emotional responses, such as anger, fear, or outrage, because such content increases engagement and platform retention. This aligns with Marquart et al. (2020), who observed that

emotionally charged political messages have a stronger impact on individuals with low political knowledge or limited interest in traditional political discourse.

Far-right and populist groups have been particularly adept at exploiting these emotional triggers. By combining political messaging with humor, memes, nostalgia, or moral panic, they create content that is both entertaining and ideologically potent. A study by Heiss and Matthes (2019) revealed that far-right communities on platforms like Telegram and TikTok use these emotional tactics to build online political subcultures where young users feel a sense of belonging and identity.

This algorithm-driven dynamic contributes directly to political polarisation. As young users interact primarily with content that reflects their existing views, they become increasingly isolated from opposing perspectives. The result is not only ideological rigidity but also increased hostility toward other political groups. Furthermore, disinformation spreads rapidly within these closed networks, intensifying mistrust, cynicism, and democratic disengagement.

In summary, the algorithmic and emotional design of social media platforms is not politically neutral. It systematically rewards content that deepens divisions and prioritises attention-grabbing messages over critical or balanced political dialogue. For young users, this creates a digital environment that simultaneously enables political participation while amplifying the risks of manipulation, misinformation, and radicalisation.

CONCLUSION

This study has examined how social media platforms influence the political behaviour and decision-making processes of young individuals, with a particular focus on Generations Z and Alpha. Through a qualitative analysis of secondary sources and empirical data, it has been shown that social media plays a multifaceted role in shaping political attitudes, mobilising digital participation, and constructing ideological identities among youth. While platforms such as TikTok, Instagram, and Twitter offer new avenues for democratic engagement, they also function as spaces where disinformation, emotional manipulation, and far-right propaganda thrive.

One of the key contributions of this study is its integration of theoretical frameworks—such as uses and gratifications, filter bubbles, and agenda-setting theory—with real-world data and political case studies. By doing so, the research highlights not only the opportunities presented by digital political communication but also its structural risks and long-term implications for political culture and democratic participation.

However, given the reliance on secondary sources, further empirical investigation is required. Future research should focus on primary data collection, such as interviews, focus groups, or digital

ethnography, to explore how young users interpret, internalise, and respond to political content online. Additionally, comparative cross-national studies could offer insight into how cultural, political, and algorithmic contexts shape digital political behaviour differently across regions. Finally, there is a growing need to investigate the effectiveness of media literacy interventions in mitigating the influence of polarising and manipulative content.

In conclusion, while social media has opened new spaces for political expression and engagement among youth, its design and usage patterns demand critical scrutiny. Understanding and addressing the evolving relationship between digital media and political behaviour is essential for strengthening democratic participation in the digital age.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Sosyal Medyanın Gençlerin Siyasi Davranışları ve Karar Verme Süreçleri Üzerindeki Etkisi

GİRİŞ

Günümüzde dijital teknolojilerin ve sosyal medya platformlarının hızla yaygınlaşması, bireylerin günlük yaşamlarından siyasal tutum ve davranışlarına kadar birçok alanda köklü dönüşümlere neden olmuştur. Bu dönüşüm, özellikle genç bireyler üzerinde daha belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Z kuşağı ve Alfa kuşağı, siyasal bilgiye erişim, gündemi takip etme ve karar verme süreçlerinde geleneksel medya araçlarından çok sosyal medya platformlarını tercih etmektedir (Yüksel, 2021). Twitter, Instagram, TikTok gibi dijital mecralar yalnızca bilgi alma ve paylaşım ortamı olmakla kalmayıp, aynı zamanda politik tartışmalara katılım, dijital kampanyalarda yer alma ve protesto hareketlerine katılım gibi etkileşim biçimlerini de mümkün kılmaktadır (Kaplan & Haenlein, 2009).

Bu çalışmanın amacı, sosyal medya platformlarının genç bireylerin siyasi davranışları ve karar alma süreçleri üzerindeki etkilerini incelemektir. Çalışma, sosyal medyanın genç kuşaklar üzerindeki siyasal etkisinin boyutlarını analiz etmeyi, bu etkilerin hangi formlarda ortaya çıktığını tartışmayı ve sosyal medyanın siyasi aktörler tarafından nasıl bir araç olarak kullanıldığını değerlendirmeyi hedeflemektedir. Aynı zamanda bu çalışma, dijital siyasal katılım ve genç seçmen davranışı literatürüne katkı sunmayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma, literatür taramasına dayalı nitel bir araştırma olarak kurgulanmıştır. Araştırma sürecinde, sosyal medya, aşırı sağ, propaganda, politikacılar ve dijital platformlar gibi anahtar kavramlar doğrultusunda ulusal ve uluslararası akademik makaleler, raporlar ve istatistiki veriler incelenmiştir.

Ayrıca, vaka analizi yöntemi kullanılarak sosyal medya üzerinden yürütülen kampanyalar ve siyasi iletişim pratikleri değerlendirilmiştir. Bu yöntemsel yaklaşım, yalnızca Türkiye bağlamıyla sınırlı kalmayıp, Avrupa ve ABD gibi farklı bağlamları da kapsayarak karşılaştırmalı bir değerlendirme yapma olanağı sunmuştur. Bunun yanı sıra, literatürde yer alan nicel araştırmaların bulgularından yararlanılarak analiz derinliği artırılmış, tematik analiz yöntemiyle öne çıkan temalar betimlenmiştir. Bu süreçte veriler sistematik olarak kodlanmış ve temalar belirlenerek yorumlanmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bulguları, sosyal medya platformlarının genç bireylerin siyasal davranışlarını çok boyutlu olarak etkilediğini göstermektedir. Genç kullanıcılar, sosyal medya aracılığıyla siyasi içeriklere doğrudan ulaşmakta, bu içerikleri yorumlamakta ve kendi sosyal çevreleriyle paylaşmaktadır. Bu etkileşim, siyasal katılımı artıran önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır (Loader vd., 2014).

Öte yandan, sosyal medya üzerinden yürütülen propaganda ve manipülasyon faaliyetlerinin genç kullanıcılar üzerindeki etkisi de dikkat çekicidir. Aşırı sağ partiler, popülist liderler ve çeşitli politik aktörler; hedeflenmiş reklamlar, duygusal içerikler ve kutuplaştırıcı söylemler aracılığıyla genç seçmenleri etkilemeye yönelik stratejiler geliştirmiştir. Özellikle Avrupa'da Almanya'daki AfD, Fransa'daki RN ve İtalya'daki FdI gibi aşırı sağ partilerin genç kullanıcıları hedefleyen dijital kampanyaları dikkat çekmektedir.

Bulgular ayrıca, sosyal medya algoritmalarının kullanıcıları benzer içeriklere maruz bırakması nedeniyle genç bireylerin farklı görüşlere erişmeden kendi ideolojik yankı odalarında kalma eğiliminde olduğunu göstermektedir (Sunstein, 2017). Bu durum, siyasi kutuplaşmayı ve toplumsal ayrışmayı derinleştirmektedir. Genç kullanıcıların içerik doğruluğunu yeterince sorgulamamaları, dezenformasyonun etkisini artırmakta; siyasal içeriklerin popüler kültür, mizah ve yaşam tarzı unsurlarıyla harmanlanması ise bu etkinin görünürlüğünü yükseltmektedir (Fletcher vd., 2018).

TARTIŞMA VE SONUÇLAR

Bu çalışma, sosyal medyanın genç bireylerin siyasal bilgi edinme, katılım ve karar verme süreçlerinde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Sosyal medya, gençlerin siyasal gündemi takip etmelerini, dijital aktivizm yoluyla katılım göstermelerini ve siyasal kimliklerini inşa etmelerini kolaylaştıran bir alan sunmaktadır.

Ancak bu platformlar aynı zamanda, dezenformasyon, kutuplaştırıcı içerikler ve siyasi manipülasyonlar gibi olgular aracılığıyla demokratik katılımı tehdit eden riskleri de bünyesinde barındırmaktadır. Donald Trump'ın 2016 seçimlerindeki Twitter stratejisi, Elon Musk'ın X

platformundaki denetim politikaları ve Türkiye'de sosyal medyaya getirilen erişim engelleri gibi örnekler, sosyal medyanın yalnızca bir iletişim mecrası değil, aynı zamanda bir siyasal güç aracı haline geldiğini göstermektedir.

Aşırı sağ partilerin gençlere yönelik sosyal medya kampanyaları, özellikle milliyetçi ve yabancı düşmanı söylemlerin yaygınlaşmasına neden olarak demokratik değerler açısından ciddi tehditler oluşturmaktadır. Bununla birlikte sosyal medya, gençlerin sosyal sorunlara duyarlılık göstermesine, dijital protestolara katılmasına ve kamuoyu oluşturmasına olanak tanıyan önemli bir fırsat alanı da sunmaktadır.

Sonuç olarak, sosyal medyanın genç bireylerin siyasal davranışları üzerindeki etkisi çift yönlüdür. Bir yandan siyasi farkındalık ve katılımı teşvik ederken, diğer yandan dezenformasyon ve kutuplaşma gibi tehditleri beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda sosyal medya, hem demokratik katılımın güçlendirilmesi hem de siyasal çeşitliliğin korunması açısından dikkatle izlenmesi gereken bir alandır.

REFERENCES

Al-Zaman, M. S. (2024). Do the Reasons for Social Media Censorship Vary Across Political Regimes and Social Media Platforms? Communication Reports, 1-14.

Allcott, H., and Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. Journal of economic perspectives, 31(2), 211-236.

Boulianne, S. (2015). Social media use and participation: a meta-analysis of current research. Information Communication & Society, 18(5), 524–538.

Çevik, O., and Kırmızı, C. (2020). Z Kuşağında Bilinçli Farkındalığın Öznel Mutluluğa Etkisi: Öz Şefkatin Aracı Rolü. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20, 183–202.

Enli, G. (2017). Twitter as arena for the authentic outsider: exploring the social media campaigns of Trump and Clinton in the 2016 US presidential election. European Journal of Communication, 32(1), 50–61.

European Commission. (2023). Standard Eurobarometer 98 - Public opinion in the European Union.

Fletcher, R., Cornia, A., Graves, L., and Nielsen, R. (2018). Measuring the reach of "fake news" and online disinformation in Europe. Reuters Institute for the Study of Journalism.

Heiss, R., and Matthes, J. (2019). Stuck in a nativist spiral: Content, selection, and effects of Right-Wing populists' communication on Facebook. Political Communication, 37(3), 303–328.

Kaplan, A. M., and Haenlein, M. (2009). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. Business Horizons, 53(1), 59–68.

Karaduman, S. (2019). Yeni medya okuryazarlığı: Yeni Beceriler/Olanaklar/Riskler. Erciyes İletişim Dergisi, 6(1), 683–700.

Loader, B. D., Vromen, A., and Xenos, M. A. (2014). The networked young citizen: social media, political participation and civic engagement. Information Communication & Society, 17(2), 143–150.

Marquart, F., Ohme, J., and Möller, J. (2020). Following politicians on social media: effects for political information, peer communication, and youth engagement. Media and Communication, 8(2), 197–207.

Ott, B. L. (2016). The age of Twitter: Donald J. Trump and the politics of debasement. Critical Studies in Media Communication, 34(1), 59–68.

Pew Research Center. (2022). Teens, social media and technology 2022.

Selnes, F. N. (2024). Adolescents' experiences and (re)action towards fake news on social media: perspectives from Norway. Humanities and Social Sciences Communications, 11(1).

Sunstein, C. R. (2017). #Republic: Divided democracy in the age of social media. Princeton University Press.

Wodak, R. (2015). The politics of fear: What right-wing populist discourses mean. Sage.

Wang, R., Zhang, Y., Suk, J., and Levin, S. H. (2024). Empowered or constrained in platform governance? An analysis of Twitter users' responses to Elon Musk's takeover. Social Media + Society, 10(3).

Yesil, B., Sözeri, E. K., and Khazraee, E. (2017). Turkey's Internet Policy After the Coup Attempt: The Emergence of a Distributed Network of Online Suppression and Surveillance. Internet Policy Observatory.

Yüksel, H. (2021). Sharenting Bağlamında Sosyal Medyada Çocuk İmajının İnşası. Atatürk Düşünce Dergisi, 4, 50-58.

E-ISSN: 2717-753X, 11 (1), 32 – 57, Şubat / February, 2026, DOI: 10.31454/troyacademy.1811127

Troyacademy | International Journal of SocialScience
http://troyacademy.dergi.comu.edu.tr

Güvenilir Liderlik İle İşe Adanmışlık Arasındaki İlişkide Örgütsel Adaletin Aracılık Rolü: Eğitim Sektöründe Görgül Bir Araştırma

The Mediating Role of Organizational Justice in the Relationship Between Credible Leadership and Work Engagement: An Empirical Investigation in the Education Sector

Pınar BAYINDIRLI[1,*], Oya SEYMEN[2]

[1]*Yüksek Lisans Mezunu, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı*
[2]*Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü*

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

GelişTarihi: 26.10.2025

Kabul Tarihi: 28.01.2026

AnahtarKelimeler:

Güvenilir liderlik, örgütsel adalet, işe adanmışlık

ÖZ

Küresel rekabetin hız kazandığı günümüz iş ortamında örgütlerin sürdürülebilir başarısı, büyük ölçüde işgörenlerin işe adanmışlık düzeyleriyle ilişkilidir. Bu bağlamda güvenilir liderlik davranışları ve örgütsel adalet algısı, çalışan tutum ve davranışlarını açıklamada önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bu araştırmanın amacı, güvenilir liderliğin işe adanmışlık üzerindeki etkisini ve bu ilişkide örgütsel adalet algısının aracılık rolünü incelemektir. Nicel araştırma deseninde yürütülen çalışmada, Balıkesir il merkezi ve altı ilçede görev yapan 623 öğretmenden elde edilen veriler analiz edilmiştir. Araştırmada güvenilir liderlik, örgütsel adalet ve işe adanmışlık ölçekleri kullanılmış; veriler doğrulayıcı faktör analizi, korelasyon ve hiyerarşik regresyon analizleriyle incelenmiş, aracılık etkisi bootstrap yöntemiyle test edilmiştir. Bulgular, güvenilir liderliğin işe adanmışlık üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin bulunduğunu ve örgütsel adalet algısının bu ilişkide kısmi aracılık rolü üstlendiğini göstermektedir. Araştırma bulguları, eğitim örgütlerinde güvenilir ve adil liderlik uygulamalarının işe adanmışlığı güçlendirdiğine işaret etmektedir. Çalışmanın temel sınırlılığı, örneklemin Balıkesir iliyle sınırlı olmasıdır.

ARTICLE INFO

Research Article

Received 26.10.2025

Accepted: 28.01.2026

Keywords:

Credible leadership, organizational justice, work engagement

ABSTRACT

In today's increasingly competitive work environment, organizational sustainability is closely associated with employees' levels of work engagement. In this context, credible leadership behaviors and perceptions of organizational justice provide important theoretical explanations for employee attitudes and behaviors. This study examines the effect of credible leadership on work engagement and the mediating role of organizational justice in this relationship. Using a quantitative research design, data were collected from 623 teachers working in Balıkesir city center and six districts. Credible leadership, organizational justice, and work engagement scales were employed, and the data were analyzed through confirmatory factor analysis, correlation analysis, and hierarchical regression, with mediation tested using the bootstrap method. The findings indicate that credible leadership has a significant positive effect on work engagement and that organizational justice plays a partial mediating role in this relationship. These results contribute to the literature and offer practical implications for leadership practices in educational organizations. The main limitation of the study is that the sample is restricted to a single province.

Sorumlu yazar.

*pinaratabayindirli@gmail.com

**Bu çalışma Pınar Bayındırlı tarafından Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Oya Seymen'in danışmanlığında tamamlanan "Güvenilir liderlik, örgütsel adalet algısı ve işe adanmışlık ilişkisi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

GİRİŞ

Günümüz bilgi toplumunda örgütlerin başarısı, yalnızca finansal kaynaklar ve teknolojik altyapılarla değil; aynı zamanda işgörenlerin bilgi, beceri ve örgüte yönelik duygusal bağlılık düzeyleriyle de yakından ilişkilidir (Rothbard ve Patil, 2011: 17; Bakker ve Demerouti, 2008: 215). Bu bağlamda işgörenlerin görevlerini yerine getirirken içsel güdülenme ile yüksek düzeyde enerji ve özveri sergilemeleri, başka bir ifadeyle işe adanmışlık göstermeleri, örgütsel etkinlik ve performansın temel belirleyicilerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Macey ve Schneider, 2008: 6). İşe adanmışlık; işgörenin yaptığı işle duygusal bağ kurması, işiyle özdeşleşmesi ve yürüttüğü görevin anlamına ilişkin olumlu bir algı geliştirmesiyle karakterize edilen çok boyutlu bir kavramdır (Schaufeli vd., 2002: 74). Alanyazında, işgörenlerin işe adanmışlık düzeylerinin yalnızca bireysel özelliklerden değil, aynı zamanda örgütsel bağlamdan, özellikle liderlik davranışları ve algılanan örgüt ikliminden etkilendiği vurgulanmaktadır (Kahn, 1990: 694; Saks, 2006: 602).

Bu çerçevede son yıllarda örgütsel davranış alanyazınında öne çıkan kavramlardan biri olan güvenilir liderlik, liderin tutarlı, dürüst, vizyoner, ilham verici ve yetkin davranışlar sergileyerek izleyicilerinde güven duygusu oluşturmasını ifade etmektedir (Kouzes ve Posner, 2011: 7; Tuti ve Özdemir, 2021: 345). Güvenilir liderler, işgörenlerin psikolojik güvenlik algılarını güçlendirerek örgüte yönelik olumlu tutumların gelişmesine katkı sağlamaktadır (Lyman ve Adler, 2011). Tschannen-Moran (2004), güvenin örgütler açısından yalnızca bir ilişki unsuru değil, aynı zamanda örgütsel süreçleri bir arada tutan işlevsel bir bağlayıcı olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda güvenilir liderliğin, işgörenlerin örgütsel süreçleri daha adil algılamalarına zemin hazırlayarak onların işlerine daha güçlü biçimde bağlanmalarını desteklediği ifade edilmektedir (Dirks ve Ferrin, 2002; Morgan, 1989).

Öte yandan güvenilir liderliğin işgören tutumları üzerindeki etkisi çoğu zaman doğrudan bir ilişkiyle sınırlı kalmamakta; bu etki, örgütsel adalet algısı gibi ara mekanizmalar üzerinden de şekillenmektedir. Liderlerin sergilediği tutum ve davranışlar, işgörenlerin örgütsel uygulamaları nasıl algıladıklarını belirlemekte; bu algılar ise işe adanmışlık düzeylerini etkilemektedir (Cropanzano ve Mitchell, 2005; Konovsky ve Pugh, 1994). Örgütsel adalet; örgüt içinde ücret, ödül, ceza ve terfi gibi uygulamaların dağıtımındaki hakkaniyet (dağıtım adaleti), karar alma süreçlerinin şeffaflığı ve tutarlılığı (süreç adaleti) ile yöneticilerin işgörenlerle olan etkileşimlerinde sergiledikleri saygı ve açıklık düzeyi (etkileşim adaleti) olmak üzere üç temel boyutta ele alınmaktadır (Yıldırım, 2007: 95). İşgörenlerin adil bir çalışma ortamına ilişkin algıları, yalnızca iş tatmini ve örgütsel bağlılık gibi tutumları değil; aynı zamanda işe yönelik duygusal yatırımlarını ve adanmışlık düzeylerini de olumlu yönde etkilemektedir (Colquitt vd., 2001; Ghosh, Rai ve Sinha, 2014).

Bu ilişkiler, Sosyal Değişim Kuramı (Blau, 1964) çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Kurama göre bireyler, karşılıklı fayda ve denge ilkesine dayalı ilişkiler kurmakta; kendilerine sunulan olumlu tutum ve davranışlara benzer biçimde karşılık verme eğilimi göstermektedir. Bu bağlamda liderlerin güvenilir ve adil davranışları, işgörenlerde karşılık verme güdüsünü harekete geçirerek onların işe daha fazla bağlanmalarına neden olmaktadır (Hosmer, 1995; Saks, 2006). Dolayısıyla güvenilir liderliğin işe adanmışlık üzerindeki etkisinin, örgütsel adalet algısı aracılığıyla dolaylı biçimde de gerçekleştiği söylenebilir.

Ancak alanyazın incelendiğinde, güvenilir liderlik, örgütsel adalet ve işe adanmışlık değişkenlerinin bir arada ele alındığı ve bu ilişkilerin bütüncül bir model çerçevesinde görgül olarak sınandığı çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Mevcut araştırmalar çoğunlukla bu değişkenleri ikili ilişkiler üzerinden değerlendirmekte; aralarındaki aracılık mekanizmalarını yeterince açıklayamamaktadır. Bu durum, güvenilir liderliğin işe adanmışlık üzerindeki etkisinin hangi süreçler aracılığıyla ortaya çıktığının daha derinlemesine incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, güvenilir liderliğin işe adanmışlık üzerindeki etkisinde örgütsel adalet algısının aracı bir rol oynayıp oynamadığını incelemektir. Bu doğrultuda geliştirilen araştırma modelinde örgütsel adalet, hem genel düzeyiyle hem de dağıtım, süreç ve etkileşim adaleti boyutlarıyla ele alınmaktadır. Araştırmanın eğitim sektöründe görev yapan öğretmenler üzerinde yürütülmesi, bulguların kamusal örgüt yapıları ve mesleki güven ilişkileri bağlamında değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Ayrıca çalışmanın, güvenilir liderlik, örgütsel adalet ve işe adanmışlık ilişkisini bütüncül bir çerçevede ele alarak alanyazındaki sınırlı sayıda görgül çalışmaya kuramsal ve uygulamaya dönük katkılar sunması beklenmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE HİPOTEZ GELİŞTİRME

Bu bölümde araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturmak ve değişkenler arasındaki ilişkileri anlamlandırmak amacıyla güvenilir liderlik, örgütsel adalet ve işe adanmışlık kavramlarına ilişkin mevcut alanyazın incelenmiştir. Alanyazın taraması, araştırmanın temel değişkenlerinin kavramsal temellerini ortaya koymanın yanı sıra, bu kavramlar arasındaki olası etkileşimleri ve önceki çalışmaların sonuçlarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bu doğrultuda öncelikle güvenilir liderlik kavramı ve bu kavrama ilişkin kuramsal yaklaşımlar, ardından örgütsel adalet ve alt boyutlarına dair çalışmalar ele alınmış; son olarak işe adanmışlık kavramı ve ilgili araştırmalar değerlendirilmiştir. Ayrıca, söz konusu değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koyan görgül çalışmalar incelenerek, bu araştırmanın kuramsal çerçevesine katkı sağlayacak bulgulara yer verilmiştir.

1.1. Güvenilir Liderlik

Güven, bireylerin başkalarının niyet, söz ve davranışlarına yönelik olumlu beklentiler geliştirmesi ve bu beklentinin, özellikle risk içeren durumlarda, karşı tarafın zarar vermeyeceğine dair inanca; dürüst, destekleyici, tutarlı, iyi niyetli ve öngörülebilir davranışların ise paylaşılan normlar ve değerlere dayalı olarak şekillenmesine dayanmasıdır (Hosmer, 1995: 399; Kent ve Taylor, 2007: 15; Mayer vd., 1995: 712). Öte yandan *liderlik*, izleyicilerin davranışlarını ortak hedefler doğrultusunda etkileme, yönlendirme ve harekete geçirme süreci olarak tanımlanmakta; yalnızca otoriteye değil, gönüllü bağlılığa da dayanmaktadır (Northouse, 2016: 6). Bu gönüllü bağlılığın oluşmasında ise güven temel belirleyici olarak rol oynamaktadır (Dirks ve Ferrin, 2002: 611). Güven ve liderlik kavramlarının kesişim noktasında yer alan güvenilir liderlik, liderin etik değerlere dayalı, adil, açık, tutarlı ve öngörülebilir davranışlarla izleyicilerde güven duygusu oluşturmasıdır (Tschannen-Moran, 2004: 18). Kouzes ve Posner'e (2011) göre güvenilir liderlik; izleyicilerin, liderlerinin sözlerine inanma, yetkinliğine güvenme ve değerlerine bağlanma düzeyiyle ilgilidir. *Güvenilir lider*, izleyicilerinin gözünde hem "ne söylediğine güvenilen" hem de "ne yaptığı tahmin edilebilen" kişidir. Güvenilir liderlik; günümüzde küresel ölçekte deneyimlenen belirsizlikler ve yönetişim krizleri karşısında örgütlere yön verebilen; teknik bilgi ve becerisinin ötesinde, yüksek ahlaki değerlere, kişisel bütünlüğe ve insan odaklı bir yaklaşıma sahip liderlik modelidir. Bu liderlik biçimi; bireysel çıkarları örgütsel menfaatlerin gerisinde tutan; söylem ve eylemleri arasında tutarlılık barındıran; dürüst, ilham verici, vizyoner ve yetkin davranışlar sergileyen bir yapı arz etmektedir (Quist, 2009: 7; Riesenmy, 2008: 69; Angana, 2021: 87).

Güvenilir liderlik, izleyicilerin liderlerinden en çok bekledikleri temel nitelik olarak görülmekte ve bu durum Kouzes ve Posner'in (2011) 30 yılı aşkın yürüttükleri görgül araştırmalara dayalı modelinde beş temel öğeyle açıklanmaktadır: *Dürüstlük* (liderin açık sözlü ve ahlaki değerlere bağlı oluşu), *yetkinlik* (bilgi ve beceri yeterliliği), *tutarlılık* (söz ve eylemlerin uyumu), *vizyonerlik* (geleceğe dair yön belirleme becerisi) ve *ilham vericilik* (izleyicileri güdüleyici, coşku uyandıran bir liderlik tarzı) (Kouzes ve Posner, 2011: 35-41). Bu boyutlar, güvenilir liderliğin yapı taşlarını oluşturmakta ve liderin izleyici üzerindeki inandırıcılığını artırmaktadır.

Tschannen-Moran (2004), özellikle eğitim sektöründeki örgütlerde yaptığı uzun soluklu saha araştırmaları sonucunda güvenilir liderliği beş boyutta yapılandırmıştır: *Doğruluk, açıklık, yetkinlik, özen* ve *güvenilirlik.* Bu boyutlar, liderin örgüt içinde güven iklimi yaratma becerisinin temel bileşenleri olarak değerlendirilmiştir. Tschannen-Moran, bu beş boyutu bir matris hâlinde sunmuş ve her bir boyutun hem kişiler arası ilişkilerde hem de örgütsel düzeyde güven oluşturmaya hizmet ettiğini ortaya koymuştur. Örneğin, açıklık ve özen birlikte ele alındığında, liderin yalnızca bilişsel

değil duygusal olarak da işgörenlerine yakınlık kurduğu, bu sayede güvenin yalnızca ussal değil, aynı zamanda ilişkisel bir temele dayandığı ifade edilmiştir (Tschannen-Moran, 2004: 22-26).

Güvenilir liderlik üzerine çalışan Lyman ve Adler (2011) ise bu liderlik biçimini dört temel unsur üzerinden değerlendirmiştir: *Kişisel karakter* (dürüstlük, tevazu ve bütünlük), *güven ilişkileri kurma becerisi* (etkili iletişim ve empati), *değerlerde netlik* (tutarlılık ve yön belirleme) ve *örgütsel sorumluluk* (örgütü etik ilkelere göre yönetme sorumluluğu). Güvenilir liderlik, bireysel ahlaki duruşun ötesinde; örgütün bütününe yayılan şeffaflık, adalet ve sorumluluk ilkelerinin kurumsallaşmasını sağlayan bir yönetsel strateji olarak görülmektedir (Lyman ve Adler, 2011: 16).

Bu doğrultuda güvenilir liderliğin öncülleri arasında bireysel etik değerler, tutarlılık, dürüstlük ve adalet gibi ilkeler yer almakta; sonuçları ise işgören bağlılığı, iş doyumu, örgütsel vatandaşlık davranışları, işe adanmışlık ve işten ayrılma niyetinin azalması gibi olumlu örgütsel çıktılarla ilişkilendirilmektedir (Dirks ve Ferrin, 2002: 616; Kouzes ve Posner, 2023: 42). Sosyal Değişim Kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, güvenilir liderlik, izleyicilerde karşılıklılık ilkesi doğrultusunda pozitif duygusal bir borçluluk duygusu yaratmakta ve bu duygusal yükümlülük, işgörenlerin gönüllü katkılarını ve örgütsel bağlılıklarını artırmaktadır (Blau, 1964: 94).

Bu çalışmada güvenilir liderlik boyutları Kouzes ve Posner'in (2011: 7) sınıflandırmasına dayanarak dürüstlük, yetkinlik, tutarlılık, vizyonerlik ve ilham vericilik olarak ele alınmıştır. Dürüstlük, liderin işgörenlerine karşı açık, samimi ve etik davranışlar sergileyerek güven ortamı yaratmasıdır (Kouzes ve Posner, 2011: 33; Hoffman, 2008: 4). Yetkinlik, liderin bilgi, beceri ve deneyimlerini kullanarak örgütsel hedeflere ulaşması ve krizleri yönetebilmesidir (Kouzes ve Posner, 2011: 51; Mishra, 2013: 21). Tutarlılık, liderin sözleri ile eylemleri arasındaki uyum sayesinde güvenilirliğini pekiştirmesidir (Kouzes ve Posner, 2011: 33; Simons, 2002: 18). Vizyonerlik, örgütün geleceğine ilişkin net bir yol haritası sunarak işgörenleri ortak amaç etrafında harekete geçirmesidir (Kouzes ve Posner, 2011: 134; Martin, 1999: 48). İlham vericilik ise liderin coşku ve motivasyon sağlayarak işgörenlerin potansiyellerini en üst düzeye çıkarmasına katkıda bulunmasıdır (Kouzes ve Posner, 2011: 39-40; Matthews, 2008: 31).

1.2. İşe Adanmışlık

İşe adanmışlık, işgörenin yaptığı işe karşı duyduğu güçlü psikolojik bağın, işle bütünleşme, yüksek enerji, anlam bulma, olumlu duygular geliştirme ve gönüllü çaba gösterme davranışlarıyla ortaya çıkan, kalıcı ve pozitif bir tutum biçimi olarak tanımlanmaktadır (Schaufeli vd., 2002: 74; Macey ve Schneider, 2008: 6; Attridge, 2009: 384; İçerli, 2010: 69). Kavram, işgörenin işle ilgili olumlu psikolojik durumunu temsil etmekte olup; bu bağlamda işe duyulan coşku, kararlılık ve yoğunlaşma duygularını da kapsamaktadır (Maslach ve Leiter, 1997: 23). İşe adanmışlık kavramı ilk olarak Kahn (1990: 694) tarafından "bireyin kendisini fiziksel, bilişsel ve duygusal yönleriyle iş rolüne

katması" olarak tanımlanmıştır. Bu tanım, yalnızca işle kurulan zihinsel bir bağdan öte, bireyin tüm benliğiyle işe dâhil olmasını ifade etmektedir. Nitekim birey, kendisini işine kattıkça çalıştığı ortamda hem üretkenliği hem de psikolojik doyumu artmaktadır. Bu da işe adanmışlığı sadece işle ilgili bir tutum olmaktan çıkararak, bireyin genel yaşam doyumu ve kimliğiyle de ilişkili hâle getirmektedir. İşe adanmış işgörenler, yaptıkları işi anlamlı bulur, görevlerine yoğunlaşır ve iş sırasında yüksek bir canlılık hissederler (Bakker ve Demerouti, 2008: 215).

Schaufeli ve arkadaşları tarafından geliştirilen modele göre işe adanmışlık, üç temel boyutta incelenmektedir. Bunlardan ilki olan *dinçlik*, işgörenin görevlerini yerine getirirken yüksek düzeyde enerji, zihin açıklığı ve direnç göstermesi durumudur. İkincisi olan *adanmışlık*, yapılan işi anlamlı bulma, ilham duyma ve işten gurur duyma hâlidir. Üçüncüsü ise *özümseme* olup, işgörenin görevine yoğun şekilde odaklanması ve zamanın nasıl geçtiğini fark etmeyecek düzeyde işle meşgul olmasıdır (Schaufeli vd., 2002: 74). Bu üç boyut, işe adanmışlığın hem duygusal hem de bilişsel yönünü kapsamakta; bireyin yalnızca fiziksel değil psikolojik kaynaklarını da sürece dâhil ettiğini göstermektedir (Bakker ve Leiter, 2010: 190).

İşe adanmışlık, pozitif psikoloji çerçevesinde ele alınan ve işgörenlerin yüksek performans, örgütsel bağlılık ve psikolojik dayanıklılık gibi olumlu çıktılar üretmesini destekleyen bir kavramdır (Xanthopoulou vd., 2009: 693). Bu bağlamda işe adanmışlık, işgörenlerin örgütsel hedeflere yönelimlerini güçlendirmekte; iş doyumu, örgütsel vatandaşlık davranışı, yaratıcılık ve yenilikçilik gibi sonuçlarla pozitif ilişkiler göstermektedir (Rich vd., 2010: 620).

İşe adanmışlık, olumlu ve işle bütünleşmiş bir ruh hali olarak üç boyutta ele alınmaktadır: dinçlik, adanmışlık ve yoğunlaşma (Schaufeli vd., 2002: 74). Dinçlik, işgörenin enerjik, dirençli ve çalışmaya istekli olmasıdır (Turgut, 2011: 156; Bakker ve Leiter, 2010: 70). Adanmışlık, yapılan işin anlamlı ve değerli bulunmasıyla ortaya çıkan güçlü bağlılık, ilham ve gurur duygularını ifade eder (Bostancı ve Ekiyor, 2015: 40; Öztürk vd., 2011: 86). Yoğunlaşma ise işgörenin yaptığı işe tamamen odaklanarak zamanın nasıl geçtiğini fark etmemesi ve işten haz almasıdır (Schaufeli vd., 2002: 75; Bakker, 2008: 400).

1.3. Örgütsel Adalet

Örgütsel adalet, işgörenlerin iş ortamında adil davranış görüp görmediklerine ilişkin algılarını ifade eder (Greenberg, 1993: 25). Bu algı, işgörenlerin örgüte dair tutumlarını ve davranışlarını doğrudan etkiler (Colquitt vd., 2001: 431). İşgörenler, yalnızca elde ettikleri sonuçlara değil, bu sonuçlara ulaşma biçimlerine ve kendilerine nasıl davranıldığına da önem verirler (Folger ve Konovsky, 1989: 115). Adalet algısı yüksek olan işgörenler, örgüte daha çok bağlanmakta ve işe daha fazla adanmışlık göstermektedir (Cropanzano vd., 2007: 38).

Örgütsel adalet; dağıtım, süreç ve etkileşimsel olmak üzere üç boyutta ele alınır. *Dağıtım adaleti*, ödül ve kaynakların adil paylaşılıp paylaşılmadığına odaklanır (Adams, 1965: 272). *Süreç adaleti*, karar alma süreçlerinin şeffaf, tutarlı ve tarafsız olup olmadığını sorgular (Leventhal, 1980: 36). *Etkileşimsel adalet* ise işgörenlere gösterilen saygı, açıklık ve nezaketi kapsar (Bies ve Moag, 1986: 44). Bu üç boyut, işgörenlerin örgüte dair adalet algısını birlikte şekillendirir (Colquitt, 2001: 389). Güvenilir liderlerin bu üç boyutta da adil davranmaları, işgörenlerin güvenini ve iş bağlılığını artırmaktadır (Dirks ve Ferrin, 2002: 622).

Örgütsel adalet kuramsal açıdan da çeşitli yaklaşımlarla açıklanır. *Eşitlik Kuramı'*na göre işgörenler, çabaları karşısında elde ettikleri sonuçları başkalarıyla kıyaslayarak adaleti değerlendirir (Adams, 1965: 276). *Süreç Kuramı,* yalnızca sonucun değil, sonuca giden yolun da adil olmasını vurgular (Thibaut ve Walker, 1975: 85). Leventhal, karar süreçlerinin tutarlılık, tarafsızlık, doğruluk ve etik gibi ilkelere göre işlemesi gerektiğini belirtir (Leventhal, 1980: 38). *Stres Kuramı* ise adaletsizlik algısının psikolojik gerilim yaratabileceğini ve bunun işe bağlılık gibi olumlu tutumları zayıflatabileceğini ifade eder (Walster vd., 1978: 5). Bu kuramlar, güvenilir liderliğin adalet algısı üzerindeki etkisini anlamada yol gösterici olabilir.

Adalet algısını şekillendiren birçok etken vardır. Liderlik tarzı, ödül sistemleri, performans değerlendirmeleri ve örgütsel kültür bu sürece yön verir (Folger ve Cropanzano, 1998: 95). Özellikle güvenilir liderlerin dürüst, tarafsız ve saydam tutumları, işgörenlerde adalet duygusunu güçlendirir (Kouzes ve Posner, 2011: 48). Bu doğrultuda geliştirilen adalet iklimi, işgörenlerin örgüte olan bağlılıklarını ve işe adanmışlık düzeylerini artırmaktadır (Yılmaz, 2020: 108).

Örgütsel adaletin sonuçları arasında iş tatmini, örgütsel bağlılık, güven, işe adanmışlık, örgütsel vatandaşlık davranışları ve düşük işten ayrılma niyeti yer alır (Colquitt vd., 2001: 434). Adil bir ortamda işgörenler, daha istekli, üretken ve örgütle daha güçlü bir bağ içindedir (Cropanzano ve Wright, 2001: 93). Bu bağlamda güvenilir liderliğin örgütsel adalet algısını desteklemesi, işe adanmışlık düzeyini önemli ölçüde yükseltmektedir (Dirks ve Ferrin, 2002: 619).

1.4. Güvenilir Liderlik, Örgütsel Adalet Algısı ve İşe Adanmışlık İlişkisi

Güvenilir liderlik, örgütsel adalet algısı ve işe adanmışlık arasındaki ilişkiler, başta Sosyal Değişim Kuramı (Blau, 1964) ve karşılıklılık ilkesi (Gouldner, 1960) olmak üzere örgütsel davranış yazınında yer alan temel kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde açıklanmaktadır. Sosyal Değişim Kuramı, örgütsel ilişkilerin yalnızca biçimsel sözleşmelere değil, karşılıklı güven, adalet ve destek algısına dayalı bir değişim sürecine yaslandığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda bireyler, kendilerine adil ve güvenilir biçimde davranan aktörlere karşılık verme eğilimi göstermekte; bu karşılık çoğu zaman daha yüksek düzeyde çaba, gönüllü katkı ve işle bütünleşme biçiminde ortaya

çıkmaktadır. Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda güvenilir liderlik, liderin tutarlı, dürüst, yetkin ve destekleyici davranışlar sergileyerek izleyicilerinde güven duygusu oluşturmasını ifade etmektedir.

Güvenilir liderlerin sergilediği bu davranışlar, işgörenlerde psikolojik güvenlik ve değer görme algısını güçlendirerek onların işe yönelik güdülenmelerini artırmaktadır. Sosyal Değişim Kuramı açısından değerlendirildiğinde, işgörenler liderlerinden gördükleri güven ve desteğe, işlerine daha fazla bağlanarak ve daha yüksek düzeyde işe adanmışlık göstererek karşılık verme eğilimindedir. Alanyazında lidere duyulan güven ve güvenilir liderlik davranışlarının işe adanmışlıkla pozitif ilişkili olduğunu ortaya koyan görgül bulgular da bu açıklamayı desteklemektedir (Dirks ve Ferrin, 2002; Engelbrecht vd., 2014; Havold vd., 2021; Islam vd., 2024). Bu kuramsal ve görgül dayanaklar doğrultusunda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

Hipotez 1: Güvenilir liderliğin işe adanmışlık üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

Güvenilir liderliğin işgören tutumları üzerindeki etkisi yalnızca doğrudan bir ilişkiyle sınırlı değildir. Liderin davranışları, aynı zamanda işgörenlerin örgütsel uygulamaları nasıl algıladıklarını belirleyen temel referans noktalarından biridir. Örgütsel adalet algısı, çalışanların örgütte alınan kararların, dağıtılan kaynakların ve kişilerarası etkileşimlerin ne ölçüde adil olduğuna ilişkin değerlendirmelerini ifade etmektedir. Dağıtım, süreç ve etkileşim adaleti olmak üzere üç boyutta ele alınan bu algı, büyük ölçüde liderin karar alma biçimi, iletişim tarzı ve tutarlılığı üzerinden şekillenmektedir (Colquitt, 2001; Yıldırım, 2007). Sosyal Değişim Kuramı bağlamında güven, adalet algısının oluşumunda temel bir ön koşul olarak değerlendirilmektedir. Liderlerin şeffaf, tutarlı ve ilkelere dayalı davranışları, çalışanların örgütsel süreçleri daha adil algılamalarına katkı sağlamakta; bu durum, güvenilir liderliğin örgütsel adalet algısı üzerinde pozitif bir etkisinin olacağını düşündürmektedir (Hosmer, 1995; Konovsky ve Pugh, 1994; Brockner ve Siegel, 1996). Bu doğrultuda aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

Hipotez 2: Güvenilir liderliğin örgütsel adalet algısı üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

Hipotez 2a: Güvenilir liderliğin dağıtım adaleti algısı üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

Hipotez 2b: Güvenilir liderliğin süreç adaleti algısı üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

Hipotez 2c: Güvenilir liderliğin etkileşim adaleti algısı üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

Örgütsel adalet algısının işe adanmışlık üzerindeki etkisi, Sosyal Değişim Kuramı'nın karşılıklılık ilkesi çerçevesinde açıklanmaktadır. Karşılıklılık ilkesine göre bireyler, kendilerine yönelik olumlu ve adil muameleyi benzer biçimde olumlu tutum ve davranışlarla karşılamaya eğilimlidir. Örgütsel bağlamda adil uygulamalara maruz kalan işgörenler, bu adaletin karşılığını daha yüksek düzeyde işe adanmışlık, aidiyet ve gönüllü katkılarla verme eğilimi göstermektedir. Adil sonuçlar, şeffaf karar

süreçleri ve saygılı iletişim ortamı, çalışanların kendilerini değerli ve güvende hissetmelerini sağlayarak işe yönelik duygusal yatırımlarını artırmaktadır (Colquitt vd., 2001; Saks, 2006). Ayrıca İş Talepleri Modeli, liderlik ve adaleti önemli iş kaynakları olarak ele almakta ve bu kaynakların çalışanların motivasyonunu ve enerjisini artırarak işe adanmışlığı güçlendirdiğini ileri sürmektedir (Bakker ve Demerouti, 2008; Macey vd., 2009). Bu kuramsal açıklamalar doğrultusunda aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

Hipotez 3: Örgütsel adalet algısının işe adanmışlık üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

Hipotez 3a: Dağıtım adaleti algısının işe adanmışlık üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

Hipotez 3b: Süreç adaleti algısının işe adanmışlık üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

Hipotez 3c: Etkileşim adaleti algısının işe adanmışlık üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

Son olarak, güvenilir liderlik ile işe adanmışlık arasındaki ilişkide örgütsel adalet algısının aracı bir rol üstlenmesi kuramsal olarak beklenmektedir. Güvenilir liderler, adil ve tutarlı davranışlarıyla örgütsel adalet algısının oluşmasına zemin hazırlamakta; güçlenen adalet algısı ise çalışanların örgütle kurduğu sosyal değişim ilişkisinin niteliğini belirleyerek işe adanmışlık düzeylerini artırmaktadır. Adaletin içerik kuramları, çalışanların çaba sonuç dengesi ve ödüllerin hakkaniyetine odaklanırken (Adams, 1965; Homans, 1961; Walster vd., 1973), süreç kuramları karar alma mekanizmalarının şeffaflık ve tarafsızlık ilkeleri doğrultusunda işletilmesinin tutum ve davranışlar üzerindeki etkisini vurgulamaktadır (Thibaut ve Walker, 1975; Leventhal, 1980). Bu çerçevede örgütsel adalet algısının, güvenilir liderlik ile işe adanmışlık arasındaki ilişkide aracılık etmesi beklenmektedir. Bu doğrultuda aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

Hipotez 4: Örgütsel adalet algısının, güvenilir liderlik ve işe adanmışlık ilişkisinde aracılık etkisi vardır.

Hipotez 4a: Dağıtım adaleti algısının, güvenilir liderlik ve işe adanmışlık ilişkisinde aracılık etkisi vardır.

Hipotez 4b: Süreç adaleti algısının, güvenilir liderlik ve işe adanmışlık ilişkisinde aracılık etkisi vardır.

Hipotez 4c: Etkileşim adaleti algısının güvenilir liderlik ile işe adanmışlık arasındaki ilişkide aracılık etkisi vardır.

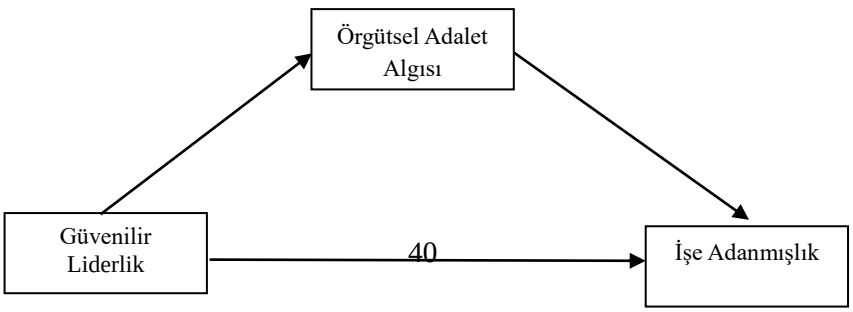

Şekil 1:Araştırmanın Kavramsal Modeli

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymaya yönelik olarak nicel araştırma yaklaşımı benimsenmiş ve ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma kapsamında güvenilir liderlik, örgütsel adalet ve işe adanmışlık değişkenleri arasındaki doğrudan ilişkilerin yanı sıra, örgütsel adalet algısının ve alt boyutlarının (dağıtım, süreç ve etkileşim adaleti) güvenilir liderlik ile işe adanmışlık arasındaki ilişkide üstlendiği aracılık rolü kapsamlı biçimde incelenmiştir. Araştırmanın verileri, Balıkesir il merkezi ile Edremit, Burhaniye, Ayvalık, Bandırma, Havran ve Kepsut ilçelerinde görev yapan devlet ve özel okul öğretmenlerinden çevrim içi anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Çevrim içi veri toplama yöntemi, geniş bir örnekleme kısa sürede ulaşma imkânı sunması ve katılımcıların gönüllülük esasına dayalı olarak araştırmaya katılımını kolaylaştırması nedeniyle tercih edilmiştir.

Araştırmada kullanılan ölçme araçlarının yapı geçerliğini değerlendirmek amacıyla açıklayıcı faktör analizi uygulanmış, ölçeklerin iç tutarlılık düzeylerini belirlemek için Cronbach's Alpha katsayıları hesaplanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkilerin yönünü ve gücünü ortaya koymak amacıyla doğrusal ve hiyerarşik regresyon analizlerinden yararlanılmış; örgütsel adalet algısının aracılık rolü ise Hayes (2022) tarafından geliştirilen PROCESS makrosu kullanılarak bootstrap yöntemi temelinde test edilmiştir. Bu analiz yaklaşımı, araştırma modelinde öngörülen doğrudan ve dolaylı etkilerin istatistiksel olarak güvenilir biçimde sınanmasına olanak tanımış ve elde edilen bulguların sağlamlığını desteklemiştir.

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Balıkesir il merkezinde ve Edremit, Burhaniye, Ayvalık, Bandırma, Havran ve Kepsut ilçelerinde görev yapan devlet ve özel okul öğretmenleri oluşturmaktadır. Eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenler, liderlik uygulamalarını, örgütsel adalet süreçlerini ve işe adanmışlık düzeylerini doğrudan deneyimleyen bir meslek grubu olmaları nedeniyle araştırmanın amacıyla uyumlu bir evren sunmaktadır.

Araştırmanın örneklemi, zaman, maliyet ve erişim sınırlılıkları göz önünde bulundurularak kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenmiş; veri toplama süreci gönüllülük esasına dayalı olarak yürütülmüştür. Bu yöntem, katılımcıların araştırmaya bilinçli ve isteğe bağlı katılımını sağlaması açısından tercih edilmiştir. Anket formları çevrim içi ortamda oluşturulmuş ve katılımcılara elektronik iletişim kanalları aracılığıyla ulaştırılmıştır. Çevrim içi veri toplama yöntemi, farklı

ilçelerde görev yapan öğretmenlere eş zamanlı erişim imkânı sunarak örneklemin çeşitliliğini artırmıştır.

Veri toplama süreci sonunda toplam 623 öğretmenden elde edilen veriler analiz kapsamına alınmıştır. Elde edilen örneklem büyüklüğü, araştırmada kullanılan açıklayıcı faktör analizi, korelasyon, regresyon ve aracılık analizlerinin istatistiksel gerekliliklerini karşılayacak düzeyde olup, örneklemin evreni temsil etme gücünün kabul edilebilir olduğu değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, ulaşılan örneklemin hem niceliksel büyüklüğü hem de coğrafi dağılımı, araştırma bulgularının güvenilirliğini ve geçerliliğini destekler niteliktedir.

Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde; cinsiyet dağılımının %61'i kadın (n=380), %39'u erkek (n=243) olduğu görülmektedir. Yaş gruplarına göre dağılımda; %26,3'ü 32–38 yaş (n=164), %22,2'si 39–45 yaş (n=138), %22'si 46 yaş ve üzeri (n=137), %20,2'si 25–31 yaş (n=126) ve %9,3'ü 18–24 yaş (n=58) aralığındadır. Bu dağılım, örneklemin büyük ölçüde orta yaş grubu öğretmenlerden oluştuğunu göstermektedir. Eğitim düzeyinde ise %82,1'i lisans (n=512), %16,9'u yüksek lisans (n=105), %1'i doktora (n=6) mezunudur. Medeni durumlarına göre; katılımcıların %60,4'ü evli (n=376), %39,6'sı bekârdır (n=247). Hizmet sürelerine göre dağılımda; %26,5'i 15 yıl ve üzeri (n=165), %24,7'si 1–5 yıl (n=154), %24,4'ü 6–10 yıl (n=152), %17,3'ü 11–15 yıl (n=108) ve %7,1'i 1 yıldan az deneyime sahiptir (n=44). Bu bulgular, örneklem grubunun önemli bir bölümünün mesleki açıdan deneyimli öğretmenlerden oluştuğunu ortaya koymaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları ve Teknikleri

Veriler, çevrim içi olarak uygulanan anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Anket formunda yer alan demografik bilgi formunun yanı sıra, güvenilir liderlik algısı, örgütsel adalet algısı ve işe adanmışlık düzeylerini ölçmeye yönelik üç ölçek kullanılmıştır. Tüm ölçeklerde beşli Likert tipi derecelendirme sistemi uygulanmış ve katılımcılardan her bir ifadeye 1 (Kesinlikle katılmıyorum) ile 5 (Kesinlikle katılıyorum) arasında puan vermeleri istenmiştir.

Güvenilir Liderlik Ölçeği: Katılımcıların liderlerine yönelik güven düzeylerini belirlemek amacıyla Tuti ve Özdemir (2021) tarafından geliştirilen Lidere Güven Ölçeği kullanılmıştır. Eğitim kurumlarında görev yapan işgörenler için geliştirilen ölçek, tek boyutlu bir yapı sergilemekte olup toplam 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçek; liderin tutarlılığı, sözünü tutması, adaletli olması, şeffaflık göstermesi ve işgörenlere karşı duyarlılık gibi güven oluşturan nitelikleri ölçmektedir. Bu yönüyle güvenilir liderlik algısının kapsamlı bir biçimde değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

İşe Adanmışlık Ölçeği: Öğretmenlerin mesleki bağlılık düzeylerini ölçmek amacıyla Schaufeli ve arkadaşları (2002) tarafından geliştirilen ve Eryılmaz ve Doğan (2012) tarafından Türkçeye uyarlanan Utrecht İşe Bağlılık Ölçeği (UWES) kullanılmıştır. Ölçek toplam 17 maddeden oluşmakta olup, dinçlik (6 madde), adanmışlık (5 madde) ve özümseme (6 madde) olmak üzere üç

alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek, bireyin işine yönelik enerji düzeyi, anlam bulma ve işe odaklanma gibi önemli psikolojik unsurları ölçmekte ve işgörenin işe yönelik içsel güdüleme düzeyini ortaya koymaktadır.

Örgütsel Adalet Ölçeği: Katılımcıların örgütteki adalet algılarını ölçmek amacıyla Niehoff ve Moorman (1993) tarafından geliştirilen ve Yıldırım (2007) tarafından Türkçeye uyarlanan örgütsel adalet ölçeği kullanılmıştır. Ölçek; dağıtım adaleti (5 madde), süreç adaleti (6 madde) ve etkileşimsel adalet (9 madde) olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Bu ölçek, işgörenin örgütteki ödül ve kaynak dağıtımının adilliği, karar verme süreçlerinin şeffaflığı ve yöneticilerle olan etkileşimde saygı, açıklık ve nezaket gibi unsurlar üzerinden algıladığı adalet düzeyini değerlendirmektedir.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, araştırma kapsamında elde edilen veriler doğrultusunda gerçekleştirilen istatistiksel analizlerin sonuçları ayrıntılı biçimde sunulmaktadır. İlk aşamada, araştırmada kullanılan ölçme araçlarının yapı geçerliği ve iç tutarlılığı değerlendirilmiş; bu kapsamda açıklayıcı faktör analizi ile Cronbach's Alpha güvenirlik katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeklerin geçerli ve güvenilir olduğunun belirlenmesinin ardından, araştırma modelinde yer alan değişkenler arasındaki ilişkiler korelasyon analizi aracılığıyla incelenmiştir.

Takip eden aşamada, güvenilir liderliğin örgütsel adalet algısı ve işe adanmışlık üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla basit doğrusal regresyon analizleri uygulanmıştır. Bu analizler aracılığıyla değişkenler arasındaki doğrudan ilişkilerin yönü ve gücü incelenmiş, her bir bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki açıklayıcı etkisi değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, örgütsel adaletin ve alt boyutlarının (dağıtım, süreç ve etkileşim adaleti), güvenilir liderlik ile işe adanmışlık arasındaki ilişkide üstlendiği aracılık rolünü test etmek amacıyla hiyerarşik regresyon analizlerinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda, ilgili değişkenler analizlere aşamalı olarak dâhil edilerek aracılık koşullarının sağlanıp sağlanmadığı incelenmiştir. Aracılık etkilerinin istatistiksel anlamlılığı ise, dolaylı etkilerin daha güvenilir biçimde test edilmesine olanak tanıyan bootstrap yöntemi temelinde Hayes'in PROCESS makrosu kullanılarak değerlendirilmiştir.

Analiz sonuçları, güvenilir liderlik, örgütsel adalet ve işe adanmışlık değişkenleri arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte, örgütsel adaletin genel düzeyi ile dağıtım, süreç ve etkileşim adaleti boyutlarının, güvenilir liderlik ile işe adanmışlık arasındaki ilişkide anlamlı bir kısmi aracılık rolü üstlendiği belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, araştırmada öne sürülen hipotezlerin tamamının desteklendiğini ve geliştirilen kuramsal modelin istatistiksel olarak doğrulandığını göstermektedir. Bu doğrultuda, araştırma bulgularının kuramsal beklentilerle uyumlu olduğu ve ilgili alanyazına anlamlı katkılar sunduğu söylenebilir.

3.1. Geçerlik ve Güvenirlik Analizi Sonuçları

Bu araştırmada kullanılan güvenilir liderlik, örgütsel adalet ve işe adanmışlık ölçeklerinin geçerlik ve güvenirlik analizleri kapsamlı biçimde değerlendirilmiştir. Yapı geçerliğini test etmek amacıyla açıklayıcı faktör analizi (AFA) yapılmış ve Varimax rotasyonu uygulanmıştır. Faktör analizi sürecinde, özdeğerin 1'den büyük olması, her faktörde en az üç maddenin bulunması, maddelerin faktör yüklerinin en az 0,30 düzeyinde olması ve çift yüklü maddeler için faktör yükü farkının en az 0,10 olması gibi temel kriterler dikkate alınmıştır (Akgündüz ve Çakıcı, 2015, s. 33). Ayrıca ölçeklerin iç tutarlılık düzeylerini belirlemek için Cronbach's Alpha güvenirlik katsayısı hesaplanmıştır.

Güvenilir Liderlik Ölçeği: Güvenilir liderlik ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı oldukça yüksek bulunmuş ve $\alpha = 0,983$ olarak hesaplanmıştır. Bu değer, ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ölçek maddeleri tek faktörde toplanmış, faktör yükleri 0,805 ile 0,934 arasında değişmiştir. KMO değeri 0,983 olup, Bartlett Küresellik Testi sonucu da anlamlıdır ($X^2 = 18164,389$; $df = 190$; $p < 0,001$). Bu bulgular, verilerin faktör analizine uygun olduğunu ve ölçekteki maddelerin aynı yapıyı temsil ettiğini göstermektedir. Ölçeğe ilişkin özdeğer 13,487; açıklanan toplam varyans oranı ise %67,437 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 1: Güvenilir Liderlik Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek Maddeleri	Güvenilir Liderlik
GL1	0,910
GL2	0,883
GL3	0,884
GL4	0,897
GL5	0,903
GL6	0,879
GL7	0,932
GL8	0,903
GL9	0,903
GL10	0,842
GL11	0,805
GL12	0,906
GL13	0,933
GL14	0,934
GL15	0,905
GL16	0,898
GL17	0,899
GL18	0,925
GL19	0,918
GL20	0,833
Özdeğer	13,487
Açıklanan Varyans Yüzdesi	%67,437
Toplam Açıklanan Varyans Yüzdesi	%67,437
KMO Değeri	0,983
Bartlett Küresellik Testi	18164,389; df=190; p<0,001

İşe Adanmışlık Ölçeği: İşe adanmışlık ölçeği üç boyuttan oluşmakta olup, Cronbach's Alpha güvenirlik katsayısı toplam ölçek için 0,977 olarak belirlenmiştir. Alt boyutların her biri için yapılan faktör analizinde dinçlik, adanmışlık ve özümseme (yoğunlaşma) faktörleri ortaya çıkmış ve tüm maddelerin bu boyutlara yüksek düzeyde yüklendiği görülmüştür. Faktör yükleri 0,725 ile 0,936 arasında değişmektedir. KMO değeri 0,975 olup Bartlett Küresellik Testi anlamlıdır (X^2 = 12382,299; df = 136; p < 0,001). Ölçek üç faktörlü yapısıyla toplamda %73,156 oranında varyansı açıklamaktadır. Bu bulgular, işe adanmışlık ölçeğinin boyutlar itibarıyla geçerli ve güvenilir bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 1: İşe Adanmışlık Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek Maddeleri	Dinçlik	Adanmışlık	Yoğunlaşma/Özümseme
İA1	0,915		
İA4	0,936		
İA7	0,912		
İA10	0,783		
İA13	0,910		
İA16	0,902		
İA2		0,901	
İA5		0,920	
İA8		0,904	
İA11		0,725	
İA14		0,811	
İA3			0,912
İA6			0,785
İA9			0,876
İA12			0,872
İA15			0,912
İA17			0,813
Özdeğer	4,214	3,695	4,528
Faktöre ait Açıklanan Varyans Değeri	%70,23	%73,09	%64,69
Açıklanan Toplam Varyans	%70,23	%73,09	%64,69
KMO Değeri	0,975	0,975	0,975
Bartlett Küresellik Testi	X^2=12382,299	X^2=12382,299	X^2=12382,299

Örgütsel Adalet Ölçeği: Örgütsel adalet ölçeğinin genel güvenirliği oldukça yüksek olup, Cronbach's Alpha katsayısı 0,979'dur. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda maddeler üç boyut altında toplanmıştır: dağıtım adaleti, süreç adaleti ve etkileşim adaleti. Faktör yükleri 0,695 ile 0,942 arasında değişmiştir. KMO değeri 0,919 olarak hesaplanmış ve Bartlett testi sonucu anlamlı bulunmuştur (X^2 = 3811,121; df = 190; p < 0,001). Bu analiz sonucunda her bir alt boyutun ölçülmek istenen yapıyı temsil ettiği anlaşılmıştır. İlk faktör olan etkileşim adaletine ait özdeğer 6,279 olup, tüm ölçek toplamda %69,76 varyansı açıklamaktadır.

Tablo 2: Örgütsel Adalet Algısı Ölçeğine Ait Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek Maddeleri	Dağıtım Adaleti	Süreç Adaleti	Etkileşim Adaleti
ÖA3	0,777		
ÖA4	0,484		
ÖA10	0,769		
ÖA11	0,753		
ÖA17	0,743		
ÖA1		0,861	
ÖA5		0,871	
ÖA8		0,918	
ÖA9		0,936	
ÖA14		0,917	
ÖA18		0,869	
ÖA2			0,837
ÖA6			0,913
ÖA7			0,912
ÖA12			0,940
ÖA13			0,938
ÖA15			0,942
ÖA16			0,928
ÖA19			0,931
ÖA20			0,926
Özdeğer	3,118	4,049	6,279
Faktöre ait Açıklanan Varyans Değeri	%62,36	%67,49	%69,76
Açıklanan Toplam Varyans	%62,36	%67,49	%69,76
KMO Değeri	0,919	0,919	0,919
Bartlett Küresellik Testi	X^2=3811,121	X^2=3811,121	X^2=3811,121

3.2. Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar ve Tanımlayıcı İstatistikler

Aşağıda sunulan Tablo 4, araştırmada yer alan temel değişkenlerin (güvenilir liderlik, örgütsel adalet ve işe adanmışlık) birbirleriyle olan ilişkilerini, her bir değişkene ilişkin ortalama, standart sapma ve güvenirlik katsayılarını (Cronbach's Alpha) göstermektedir.

Elde edilen bulgulara göre, güvenilir liderlik ile örgütsel adalet arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, güvenilir liderlik ile işe adanmışlık arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki mevcuttur. Ayrıca, örgütsel adalet ile işe adanmışlık arasında da güçlü ve anlamlı pozitif bir ilişki saptanmıştır. Bu bulgular, araştırma modelinde öngörülen ilişkilerin yönü ve anlamlılığı açısından beklentilerle örtüşmektedir.

Tablo 3: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Ort.	SS.	1	2	3	4	5	6
1. GL	3,591	0,862						
2. İA	3,656	0,825	0,661**					
3. ÖA	3,847	0,743	0,814**	0,671**				
4. ÖADA	3,650	0,830	0,641**	0,978**	0,661**			
5. ÖASA	3,720	0,790	0,664**	0,962**	0,660**	0,911**		
6. ÖAEA	3,580	0,850	0,625**	0,975**	0,636**	0,933**	0,902**	
7. İADB	3,830	0,750	0,792**	0,662**	0,979**	0,655**	0,642**	0,632**
8. İAAB	3,870	0,720	0,805**	0,663**	0,987**	0,652**	0,651**	0,632**
9. İAÖB	3,860	0,740	0,807**	0,661**	0,992**	0,650**	0,657**	0,622**

Not: ** $p < 0,01$, n=623

Elde edilen tüm bu bulgular, araştırmada kullanılan ölçüm araçlarının hem yapı geçerliği hem de iç tutarlılık açısından yüksek düzeyde güvenilir ve geçerli olduğunu göstermektedir. Bu da, hipotez testlerine geçmeden önce ölçümlerin bilimsel yeterliliğini sağlamış olduğunu ortaya koymaktadır.

3.3. Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Tablo 5'de araştırmada yer alan tüm basit doğrusal regresyon analizlerine ilişkin bulgular bir arada sunulmuştur. Bu kapsamda güvenilir liderliğin hem örgütsel adalet algısı hem de işe adanmışlık üzerindeki etkileri ile örgütsel adaletin ve alt boyutlarının işe adanmışlık üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Tablo verilerine göre tüm ilişkiler istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş, hipotezlerin tamamı desteklenmiştir. Özellikle güvenilir liderliğin örgütsel adalet ve işe adanmışlık üzerinde yüksek düzeyde pozitif etkiler yarattığı görülmektedir. Aynı şekilde, örgütsel adaletin alt boyutlarının her birinin işe adanmışlık üzerinde anlamlı katkılar sunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5: Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Hipotez	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	β	R^2	p
H1	İA	GL	0,790	0,437	<0,001
H2	ÖA	GL	0,824	0,663	<0,001
H2a	ÖADA	GL	0,792	0,627	<0,001
H2b	ÖASA	GL	0,805	0,648	<0,001
H2c	ÖAEA	GL	0,807	0,651	<0,001
H3	İA	ÖA	0,792	0,450	<0,001
H3a	İA	ÖADA	0,662	0,438	<0,001
H3b	İA	ÖASA	0,663	0,440	<0,001
H3c	İA	ÖAEA	0,661	0,437	<0,001

n=623

3.4. Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Bu çalışmada, güvenilir liderliğin işe adanmışlık üzerindeki etkisinde örgütsel adaletin ve onun alt boyutlarının (dağıtım, süreç ve etkileşim adaleti) aracılık rolünü test edebilmek amacıyla hiyerarşik regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, Baron ve Kenny'nin (1986, s. 1174) önerdiği üç aşamalı model temel alınmış, dolaylı etkilerin anlamlılığının test edilmesinde ise Hayes'in (2022) geliştirdiği PROCESS makrosu kullanılmıştır.

Baron ve Kenny'nin aracılık analizine ilişkin modeline göre, öncelikle bağımsız değişkenin (güvenilir liderlik) bağımlı değişken (işe adanmışlık) üzerindeki doğrudan etkisi test edilmiş; ardından bağımsız değişkenin, aracı değişken (örgütsel adalet ve alt boyutları) üzerindeki etkisine bakılmıştır. Son aşamada ise hem bağımsız hem de aracı değişken aynı anda modele dâhil edilerek

aracı değişkenin işe adanmışlık üzerindeki etkisi ve bağımsız değişkenin etkisinde bir azalma olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bağımsız değişkenin etkisi azalıp anlamlılığını sürdürüyorsa "kısmi aracılık", tamamen ortadan kalkıyorsa "tam aracılık" söz konusudur. Bu süreçte ayrıca dolaylı etkiye ilişkin güven aralıklarının sıfır değerini içermemesi, aracılığın istatistiksel anlamlılığı açısından belirleyici kabul edilmiştir (Hayes, 2022).

Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular Tablo 6'te özetlenmiştir. Buna göre, örgütsel adaletin genel düzeyi ile birlikte dağıtım, süreç ve etkileşim adaleti boyutlarının her birinin güvenilir liderlik ile işe adanmışlık arasındaki ilişkide anlamlı ve pozitif yönlü kısmi aracılık etkisi gösterdiği saptanmıştır. Tüm modellerde dolaylı etki katsayıları anlamlı çıkmış ve Bootstrap güven aralıkları sıfır değerini içermemiştir. Ayrıca her bir analizde, güvenilir liderliğin işe adanmışlık üzerindeki doğrudan etkisinin, aracı değişken modele dâhil edildiğinde azaldığı ancak anlamlılığını koruduğu görülmüştür. Bu bulgular doğrultusunda, örgütsel adaletin ve alt boyutlarının güvenilir liderlik ile işe adanmışlık arasındaki ilişkide kısmi aracılık rolü üstlendiği ifade edilebilir.

Söz konusu ilişkileri özetleyen analiz sonuçları aşağıda yer alan Tablo 6'te sunulmuştur:

Tablo 6: Hiyerarşik Regresyon Analizi

Hipotez	Bağımsız Değişken	Aracı Değişken	Bağımlı Değişken	Doğrudan Etki (β)	Dolaylı Etki (β)	Bootstrap Güven Aralığı	R^2	p
H4	GL	ÖA	İA	0,2847	0,2684	[0,1756 ; 0,3597]	0,489	p < 0,001
H4a	GL	ÖADA	İA	0,3071	0,2460	[0,1616 ; 0,3310]	0,488	p < 0,001
H4b	GL	ÖASA	İA	0,3016	0,2515	[0,1605 ; 0,3376]	0,486	p < 0,001
H4c	GL	ÖAEA	İA	0,3056	0,2475	[0,1547 ; 0,3361]	0,484	p < 0,001

n=623

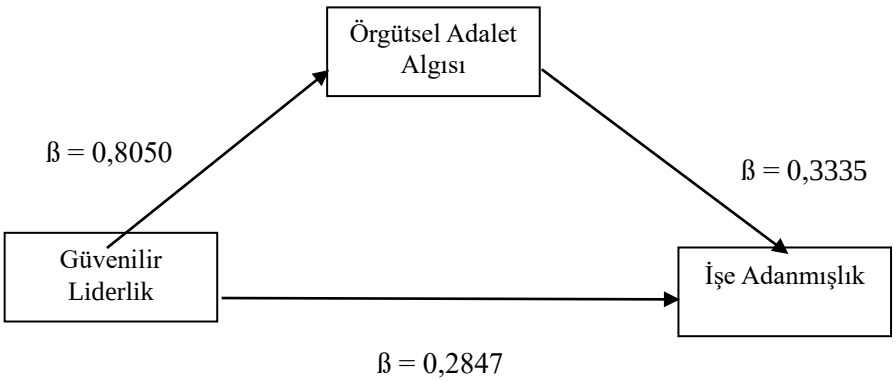

Şekil 2: Değişkenler Arasında Ortaya Çıkan İlişkiler

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, güvenilir liderliğin işe adanmışlık üzerindeki etkisi ile bu ilişkide örgütsel adalet algısının aracılık rolü incelenmiştir. Elde edilen bulgular, güvenilir liderliğin işe adanmışlık üzerinde hem doğrudan hem de örgütsel adalet aracılığıyla dolaylı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Güvenilir liderlik; dürüstlük, yetkinlik, tutarlılık, ilham vericilik ve vizyonerlik gibi niteliklerle şekillenen ve işgörenlerde güven duygusu oluşturan bir liderlik anlayışıdır (Kouzes ve Posner, 2011: 15; Tschannen-Moran, 2004: 176). Araştırma bulguları, bu liderlik anlayışının işgörenlerin yalnızca yöneticilerine değil, aynı zamanda örgüte yönelik güvenlerini de güçlendirdiğini; söz konusu güven ortamının ise işe yönelik duygusal ve bilişsel bağlılığı artırdığını göstermektedir.

Yapılan analizler, güvenilir liderliğin örgütsel adalet algısı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu ($\beta = 0{,}814$; $p < 0{,}001$) ve örgütsel adalet algısının da işe adanmışlık düzeyini anlamlı biçimde etkilediğini ($\beta = 0{,}661$; $p < 0{,}001$) ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, liderlik davranışlarının örgütsel süreçlerin adil algılanmasında belirleyici bir rol oynadığını ve bu algının işgörenlerin işe olan bağlılıklarını güçlendirdiğini göstermektedir.

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu, örgütsel adaletin işe adanmışlık üzerinde güçlü ve anlamlı bir etkiye sahip olmasıdır ($\beta = 0{,}671$; $p < 0{,}001$). Dağıtım, süreç ve etkileşim adaleti boyutlarının her birinin işe adanmışlık üzerinde anlamlı etkiler göstermesi, işgörenlerin yalnızca elde ettikleri çıktılarla değil; bu çıktılara ulaşırken izlenen süreçler ve yöneticilerle kurulan etkileşimlerin adilliğiyle de yakından ilgilendiklerini ortaya koymaktadır. Sosyal Değişim Kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, adil ve güvenilir bir yönetim anlayışının işgörenler tarafından karşılık görmesi ve bunun işe adanmışlık düzeyini artırması beklenen bir durumdur (Blau, 1964: 88; Ghosh, Rai ve Sinha, 2014: 634).

Aracılık analizleri sonucunda, örgütsel adaletin güvenilir liderlik ile işe adanmışlık arasındaki ilişkide kısmi aracı rol üstlendiği belirlenmiştir. Örgütsel adalet modele dâhil edildiğinde, güvenilir liderliğin işe adanmışlık üzerindeki doğrudan etkisinin azaldığı ($\beta = 0{,}2847$) ancak anlamlılığını koruduğu görülmüştür. Bununla birlikte, dolaylı etki de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\beta = 0{,}2684$; BootLLCI = 0,1756; BootULCI = 0,3597). Dağıtım adaleti ($\beta = 0{,}2460$), süreç adaleti ($\beta = 0{,}2515$) ve etkileşim adaleti ($\beta = 0{,}2475$) alt boyutlarının her birinin de aracı rol üstlenmesi, adalet algısının çok boyutlu yapısının işe adanmışlık üzerindeki etkisini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu bulgular, işgörenlerin güvenilir liderlik davranışları ile adil bir örgüt ortamını birlikte deneyimlediklerinde, işe yönelik bağlılıklarının daha da güçlendiğini göstermektedir.

Araştırma bulguları doğrultusunda uygulamaya yönelik bazı önerilerde bulunmak mümkündür. Öncelikle, örgütlerde güven temelli liderlik anlayışının yaygınlaştırılması büyük önem taşımaktadır.

Liderlerin şeffaf, tutarlı, adil ve empatik bir yönetim anlayışı benimsemeleri, işgörenlerin yönetime ve örgüte duydukları güveni artırmakta; bu güven ortamı da işe adanmışlığı desteklemektedir. Bu nedenle liderlik geliştirme programlarında etik değerlere, etkili iletişim becerilerine, şeffaflık ilkesine ve adil yönetim uygulamalarına ağırlık verilmesi önerilmektedir.

Bunun yanı sıra, örgütsel adalet algısının güçlendirilmesi amacıyla adil ve şeffaf performans değerlendirme sistemlerinin oluşturulması, liyakate dayalı yükselme uygulamalarının yaygınlaştırılması ve işgörenlerin karar alma süreçlerine katılımının teşvik edilmesi önem arz etmektedir. Bu tür yapısal düzenlemeler, işgörenlerin örgütsel süreçlere duyduğu güveni artırarak işe adanmışlık düzeyine olumlu katkı sağlayacaktır. Özellikle etkileşim adaletine dayalı olarak geliştirilen saygılı ve açık iletişim ortamlarının, işgörenlerin örgütsel vatandaşlık davranışlarını ve örgüte yönelik aidiyet duygularını güçlendirdiği söylenebilir.

Araştırmacılara yönelik olarak, bu çalışmanın farklı sektörlerde ve kültürel bağlamlarda tekrarlanması önerilmektedir. Böylece güvenilir liderlik, örgütsel adalet ve işe adanmışlık arasındaki ilişkilerin farklı örgütsel yapılarda benzer biçimde işleyip işlemediği ortaya konulabilir. Ayrıca, araştırmanın kesitsel tasarımla yürütülmüş olması nedeniyle, değişkenler arasındaki ilişkilerin zamansal boyutunu inceleyen boylamsal çalışmaların yapılması önem taşımaktadır. Bunun yanında, nitel yöntemlerin de dâhil edildiği karma desenli araştırmalarla liderlik, adalet ve işe adanmışlık algılarının daha derinlemesine analiz edilmesi mümkün olacaktır.

Son olarak, bireysel farklılıkların modele dâhil edilmesiyle daha bütüncül bir değerlendirme yapılabilir. Özellikle kişilik özellikleri, iş doyumu, psikolojik sözleşme algısı ve örgütsel vatandaşlık davranışları gibi değişkenlerin güvenilir liderlik ve işe adanmışlık ilişkisini nasıl etkilediğinin incelenmesi, hem kuramsal hem de uygulamaya yönelik açıdan önemli katkılar sunacaktır.

EXTENDED SUMMARY

In today’s competitive and complex organizational environment, the sustainability and success of institutions depend not only on financial and technological capabilities but also on the commitment, motivation, and engagement of employees. Among the psychological and behavioral factors affecting organizational performance, work engagement has gained significant importance as it reflects employees’ enthusiasm, energy, and identification with their work. Work engagement is characterized by vigor, dedication, and absorption, representing a positive and fulfilling work-related state of mind that enhances both individual performance and organizational outcomes. The emergence of engagement, however, is not solely determined by personal traits but also by contextual factors such as leadership behaviors and the perception of fairness within the

organization. Within this scope, leadership based on credibility and trust has become a crucial determinant of how employees experience their work environment. Credible leadership refers to a leadership style built upon honesty, consistency, competence, vision, and inspiration, which collectively create a climate of trust and psychological safety among followers. Leaders who display ethical integrity, maintain consistency between words and actions, and communicate transparently contribute to the development of both trust and fairness perceptions within their organizations. At the same time, organizational justice, which refers to employees' perceptions of fairness regarding outcomes, procedures, and interpersonal treatment, plays an essential role in shaping employees' attitudes toward their work. The perception that the organization operates fairly and that leaders act justly strengthens emotional bonds, motivates employees, and enhances their work engagement. Drawing on the Social Exchange Theory (Blau, 1964), which emphasizes reciprocity and mutual trust in social relations, it can be argued that credible leadership behaviors trigger a sense of obligation and positive reciprocity among employees. When leaders act honestly and fairly, employees perceive these behaviors as an expression of value and respect, and in return, they respond with stronger commitment and higher engagement levels. Based on these theoretical premises, this study aims to examine the mediating role of organizational justice in the relationship between credible leadership and work engagement. Specifically, the research explores whether perceptions of fairness serve as an explanatory mechanism through which credible leadership fosters employees' engagement in their work.

The study adopts a quantitative research design with a relational survey model. Data were collected from 623 teachers working in public and private schools located in the city center of Balıkesir and its six districts: Edremit, Burhaniye, Ayvalık, Bandırma, Havran, and Kepsut. The sampling method was based on voluntary participation, and the data were gathered through online questionnaires. To measure the key constructs, three well-established scales were used: the Credible Leadership Scale developed by Tuti and Özdemir (2021), the Organizational Justice Scale developed by Niehoff and Moorman (1993) and adapted to Turkish by Yıldırım (2007), and the Utrecht Work Engagement Scale (UWES) developed by Schaufeli et al. (2002) and adapted by Eryılmaz and Doğan (2012). All scales used a five-point Likert format ranging from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree). The validity and reliability of the scales were tested using exploratory factor analysis and Cronbach's Alpha coefficients, all of which indicated high internal consistency ($\alpha > 0.90$). Data were analyzed through correlation, simple and hierarchical regression analyses, and the mediation effects were tested using Hayes' (2022) PROCESS macro based on bootstrap confidence intervals.

The results of the analyses support all hypotheses proposed in the research model. First, credible leadership was found to have a significant and positive effect on work engagement ($\beta = 0.790$, $p <$

0.001), indicating that when employees perceive their leaders as competent, honest, and inspiring, they experience higher levels of energy, enthusiasm, and dedication toward their work. Second, credible leadership positively influences organizational justice ($\beta = 0.824$, $p < 0.001$), suggesting that credible leaders enhance fairness perceptions by ensuring equitable distribution of rewards, transparent processes, and respectful interpersonal interactions. Third, organizational justice significantly predicts work engagement ($\beta = 0.671$, $p < 0.001$), showing that fair treatment and transparent management strengthen employees' psychological connection with their work. Finally, mediation analyses demonstrated that organizational justice partially mediates the relationship between credible leadership and work engagement (direct effect $\beta = 0.2847$; indirect effect $\beta = 0.2684$; Bootstrap CI [0.1756, 0.3597]). Each subdimension of justice—distributive, procedural, and interactional—also showed significant partial mediating effects. These findings collectively indicate that credible leadership enhances work engagement both directly and indirectly by promoting perceptions of organizational fairness.

The findings of this study align with Social Exchange Theory by revealing that trustworthy and fair leadership behaviors are reciprocated by employees with higher commitment and engagement. In other words, fairness serves as a psychological bridge that connects credible leadership to work engagement. When leaders exhibit ethical and transparent behavior, employees interpret this as a sign of respect and value, and they respond with greater enthusiasm and psychological involvement in their tasks. The study also highlights the multidimensional role of organizational justice. Beyond fair resource distribution, the perceived fairness of decision-making processes and interpersonal communication emerged as crucial factors affecting employees' engagement. Therefore, leaders in educational institutions should focus on cultivating justice-based practices that reinforce teachers' trust in management and their sense of belonging to the organization.

The practical implications of this research are noteworthy for administrators and policymakers in the education sector. First, promoting credibility-based leadership should be a strategic priority in leadership development programs. Ethical awareness, transparency, and consistent communication must be emphasized as core competencies for effective leadership. Second, organizational justice mechanisms should be strengthened through fair performance evaluation systems, participatory decision-making structures, and open communication channels. Ensuring procedural and interactional justice will foster an organizational culture in which employees feel valued and respected. Third, leaders should create an inclusive and respectful environment that supports teachers' professional development and acknowledges their contributions, as this will directly enhance engagement levels and performance outcomes.

Although the results of the study are robust, certain limitations must be acknowledged. The research was conducted only among teachers in Balıkesir province, which may limit the generalizability of the findings to other sectors or cultural contexts. Future studies should replicate this model in different organizational settings and countries to test its cross-cultural validity. In addition, longitudinal or mixed-method designs could provide deeper insights into the dynamic interactions between leadership, justice, and engagement over time. Further research could also explore individual-level variables such as personality traits, organizational citizenship behavior, or psychological contract perceptions to develop a more comprehensive understanding of how credible leadership influences employee engagement.

In conclusion, the findings clearly demonstrate that credible leadership significantly increases work engagement both directly and indirectly through organizational justice. Leaders who act with honesty, transparency, and fairness build trust-based relationships that strengthen employees' emotional and cognitive attachment to their work. Organizational justice serves as a key mediating mechanism that explains how credible leadership fosters a psychologically safe and motivating work climate. This study not only provides empirical evidence supporting the theoretical linkage between leadership, justice, and engagement but also offers practical guidance for creating trust-based and fair organizational environments that enhance employee well-being and performance. By integrating credible leadership and organizational justice within a unified framework, the study contributes to both theory and practice in organizational behavior and underscores the vital importance of fairness and trust as drivers of engagement in the education sector.

KAYNAKÇA

Adams, J. S. (1965). Inequity in social exchange. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 2, pp. 267–299). Academic Press.

Akgündüz, Y., & Çakıcı, A. C. (2015). Algılanan örgütsel desteğin örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisinde örgütsel stresin aracılık rolü: beş yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma. Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 7(2).

Angana, G. A. (2021). Sustaining Credible Leadership in Organizations. *Journal of Human Resource & Leadership*, 5 (3), 86-95.

Attridge, M. (2009). Measuring and managing employee work engagement: A review of the research and business literature. *Journal of Workplace Behavioral Health*, 24(4), 383-398.

Bakker, A. B. (2008). The work-related flow inventory: Construction and initial validation of the wolf. *Journal of Vocational Behavior,* 72 (3), 400–414.

Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2008). Towards a model of work engagement. *Career Development International*, 13(3), 209–223.

Bakker, A. B., & Leiter M. (2010). *Work Engagement: A Handbook of Essential Theory and Research*, Psychology Press, New York, USA.

Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173–1182.

Baş, T. (2001). Anket: Anket nasıl hazırlanır, uygulanır, değerlendirilir. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Bies, R. J., & Moag, J. F. (1986). Interactional justice: Communication criteria of fairness. In R. J. Lewicki, B. H. Sheppard & M. H. Bazerman (Eds.), *Research on negotiation in organizations* (Vol. 1, pp. 43–55). JAI Press.

Blau, P. M. (1964). *Exchange and power in social life*. Wiley.

Brockner, J., & Siegel, P. A. (1996). Understanding the interaction between procedural and distributive justice: The role of trust. In R. M. Kramer & T. R. Tyler (Eds.), *Trust in organizations: Frontiers of theory and research* (pp. 390–413). Sage.

Bostancı, E., & Ekiyor, A. (2015). İşe adanmışlık ve iş performansı ilişkisi: Bir sektör araştırması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 35-46.

Colquitt, J. A., Conlon, D. E., Wesson, M. J., Porter, C. O., & Ng, K. Y. (2001). Justice at the millennium: A meta-analytic review of 25 years of organizational justice research. *Journal of Applied Psychology*, 86(3), 425–445.

Colquitt, J. A. (2001). On the dimensionality of organizational justice: A construct validation of a measure. Journal of Applied Psychology, 86(3), 386–400.

Cropanzano, R., & Mitchell, M. S. (2005). Social exchange theory: An interdisciplinary review. *Journal of Management*, 31(6), 874–900.

Cropanzano, R., Rupp, D. E., Mohler, C. J., & Schminke, M. (2007). Three roads to organizational justice. In J. Greenberg & J. A. Colquitt (Eds.), *Handbook of organizational justice* (pp. 3–56). Lawrence Erlbaum.

Cropanzano, R., & Wright, T. A. (2001). When a "happy" worker is really a "productive" worker: A review and further refinement of the happy–productive worker thesis. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 53(3), 182–199.

Dirks, K. T., & Ferrin, D. L. (2002). Trust in leadership: Meta-analytic findings and implications for research and practice. *Journal of Applied Psychology*, 87(4), 611–628.

Engelbrecht, A. S., Heine, G., and Mahembe, B. (2014). The influence of ethical leadership on trust and work engagement: An exploratory study. *SA Journal of Industrial Psychology*, *40* (1), 1-9.

Eryılmaz, A., & Doğan, T. (2012). İşe adanmışlık ölçeği Türkçe formunun psikometrik özellikleri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 15, 125–131.

Folger, R., & Cropanzano, R. (1998). *Organizational justice and human resource management*. Sage Publications.

Folger, R., & Konovsky, M. A. (1989). Effects of procedural and distributive justice on reactions to pay raise decisions. *Academy of Management Journal*, 32(1), 115–130.

Ghosh, P., Rai, A., & Sinha, A. (2014). Organizational justice and employee engagement: Exploring the linkage in public sector banks in India. *Personnel Review*, 43(4), 628–652.

Gouldner, A. W. (1960). The norm of reciprocity: A preliminary statement. American Sociological Review, 25(2), 161–178.

Greenberg, J. (1993). The social side of fairness: Interpersonal and informational classes of organizational justice. In R. Cropanzano (Ed.), *Justice in the workplace: Approaching fairness in human resource management* (pp. 79–103). Lawrence Erlbaum.

Havold, O. K. S., Havold, J. I., and Glavee-Geo, R. (2021). Trust in leaders, work satisfaction and work engagement in public hospitals. *International Journal of Public Leadership*, 17 (2), 145-159.

Hayes, A. F. (2022). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach* (3rd ed.). The Guilford Press.

Hoffman, B. J. (2008). Ethical leadership: Construct development and validation. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 15(1), 4-15.

Homans, G. C. (1961). Social behavior: Its elementary forms. Harcourt, Brace.

Hosmer, L. T. (1995). Trust: The connecting link between organizational theory and philosophical ethics. *Academy of Management Review*, 20(2), 379–403.

Islam, T., Khatoon, A., Cheema, A. U., and Ashraf, Y. (2024). How does ethical leadership enhance employee work engagement? The roles of trust in leader and harmonious work passion. *Kybernetes*, 53 (6), 2090-2106.

İçerli, A. (2010). İşe adanmışlık ve tükenmişlik ilişkisi: Nitel bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 67-80.

Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal*, 33(4), 692–724.

Kent, M. L., and Taylor, M. (2007). Beyond excellence: Extending the generic approach to international public relations: The case of Bosnia. *Public relations review*, 33 (1), 10-20.

Konovsky, M. A., & Pugh, S. D. (1994). Citizenship behavior and social exchange. *Academy of Management Journal*, 37(3), 656–669.

Kouzes, J. M., & Posner, B. Z. (2011). *Credibility: How leaders gain and lose it, why people demand it*. Jossey-Bass.

Kouzes, J. M., & Posner, B. Z. (2023). *Credibility: How leaders gain and lose it, why people demand it* (Updated ed.). Jossey-Bass.

Leventhal, G. S. (1980). What should be done with equity theory? New approaches to the study of fairness in social relationships. In K. J. Gergen, M. S. Greenberg & R. H. Willis (Eds.), *Social exchange: Advances in theory and research* (pp. 27–55). Plenum Press.

Lyman, A., & Adler, H. (2011). *The trustworthy leader: Leveraging the power of trust to transform your organization*. Jossey-Bass.

Macey, W. H., & Schneider, B. (2008). The meaning of employee engagement. *Industrial and Organizational Psychology*, 1(1), 3–30.

Macey, W. H., Schneider, B., Barbera, K. M., and Young, S. A. (2009*). Employee engagement: Tools for analysis, practice, and competitive advantage*. New York: John Wiley & Sons. T

Martin, R. (1999). *The leadership mindset*. New York: Free Press.

Matthews, D. (2008). Inspiring leaders: Motivation and performance. *Leadership Review*, 8(1), 31-45.

Maslach, C., & Leiter, M. P. (1997). *The truth about burnout: How organizations cause personal stress and what to do about it*. Jossey-Bass.

Mayer, R. C., Davis, J. H., & Schoorman, F. D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy of Management Review*, 20(3), 709–734.

Mishra, A. K. (2013). Leadership in turbulent times: Competence and decision making. *International Journal of Management*, 30(1), 21-29.

Morgan, R. B. (1989). Reliability and validity of a factor analytically derived measure of leadership behavior and characteristics. *Educational and Psychological Measurement*, 49 (4), 911-919.

Niehoff, B. P., & Moorman, R. H. (1993). Justice as a mediator of the relationship between methods of monitoring and organizational citizenship behavior. *Academy of Management Journal*, 36(3), 527–556.

Northouse, P. G. (2016). *Leadership: Theory and practice* (7th ed.). Sage Publications.

Quist, A. H. (2009). A credible leader for turbulent times: Examining the qualities necessary for leading into the future. *Journal of strategic leadership*, 2 (1), 1-12.

Öztürk, Y., Arslan, H., & Demir, M. (2011). Örgütsel bağlılık ve işe adanmışlık ilişkisi. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 81-90.

Rich, B. L., Lepine, J. A., & Crawford, E. R. (2010). Job engagement: Antecedents and effects on job performance. *Academy of Management Journal*, 53(3), 617-635.

Riesenmy, K. R. (2008). The moderating role of follower identification in the relationship between leader and follower visionary leadership. *Emerging Leadership Journeys*, 1 (2), 62-77.

Rothbard, N. P., & Patil, S. V. (2011). Being there: Work engagement and positive organizational scholarship. In K. S. Cameron & G. M. Spreitzer (Eds.), *The Oxford handbook of positive organizational scholarship* (pp. 56–68). Oxford University Press.

Saks, A. M. (2006). Antecedents and consequences of employee engagement. *Journal of Managerial Psychology*, 21(7), 600–619.

Schaufeli, W. B., Salanova, M., González-Romá, V., & Bakker, A. B. (2002). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. *Journal of Happiness Studies*, 3(1), 71–92.

Simons, T. (2002). Behavioral integrity: The perceived alignment between managers' words and deeds as a research focus. *Organization Science*, 13(1), 18-35.

Thibaut, J., & Walker, L. (1975). *Procedural justice: A psychological analysis*. Erlbaum.

Tschannen-Moran, M. (2004). *Trust Matters: Leadership for Successful Schools*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Turgut, H. (2011). İşgörenlerde iş tatmini ve işe bağlılığın örgütsel bağlılık ile ilişkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(2), 151-168.

Tuti, G., & Özdemir, M. (2021). Güvenilir liderlik ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(35), 539–567.

Walster, E., Berscheid, E., & Walster, G. W. (1973). New directions in equity research. *Journal of Personality and Social Psychology, 25*(2), 151–176.

Walster, E., Berscheid, E., & Walster, G. W. (1978). *Equity: Theory and research*. Allyn & Bacon.

Xanthopoulou, D., Bakker, A. B., Demerouti, E., & Schaufeli, W. B. (2009). Work engagement and financial returns: A diary study on the role of job and personal resources. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 82(1), 183–200.

Yıldırım, F. (2007). Örgütsel adalet ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(4), 189–210.

Yılmaz, A. (2020). Örgütsel adalet algısının psikolojik bağlılık ve işe adanmışlık üzerindeki etkisi. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 101–118.

E-ISSN: 2717-753X, 11 (1), 58 – 89, Şubat / February, 2026, DOI: 10.31454/troyacademy.1879278

Troyacademy | International Journal of SocialScience
http://troyacademy.dergi.comu.edu.tr

Efficiency Evaluation of Operations Strategy Matrix in Healthcare Systems of OECD Countries Using DEA-ANN-DEAM*

OECD Ülkelerinin Sağlık Sistemlerindeki Operasyon Stratejisi Matrisi'nin Etkinliğinin VZA-YSA-VZAM Kullanılarak Değerlendirilmesi

Aydın ÖZDEMİR [1,*], Hakan KİTAPÇI [2], Mehmet Şahin GÖK [3]

[1] *Asst. Prof. Dr., Adiyaman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Division of Production Management and Marketing*

[2] *Prof. Dr., Gebze Technical University, Faculty of Business Administration, Department of Busıness Administration, Division of Production Management and Marketing*

[3] *Prof. Dr., Gebze Technical University, Faculty of Business Administration, Department of Busıness Administration, Division of Production Management and Marketing*

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

GelişTarihi: 01.02.2026

Kabul Tarihi: 04.02.2026

AnahtarKelimeler:

Operasyon Stratejisi Matriksi, Sağlık Sistemleri, Veri Zarflama Analizi, Yapay Sinir Ağları, Veri Zarflama Analizi Matriksi

ÖZ

Bu çalışmanın üç amacı vardır; (i) Veri Zarflama Analizi (VZA) kullanarak OECD (38) ülkelerinin sağlık sistemlerindeki Operasyon Stratejisi Matrisi'nin etkinliğini değerlendirmek, (ii) Yapay Sinir Ağları (YSA) ve Veri Zarflama Analizi entegrasyonunu (VZA-YSA Modeli) kullanarak OECD (38) ülkelerinin sağlık sistemlerindeki Operasyon Stratejisi Matrisi'nin etkinliğini değerlendirmek, (iii) OECD (38) ülkelerini Veri Zarflama Analizi Matrisine (VZAM) göre Süper Yıldızlar, Potansiyel Yıldızlar, Soru İşaretleri ve Etkin Yönetilecek olmak üzere dört gruba ayırmak. Bulgular, 27 ülkenin (Avustralya, Avusturya, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, Çek Cunhuriyeti, Danimarka, Estonya, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İsrail, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Slovakya, Slovenya, İsviçre, Türkiye ve ABD) Süper Star Grubu'nda, 1 ülkenin (Birleşik Krallık) Potansiyel Star Grubu'nda, 2 ülkenin (Belçika ve Finlandiya) Efektif Bir Şekilde Yönetilecek Grubu'nda yer aldığını göstermektedir. Çalışmanın sonunda OECD ülkelerinin sağlık yöneticileri için, bu tezin bulgularına dayanan çeşitli yönetimsel çıkarımlar sunulmaktadır.

ARTICLE INFO

Research Article

Received 01.02.2026

Accepted: 04.02.2026

Keywords:

Operations Strategy Matrix, Healthcare Systems, Data Envelopment Analysis, Artificial Neural Network, Data Envelopment Analysis Matrix

ABSTRACT

This study has three objectives: (i) to evaluate the efficiency of the Operations Strategy Matrix in healthcare systems of OECD (38) countries using Data Envelopment Analysis (DEA), (ii) to evaluate the efficiency of the Operations Strategy Matrix in healthcare systems of OECD (38) countries using the integration of Artificial Neural Network (ANN) and Data Envelopment Analysis (DEA-ANN Model), (iii) to classify OECD (38) countries divided into four groups Super Stars, Potential Stars, Question Marks and To Be Governed Effectively based on Data Envelopment Analysis Matrix (DEAM). The findings indicated that there are 27 countries (Australia, Austria, Canada, Colombia, Costa Rica, Czech Republic, Denmark, Estonia, Germany, Greece, Hungary, Iceland, Ireland, Israel, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Mexico, Netherlands, New Zealand, Norway, Slovak Republic, Slovenia, Sweden, Switzerland, Türkiye, and the United States) in the Super Star Group, 1 (one) country (United Kingdom) in the Potential Star Group, 2 countries (Belgium and Finland) in the To Be Governed Effectively Group and 8 countries (Chile, France, Italy, Japan, Korea, Poland, Portugal and Spain) in the Question Mark Group. At the end of the study, several managerial implications based on the findings of this study are presented for healthcare managers of OECD countries.

Sorumlu yazar.

[1*] aozdemir@adiyaman.edu.tr

* This article was derived from Dr. Aydın ÖZDEMİR's Ph.D. Dissertation entitled "Efficiency Evaluation of Operations Strategy Matrix in Healthcare Systems of OECD Countries" under the advisor of the Prof. Dr. Hakan KİTAPÇI and the co-advisor of Assoc. Prof. Dr. Mehmet Şahin GÖK.

INTRODUCTION

According to Barney & Clark (2007), strategic management is organized around a central research question: " Why do some firms persistently outperform others?" According to Barney and Arikan (2017), this question does not assume that there will always be consistent performance differences between firms. Instead, it thinks that consistent performance differences will appear between firms in some cases and that traditional economic theories of firm performance cannot explain those differences.

Operations management (OM) is the collection of activities that create value in goods and services by transforming inputs into outputs (Heizer et al., 2020). Healthcare Operations Management is a discipline that integrates scientific management principles to identify the most efficient and optimal methods to support healthcare delivery (Langabeer & Helton, 2021).

Healthcare systems have transformed towards a value-based, patient-centered healthcare delivery model in developed countries such as OECD countries (Shahid et al., 2019). These new approaches related to healthcare delivery cause new complexities regarding how healthcare systems need to be structured, managed, and measured (Kuziemsky, 2016).

The healthcare systems can be classified according to several parameters, such as regulation, financing, delivery, and economic system, that indicate the underlying public policies (Anderson, 1963; Freeman & Frisina, 2010). From a sustainability and long-term development perspective, healthcare systems should have some concepts (Hejduková & Kureková, 2016) and must include the following indicators: quality, access, cost, efficiency, and equity (Kelley & Hurst, 2006).

Since the performance of a healthcare system substantially impacts the individual’s health, if health services are of high quality and accessible to everyone, people’s health outcomes will be better (OECD, 2021). Undoubtedly, the quality and performance of healthcare in any country depend on some healthcare dimensions (Lyeonov et al., 2021).

While operations management is responsible for making strategic (long-term) decisions that affect the entire organization and have to support the mission and the overall strategy of the organization (Kamauff, 2010), operations strategy aims to interpret the overall strategy of the organization (Greasley, 2020). However, there is no commonly accepted definition of operations strategy (Lewis, 2020). The pattern of strategic decisions and actions sets the operation's role, objectives, and activities (Slack et al., 2016; Slack & Lewis, 2017).

Since countries can learn from each other, none have a monopoly on what is a sound healthcare system (Anderson, 1963); determining and measuring efficiency is an essential strategy in healthcare decision-making (Shirvani & Azizi, 2022).

Market requirements and operations resources perspectives can be aggregated to form the dimensions of a matrix called the Operations Strategy Matrix (Slack & Lewis, 2017). The Matrix is one method of checking the reconciliation between the inside-out (operations resources) and outside-in (market requirements) perspectives (Slack & Brandon-Jones, 2021).

In this context, this study has three research questions;

(i) Are OECD (38) countries efficient in the healthcare system regarding the Operations Strategy Matrix using Data Envelopment Analysis (DEA)?

(ii) Are OECD (38) countries efficient in the healthcare system in terms of the Operations Strategy Matrix using the integration of Artificial Neural Network (ANN) and Data Envelopment Analysis (DEA-ANN Model)?

(iii) How are OECD (38) countries classified according to their DEA and DEA-ANN Model scores based on the Data Envelopment Analysis Matrix?

1. LITERATURE REVIEW

The operations strategy matrix is a good model for testing whether market requirements and the operations capability perspectives fit together (Slack & Brandon-Jones, 2021). Each of the four strategic decision areas can affect an organization's ability to perform in each of the competitive priorities/performance objectives (Tan & Matthews, 2009). In other words, the matrix helps operations strategies to be comprehensive (Slack & Lewis, 2017). The Operations Strategy Matrix is illustrated in Figure 1.

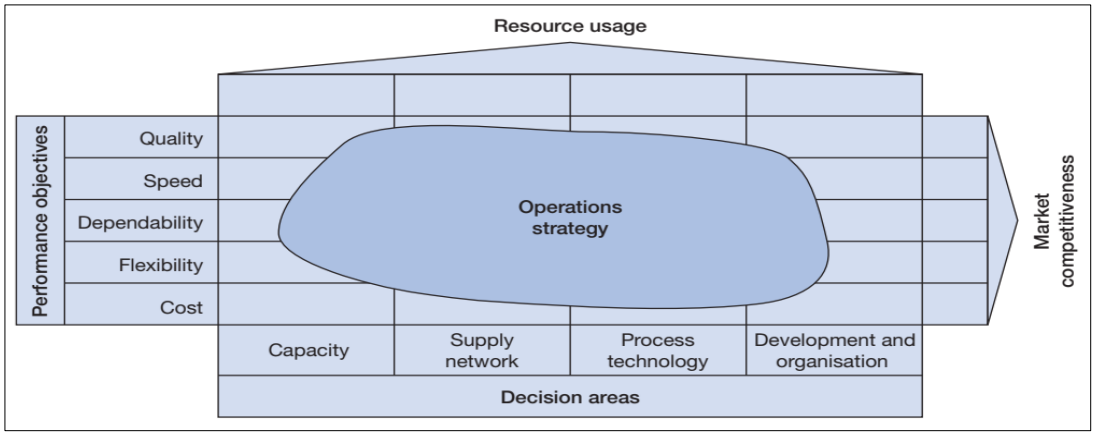

Figure 1. The Operations Strategy Matrix (Slack & Lewis, 2017)

Figure 1 describes operations strategy as the intersection of an organization's competitive priorities/performance objectives and strategic decision areas (Slack & Brandon-Jones, 2021). It emphasizes the crossroads between what is required from the operations function and how the operation tries to achieve this through the set of choices made in each strategic decision area (Slack & Lewis, 2017);

- ✓ *Capacity*: An organization's capacity refers to its potential level of productive activity (Slack & Lewis, 2017) and the number of resources or assets to meet the demand (Langabeer, 2018).
- ✓ *Supply Network*: Every organization is part of a more extensive and interconnected network of other organizations (Slack et al., 2016). This circumstance is called an organization's supply network, an arrangement of operations (Slack & Lewis, 2017).
- ✓ *Process Technology*: Process technologies refer to the machines, equipment, and devices that help processes transform materials, information, and customers (Slack & Brandon-Jones, 2021). Operations managers should understand enough about process technology to assess alternatives (Slack et al., 2016).
- ✓ *Development and Organization*: This strategic decision area refers to broad and long-term decisions governing how the operation is run continuously (Slack & Lewis, 2017).
- ✓ *Quality* is the focal point in transforming the healthcare system (Nash et al., 2019). Quality is the perception of a customer's value on an organization's outputs and the extent to which these processes and outputs meet established specifications (Langabeer & Helton, 2021).
- ✓ *Cost*: Competing based on cost refers to offering goods and services at a low price relative to the merits of rivaling goods and services (Reid & Sanders, 2013).
- ✓ *Delivery* means providing services on time (on-time delivery) or delivering the services faster (rapid delivery) than the competition (Karuppan et al., 2016). The healthcare delivery system is the interaction of different healthcare organizations working together in the healthcare system (Langabeer, 2018).
- ✓ *Flexibility*: the ability to vary or adapt the operation's activities to give patients individual treatment (Slack & Brandon-Jones, 2021).

Healthcare systems of OECD (38) countries are classified according to four basic arrangements (models) based on relevant literature (Böhm et al., 2013; Reid, 2009; Sarsak, 2018; SSA & ISSA, 2018, 2019, 2020; Wallace, 2013). The classification is presented in Table 1.

Table 1. Classification of Healthcare Systems OECD (38) Countries

The Beveridge Model	The Bismarck Model	The National Health Insurance Model	The Out-of-Pocket Model
Denmark	Austria	Australia	Chile
Finland	Belgium	Canada	Colombia
Iceland	Czech Republic	Ireland	Costa Rica
Italy	Estonia	Korea	Mexico
New Zealand	France	United States*	United States*
Norway	Germany		
Portugal	Greece		

Spain	Hungary
Sweden	Israel
United Kingdom	Japan
United States*	Latvia
	Lithuania
	Luxembourg
	Netherlands
	Poland
	Slovak Republic
	Slovenia
	Switzerland
	Türkiye
	United States*

** The US healthcare system does not fit into any recognized model* (Reid, 2009).

Data Envelopment Analysis (DEA) evaluates and compares the relative efficiency of a set of enterprises, called Decision Making Units (DMUs), with standard input and output factors (Tone, 2017). When the efficiency score for each Decision-Making Unit (DMU) is a score of 1, it represents efficiency (Färe et al., 2015; Ozcan, 2009; Zhu, 2009).

While Decision Making Units (DMUs) with an efficiency score ranging from zero to one are defined as inefficient in the input-oriented models, Decision-Making Units (DMUs) with an efficiency score greater than one are defined as inefficient in the output-oriented models (Ozcan, 2014).

Once Data Envelopment Analysis (DEA) sets the efficient frontier, it improves the performance of inefficient Decision-Making Units (DMUs) by either increasing the current output levels or decreasing the current input levels (Hua & Bian, 2007). For this purpose, an efficiency reference set with peer Decision-Making Units (DMUs), also known as best practices, is identified for each inefficient Decision-Making Units (DMUs) (Cooper et al., 2006, 2011; Emrouznejad & Cabanda, 2014; Ozcan, 2009, 2014; Ramanathan, 2003; Tone, 2017).

The basic DEA models, also known as Basic Envelopment Analysis, are based on returns to scale and model orientation: CCR (CRS)-Input Orientation, CCR (CRS)-Output Orientation, BCC (VRS)-Input Orientation, BCC (VRS)-Output Orientation (Ozcan, 2014).

As follows, the calculation of DEA scores is shortly explained using mathematical notations; the efficiency scores for a group peer DMUs ($j = 1 \ldots . n$) are computed for selected outputs ($y_{rj}, r =$

$1, \dots, s)$ and inputs $(x_{ij}, i = 1, \dots\dots, m)$ using the following fractional programming formula (Cooper et al., 2006; Emrouznejad & Cabanda, 2014; Ozcan, 2014):

CCR (CRS)-Input Orientation (CCR-I);

$$\underset{\lambda,h,S_i^-,S_r^+}{\text{Min}}\ \Phi$$

s.t.

$$\sum_j \lambda_j x_{ij} + S_i^- = \Phi x_{ij_0} \quad \forall i$$

$$\sum_j \lambda_j y_{rj} - S_r^+ = y_{rj_0} \quad \forall r$$

$$s_i^-, s_i^+ \geq 0 \quad \forall i, \forall r$$

$$\lambda_j \geq 0 \qquad (1)$$

CCR (CRS)-Output Orientation (CCR-O);

$$\underset{\lambda,h,S_i^-,S_r^+}{\text{Min}}\ h$$

s.t.

$$\sum \lambda_j x_{ij} + S_i^- = x_{ij_0} \quad \forall i$$

$$\sum \lambda_j y_{rj} - S_r^+ = h y_{rj_0} \quad \forall r$$

$$s_i^-, s_i^+ \geq 0 \quad \forall i, \forall r$$

$$\lambda_j \geq 0 \qquad (2)$$

BCC (VRS)-Input Orientation (BCC-I);

$$\min_{\lambda,\Phi,S_i^-,S_r^+}\ \Phi$$

s.t.

$$\sum_j \lambda_j x_{ij} + S_i^- = \Phi x_{ij_0} \quad \forall i$$

$$\sum_j \lambda_j y_{rj} - S_r^+ = y_{rj_0} \quad \forall r$$

$$\sum_j \lambda_j = 1$$

$$s_i^-, s_i^+ \geq 0 \quad \forall i, \forall r$$

$$\lambda_j \geq 0 \quad \forall_j. \qquad (3)$$

BCC (VRS)-Output Orientation (BCC-O);

$$\max_{\lambda,\theta,S_i^-,S_r^+}\ \theta$$

s.t.

$$\sum_j \lambda_j x_{ij} + S_i^- = \ x_{ij_0} \forall i$$

$$\sum_j \lambda_j y_{rj} - S_r^+ = \theta y_{rj_0} \quad \forall r$$

$$\sum_j \lambda_j = 1$$

$$s_i^-, s_i^+ \geq 0 \quad \forall i, \forall r$$

$$\lambda_j \geq 0 \quad \forall_j. \qquad (4)$$

An Artificial Neural Network (ANN), also known as a neural network or network, can be described as a collection of elementary neurons inspired by biological (human) neuron architectures and organized in several layers (Banerjee Roy & Bhattacharya, 2022), wherein the neurons compute output values from inputs (Puri et al., 2016).

A new evaluation method by integrating Artificial Neural Networks (ANNs) with Data Envelopment Analysis (DEA) was proposed to demonstrate the possible future benchmarks to cope with and overcome the drawbacks associated with the homogeneity and accuracy assumption of Data Envelopment Analysis (DEA) (Athanassopoulos & Curram, 1996; Çelebi & Bayraktar, 2008; Shokrollahpour et al., 2016).

To analyze the outputs taken from Data Envelopment Analysis models, Vafaee Najar et al. (2018) have developed a Data Envelopment Analysis Matrix (DEAM) based on the approach presented by Osman et al. (2011) (Osman et al., 2011; Vafaee Najar et al., 2018).

Data Envelopment Analysis Matrix (DEAM) was used to classify DMUs, and the basis for analysis in this matrix is similar to the Boston Consulting Group (BCG) Growth-Share Matrix (Osman et al., 2011; Vafaee Najar et al., 2018).

2. METHODS

The sections of the sample, Input, Output, Data, and Analysis Design are presented below.

2.1. Sample

Decision Making Units (DMUs) should perform the same tasks with similar objectives using the same inputs and outputs under the same market conditions (Golany & Roll, 1989). Since the decision-making Units (DMUs) used in this study consist of all OECD countries (38), these criteria are assumed to be met.

The sample size is expected to be at least 2 or 3 times larger than the sum of the number of inputs and outputs (Ramanathan, 2003). Since the study has 38 Decision-Making Units (DMUs), 4 (four) inputs, and 4 (four) outputs, it is assumed that this requirement is met.

2.2. Inputs, Outputs, and Data

There are four inputs used in the analysis as follows are Decision Areas/Strategic Decision Areas in the Operations Strategy Matrix adapted from Slack and Lewis (2017) and Karuppan et al. (2016) as the primary input framework (Karuppan et al., 2016; Slack & Lewis, 2017):

- ✓ *Capacity (i1):* In line with (Abolghasem et al. 2019; El Husseiny, 2022; Gómez-Gallego et al., 2021 Gong et al., 2019; Ibrahim & Daneshvar, 2018; Mourad et al., 2021; Olejnik et al., 2021; Önen & Sayın, 2018; Stefko et al., 2018; Top et al., 2020), the Capacity is represented by the *"Total Hospital Beds (Per 1,000 Population)"* indicator in this article.
- ✓ *Supply Network (i2):* In line with (İlgün & Şahin, 2022 Özdemir et al., 2021), the Supply Network is represented by the *"Total public and primary voluntary health insurance coverage (% of the total population covered)"* indicator in this article.
- ✓ *Process Technology (i3):* In line with (Gavurova et al. 2021; Özdemir et al., 2021 Stefko et al., 2018), Process Technology is represented by the "*Medical Technology (Total per 1M Pop)"* indicator in this article.
- ✓ *Development and Organization (i4):* In line with (Abolghasem et al. 2019; El Husseiny, 2022; Gavurova et al., 2021; Gómez-Gallego et al., 2021; Gong et al., 2019; İlgün & Şahin, 2022; Klumpp et al., 2022; Kočišová et al., 2020; Mourad et al., 2021; Olejnik et al., 2021; Önen & Sayın, 2018; Özdemir et al., 2021; Ramalho et al., 2022; Shen et al., 2020; Stefko et al., 2018;

Top et al., 2020), the Development and Organization, is represented by the *"Total health and social employment (Density per 1 000 population (head counts))"* indicator in this article.

There are four outputs, two of which are undesirable, used in the analysis: these are Competitive Priorities or Performance Objectives in the Operations Strategy Matrix adapted from Slack and Lewis (2017) and Karuppan et al. (2016) as the main output framework (Karuppan et al., 2016; Slack & Lewis, 2017).

- ✓ *Quality (o1):* In line with (Gómez-Gallego et al. 2021; Özdemir et al., 2021; Shen et al., 2020), Quality is represented by the *"Perceived Health Status (Good/very good, total aged 15+) (% of the population) (crude rate)"* indicator in this article.
- ✓ *Cost (o2):* in line with (Ekiz Bozdemir et al. 2021; Gómez-Gallego et al., 2021; Gong et al., 2019; Ibrahim & Daneshvar, 2018; İlgün & Şahin, 2022; Klumpp et al., 2022; Kočišová et al., 2020; Olejnik et al., 2021; Özdemir et al., 2021; Pereira et al., 2022; Top et al., 2020), as an undesirable (ud) output, the Cost is represented by the *"Current expenditures on health (all functions) Per capita, current PPPs - US Dollar"* indicator in this article.
- ✓ *Delivery (o3):* In line with (Özdemir et al., 2021 Stefko et al., 2018), as an undesirable (ud) output, the Delivery is represented by the *"Hospital average length of stay by diagnostic categories (All Causes - Days)"* indicator in this article.
- ✓ *Flexibility (o4):* In line with (Gavurova et al., 2021 Kočišová et al., 2020 Mourad et al., 2021 Özdemir et al., 2021), Flexibility is represented by the *"Hospital discharges by diagnostic categories (All Cause-per 100.000 population)"* indicator in this article.

According to all the explanations above, it is assumed that the input bundle used by DMUs can produce the output bundle in the Operations Strategy Matrix.

Data on inputs and outputs were collected from OECD Health Statistics in 2021 or the nearest year (OECD, 2022). Table 2 presents input and Output Values and Summary Statistics.

Table 2. Input and Outputs Values and Summary Statistics

DMU	i1	i2	i3	i4	o1	o2 (ud)	o3 (ud)	o4
AUST	92,826.00	100.00	137.31	68.00	85.20	5,627.32	5.30	17,392.80
AUT	62,873.00	99.90	93.99	53.56	74.00	6,693.31	8.50	20,179.20
BEL	63,634.00	98.60	120.58	57.00	75.40	5,274.09	6.10	13,903.30
CAN	96,849.00	100.00	61.73	55.48	89.00	5,904.94	8.20	7,236.30
CHL	38,435.00	94.30	55.76	26.54	50.50	2,595.85	6.50	6,837.60
COL	86,027.00	94.70	32.80	16.45	80.40	1,335.88	6.00	3,327.50

CRI	6,060.00	91.80	14.72	15.99	70.00	1,622.35	5.20	4,018.60
CZE	69,490.00	100.00	58.23	34.71	63.40	3,805.14	10.30	16,135.10
DNK	14,716.00	100.00	109.56	90.89	71.20	6,384.17	5.40	14,491.70
EST	5,934.10	95.90	56.42	29.69	58.40	2,989.13	7.80	13,549.40
FIN	15,626.00	100.00	98.80	80.17	69.80	4,565.51	7.30	14,322.30
FRA	386,918.00	99.90	63.03	58.36	68.50	5,468.42	9.10	16,060.80
DEU	650,167.00	99.90	87.12	74.00	63.80	7,382.63	8.70	21,859.50
GRC	44,817.00	100.00	167.12	25.22	78.40	2,486.09	7.00	13,607.20
HUN	66,394.00	94.00	47.26	33.25	62.00	2,402.00	10.30	14,674.30
ISL	1,039.00	100.00	100.97	70.77	76.60	5,096.44	5.90	10,608.40
IRL	14,412.00	100.00	70.86	53.41	83.70	5,836.34	5.90	11,424.70
ISR	27,240.00	100.00	41.47	51.84	75.70	3,057.41	6.30	13,600.50
ITA	189,351.00	100.00	128.96	33.63	72.80	4,037.79	8.30	9,312.90
JPN	1,593,572.00	100.00	229.60	69.80	36.60	4,665.64	28.30	13,356.40
KOR	655,888.00	100.00	156.17	45.07	31.50	3,913.74	19.10	15,352.10
LVA	10,045.00	100.00	90.96	26.98	49.70	2,201.91	8.40	13,925.40
LTU	16,802.00	98.80	72.97	34.59	44.30	3,309.03	7.70	15,753.90
LUX	2,652.00	100.00	72.48	78.54	73.50	5,596.38	8.90	15,109.00
MEX	126,449.00	72.40	21.76	9.23	65.50	1,226.74	4.70	2,786.90
NLD	50,777.00	99.90	50.80	87.44	78.00	6,189.72	4.50	7,669.60
NZL	13,635.00	100.00	95.25	58.97	88.00	4,469.38	6.30	14,553.00
NOR	18,281.00	100.00	92.19	112.03	74.50	7,064.76	5.20	15,497.00
POL	234,617.00	94.00	52.00	26.48	61.60	2,567.72	7.20	12,625.90
PRT	36,332.00	100.00	50.20	40.32	51.20	3,816.37	8.30	7,400.00
SVK	31,016.00	94.60	63.75	26.03	65.10	2,134.31	7.30	15,480.20
SVN	8,994.00	100.00	63.07	33.12	67.10	3,497.55	6.80	14,285.50
ESP	139,933.00	100.00	68.81	34.46	73.00	3,718.05	8.70	8,979.50
SWE	21,217.00	100.00	81.90	78.51	76.50	6,262.31	5.40	12,754.50
CHE	38,705.00	100.00	124.91	84.91	83.30	7,178.56	8.20	15,877.20
TUR	251,182.00	98.50	45.95	17.59	69.40	1,304.71	4.20	16,588.10
GBR	157,804.00	100.00	40.02	60.74	72.90	5,387.23	6.60	12,874.20
USA	919,559.00	90.30	217.22	62.56	87.90	12,318.10	4.80	12,549.30
Minimum	***1,039.00***	***72.40***	***14.72***	***9.23***	***31.50***	***1,226.74***	***4.20***	***2,786.90***
Median	***47,797.00***	***100.00***	***71.67***	***52.63***	***72.00***	***4,253.59***	***7.10***	***13,755.25***
Mean	***164,743.90***	***97.83***	***85.18***	***50.43***	***68.91***	***4,457.55***	***7.86***	***12,788.42***
Maximum	***1,593,572.00***	***100.00***	***229.60***	***112.03***	***89.00***	***12,318.10***	***28.30***	***21,859.50***

2.3. Analysis Design

The analysis procedure consists of three stages;

(i) The Data Envelopment Analysis (DEA) stage: Since managers have more control over outputs than inputs (Ozcan, 2014), and there are two undesirable (bad) outputs in the dataset, BCC (VRS)-Output Orientation Data Envelopment Analysis (DEA) model was employed in this study. Upon validation of the dataset through "The Polarity of Input and Output Variables", "Correlations Input and Output Variables", and "Multicollinearity Input Variables" techniques, Decision-Making Units (DMUs) were evaluated using pure technical efficiency scores, a reference set was identified for each inefficient Decision-Making Units (DMUs), a Robustness Analysis was conducted, and improvement options for inefficient Decision-Making Units (DMUs) were calculated. In addition to this, fully efficient Decision-Making Units (DMUs) were determined based on efficiency scores and slack values. All analyses were performed using the deaR package in the R project (Coll-Serrano et al., 2018).

(ii) The integration of the Artificial Neural Network (ANN) and the Data Envelopment Analysis (DEA-ANN Model) stage: The integrated DEA-ANN Model system is developed through the following steps: Variable Selection, Network Design, Network Application Process, and Prediction of ANN Efficiency Scores (Singh et al., 2018; Tsolas et al., 2020; N. Zhu et al., 2021). Input and output variables of Data Envelopment Analysis (DEA) are used as inputs, and the efficiency scores of the DMUs are defined as outputs (Tosun, 2012). The network design process involves determining the network architecture, selecting the learning algorithm, and configuring training and testing data sets (Tsolas et al., 2020). After constructing the neural network through the NF Tool in MATLAB, the network is trained using inputs and outputs (Pant, 2020). Lastly, the DEA-ANN model is applied to the test data to predict the ANN Efficiency Score of each OECD (38) country. Upon conducting all analyses, several statistical methods were applied to test the reliability of the DEA-ANN model scores. All analyses were performed using the NF Tool in MATLAB (MATLAB, 2022), and the reliability tests were conducted using SPSS 28.0 (IBM Corp, 2021).

(iii) The Data Envelopment Analysis Matrix (DEAM) stage: according to the approach presented by Osman et al. (2011) (Osman et al., 2011; Vafaee Najar et al., 2018), while the X (Horizontal) axis represents the relative efficiency score based on the DEA-ANN model, the Y (Vertical) axis represents the relative efficiency score based on Output Oriented DEA-VRS. Lastly, DMUs (38 OECD countries) were divided into four groups:

Super Stars, Potential Stars, Question Marks, and To Be Governed Effectively, based on the Data Envelopment Analysis Matrix (DEAM).

3. RESULTS

Results of the Data Envelopment Analysis Stage, Results of the Artificial Neural Network Stage, and Results of the Data Envelopment Analysis Matrix Stage are presented in this section.

3.1. Results of Data Envelopment Analysis (DEA) Stage

BCC (VRS)—The Output Orientation DEA model is employed, and Table 4.3 shows the pure technical efficiency scores of OECD (38) countries.

Table 3. Pure Technical Efficiency Scores

DMU	Efficiency Score	State of Efficiency
Australia	1.000000	**Efficient**
Austria	1.000000	**Efficient**
Belgium	1.030200	Inefficient
Canada	1.000000	**Efficient**
Chile	1.056850	Inefficient
Colombia	1.000000	**Efficient**
Costa Rica	1.000000	**Efficient**
Czech Republic	1.000000	**Efficient**
Denmark	1.000000	**Efficient**
Estonia	1.000000	**Efficient**
Finland	1.037570	Inefficient
France	1.065100	Inefficient
Germany	1.000000	**Efficient**
Greece	1.000000	**Efficient**
Hungary	1.000000	**Efficient**
Iceland	1.000000	**Efficient**
Ireland	1.000000	**Efficient**
Israel	1.000000	**Efficient**
Italy	1.117720	Inefficient
Japan	1.307420	Inefficient
Korea	1.154530	Inefficient
Latvia	1.000000	**Efficient**
Lithuania	1.000000	**Efficient**
Luxembourg	1.000000	**Efficient**
Mexico	1.000000	**Efficient**
Netherlands	1.000000	**Efficient**
New Zealand	1.000000	**Efficient**
Norway	1.000000	**Efficient**
Poland	1.122240	Inefficient
Portugal	1.144140	Inefficient
Slovak Republic	1.000000	**Efficient**
Slovenia	1.000000	**Efficient**
Spain	1.123050	Inefficient
Sweden	1.001320	Inefficient
Switzerland	1.018420	Inefficient
Türkiye	1.000000	**Efficient**
United Kingdom	1.025130	Inefficient

United States	1.000000	**Efficient**
Mean	***1.031676***	
Median	***1.000000***	
Minimum	***1.000000***	
Maximum	***1.307420***	
Standard Deviation	***0.064879***	

According to Table 3,

Australia, Austria, Canada, Colombia, Costa Rica, Czech Republic, Denmark, Estonia, Germany, Greece, Hungary, Iceland, Ireland, Israel, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Mexico, Netherlands, New Zealand, Norway, Slovak Republic, Slovenia, Türkiye, and the United States have a score of 1, and they are relatively efficient.

However, Belgium, Chile, Finland, France, Italy, Japan, Korea, Poland, Portugal, Spain, Sweden, Switzerland, and the United Kingdom have scores greater than 1; thus, they are identified as inefficient in the output-oriented model.

Additionally, based on efficiency scores and slack values, Austria, Costa Rica, Germany, Greece, and the United States are fully efficient DMUs; Australia, Canada, Colombia, Czech Republic, Denmark, Estonia, Hungary, Iceland, Ireland, Israel, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Mexico, Netherlands, New Zealand, Norway, Slovak Republic, Slovenia, and Türkiye are weakly efficient DMUs.

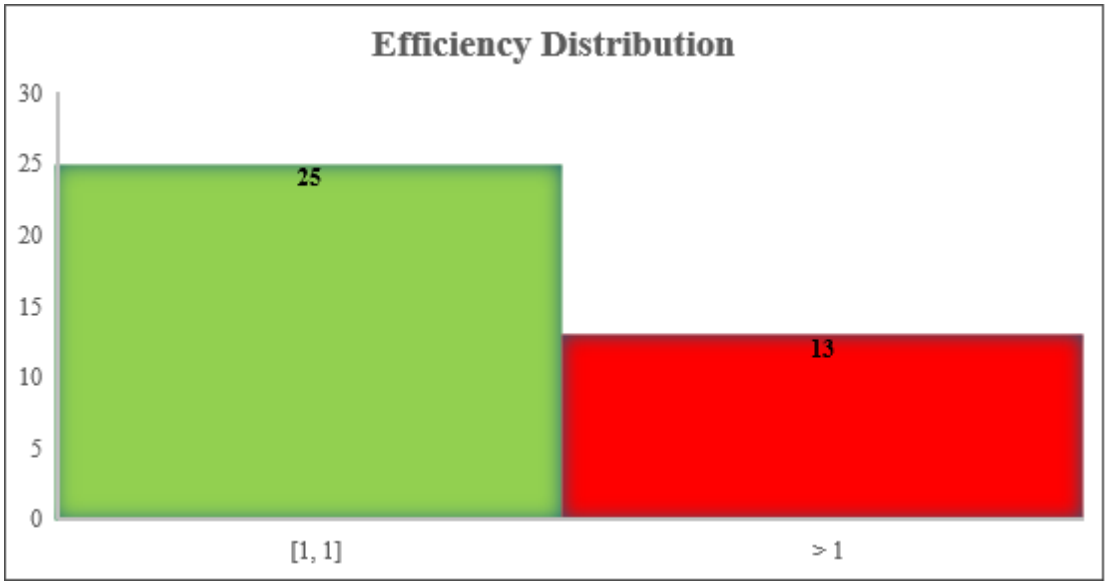

Figure 2. Efficiency Distribution

As depicted in Figure 2, 25 of 38 DMUs are efficient, while 13 are inefficient.

As depicted in Table 4., based on (Ozcan, 2009, 2014), a reference set, also known as best practices, was identified for each inefficient Decision-Making Unit (DMU) to become efficient.

According to Table 4,

- ✓ Belgium's reference set consists of Australia (λ=0.6534), Costa Rica (λ=0.1956), Denmark (λ=0.0769), and Slovenia (λ=0.0741).
- ✓ Chile's reference set consists of Costa Rica (λ=0.7134), Israel (λ=0.1123), Norway (λ=0.0547), and Türkiye (λ=0.1196).
- ✓ Finland's reference set consists of Lithuania (λ=0.0664), New Zealand (λ=0.2694), Norway (λ=0.2), the Slovak Republic (λ=0.1365), and Slovenia (λ=0.3277).
- ✓ France's reference set consists of Austria (λ=0.3822), Israel (λ=0.2859), and Türkiye (λ=0.3319).
- ✓ Italy's reference set consists of DMU6 (λ=0.3988), DMU14 (λ=0.0302), New Zealand (λ=0.393), and Türkiye (λ=0.1779).
- ✓ The reference set of Japan consists of Germany (λ=0.1659) and Türkiye (λ=0.8341).
- ✓ The reference set of Korea consists of Germany (λ=0.2156) and Türkiye (λ=0.7844).
- ✓ Poland's reference set consists of Australia (λ=0.0094), Mexico (λ=0.1738), New Zealand (λ=0.014), and Türkiye (λ=0.8029).
- ✓ Portugal's reference set consists of Costa Rica (λ=0.5959), Israel (λ=0.1597), Norway (λ=0.1418), and Türkiye (λ=0.1026).
- ✓ Spain's reference set consists of Colombia (λ=0.4133), Greece (λ=0.0719), New Zealand (λ=0.3973), and Türkiye (λ=0.1175).
- ✓ Sweden's reference set consists of Australia (λ=0.0739), Costa Rica (λ=0.2183), the Netherlands (λ=0.0263), New Zealand (λ=0.1631), and Norway (λ=0.5185).
- ✓ Switzerland's reference set consists of Australia (λ=0.201), Austria (λ=0.1859), and New Zealand (λ=0.6131).
- ✓ The United Kingdom's reference set consists of Colombia (λ=0.0015), Costa Rica (λ=0.0692), Israel (λ=0.837), and Türkiye (λ=0.0923).

Table 4. References Set of Inefficient States

DMU	AUST	AUT	COL	CRI	DNK	DEU	GRC	ISR	LTU	MEX	NLD	NZL	NOR	SVK	SVN	TUR
Belgium	0.6534	0	0	0.1956	0.0769	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0.0741	0
Chile	0	0	0	0.7134	0	0	0	0.1123	0	0	0	0	0.0547	0	0	0.1196
Finland	0	0	0	0	0	0	0	0	0.0664	0	0	0.2694	0.2	0.1365	0.3277	0
France	0	0.3822	0	0	0	0	0	0.2859	0	0	0	0	0	0	0	0.3319
Italy	0	0	0.3988	0	0	0	0.0302	0	0	0	0	0.393	0	0	0	0.1779

Japan	0	0	0	0	0	0.1659	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0.8341
Korea	0	0	0	0	0	0.2156	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0.7844
Poland	0.0094	0	0	0	0	0	0	0	0	0.1738	0	0.014	0	0	0	0.8029
Portugal	0	0	0	0.5959	0	0	0	0.1597	0	0	0	0	0.1418	0	0	0.1026
Spain	0	0	0.4133	0	0	0	0.0719	0	0	0	0	0.3973	0	0	0	0.1175
Sweden	0.0739	0	0	0.2183	0	0	0	0	0	0	0.0263	0.1631	0.5185	0	0	0
Switzerland	0.201	0.1859	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0.6131	0	0	0	0
United Kingdom	0	0	0.0015	0.0692	0	0	0	0.837	0	0	0	0	0	0	0	0.0923

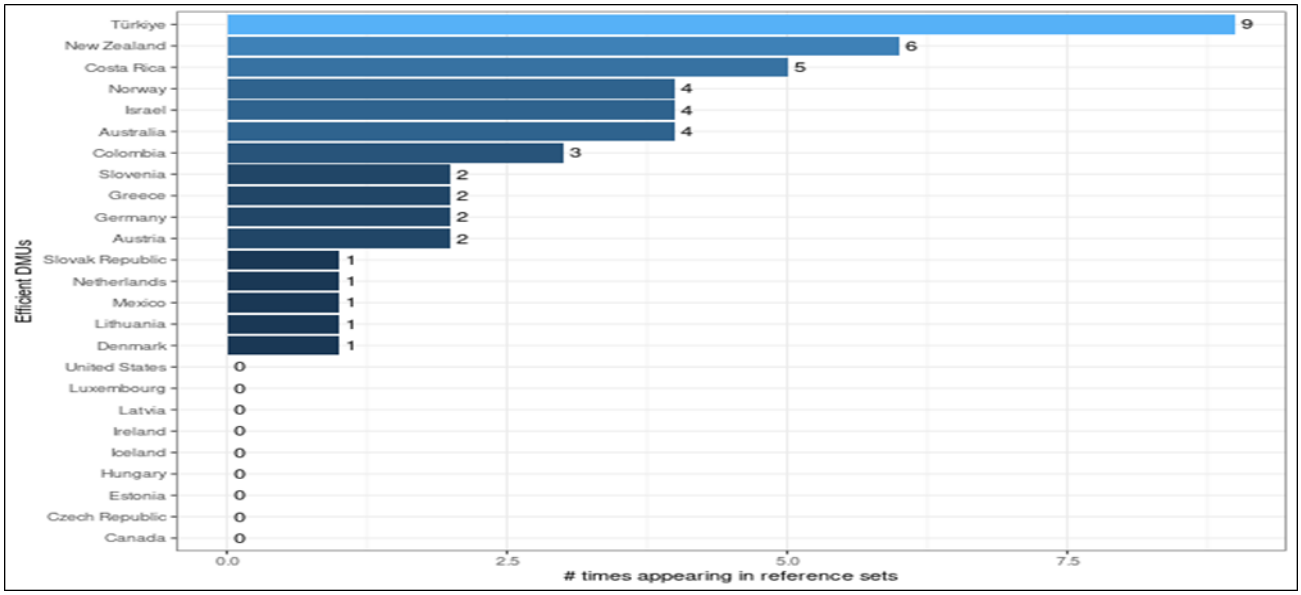

Figure 3. Reference (Peer) Counts

According to Figure 3, Türkiye is the most frequently appearing Decision-Making Unit (DMU) in the reference sets with nine peer counts. Türkiye is followed by New Zealand (six peer counts) and Costa Rica (five peer counts). Norway, Israel, and Australia have the same peer counts of four, and Colombia has appeared three times in the reference sets.

While Slovenia, Greece, Germany, and Austria have the same peer count with two, the Slovak Republic, Netherlands, Mexico, Lithuania, and Denmark have the same peer count with one.

Besides, although the United States, Luxembourg, Latvia, Ireland, Iceland, Hungary, Estonia, Czech Republic, and Canada are efficient, they have not appeared in the reference sets.

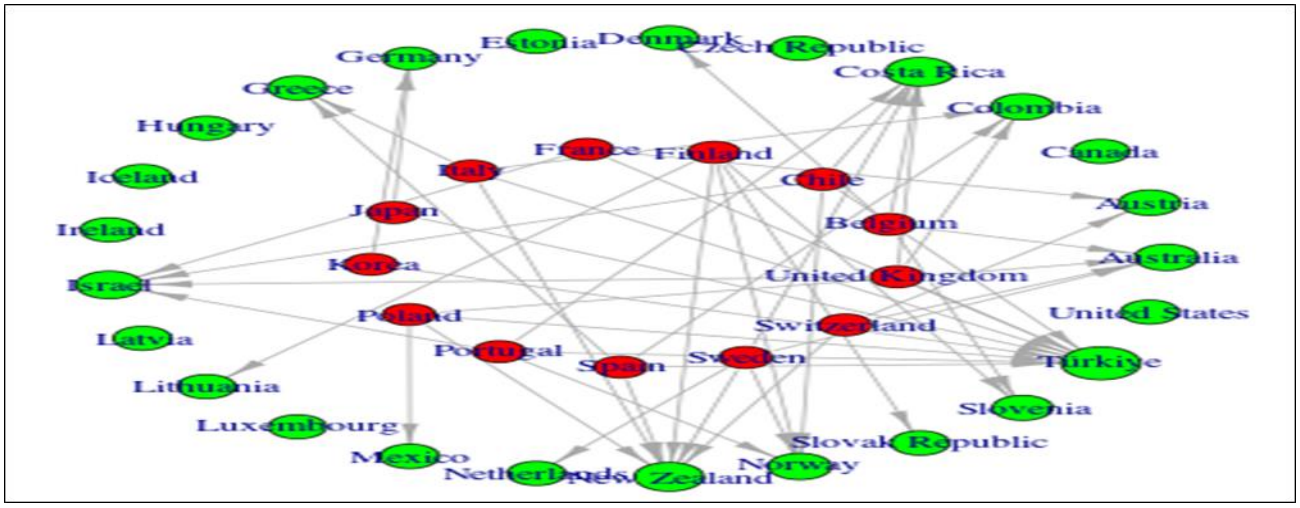

Figure 4. Network Graph

In Figure 4, a network graph is depicted in which the green circles represent the efficient Decision-Making Units (DMUs), and the red circles represent the inefficient DMUs. This graph demonstrates how inefficient Decision-Making Units (DMUs) are related to efficient peers, conveying the efficient DMUs from the efficient frontier. In addition, it is notable that not all green circles have the same size. In this case, the size of the circle aims to convey the importance of the efficient Decision-Making Unit (DMU) for the set of inefficient DMUs (Benítez et al., 2021; Coll-Serrano et al., 2018).

Reference Decision-Making Unit (DMU) on the efficient frontier determines the potential improvements or projections for the various inefficient units not on the frontier (Avkiran & Zhu, 2016).

Since the projections are based on the revealed best practices (reference set) performance, the improvement options of each input and output indicate that inefficient Decision-Making Units (DMUs) are becoming efficient and located on the efficient frontier (Charnes et al., 1994).

Improvement options for inefficient countries are shown in Table 5.

Table 5. Improvement Options for Inefficient Decision-Making Units (DMUs)

DMU	i1	i2	i3	i4	o1	o2	o3	o4
BEL	0.00	-0.20	-14.89	0.00	4.41	-529.91	-0.70	419.91
CHL	0.00	-0.33	-30.06	-1.08	20.31	-552.73	-1.30	388.70
FIN	0.00	-0.82	-20.49	-25.18	2.62	-291.34	-0.83	538.16
FRA	-271,739.16	-0.44	0.00	-17.23	4.46	-1,603.03	-2.66	1,045.59
ITA	-103,642.47	-2.38	-65.22	0.00	8.57	-1,441.10	-2.47	1,096.30
JPN	-1,276,213.16	-1.27	-176.82	-42.85	31.87	-2,352.83	-23.35	4,106.03
KOR	-318,699.80	-1.20	-101.35	-15.32	36.69	-1,298.86	-13.93	2,372.32
POL	-9,903.67	0.00	-8.71	-9.29	7.53	-1,191.96	-2.87	1,543.33
PRT	0.00	-5.04	-17.02	-4.82	20.29	-1,225.59	-3.03	1,066.65

ESP	-66,215.87	-2.37	0.00	-0.35	8.98	-1,058.35	-2.72	1,104.91
SWE	0.00	-1.79	-3.88	0.00	0.10	-938.21	-0.03	16.89
CHE	0.00	-0.02	-21.44	-25.13	1.53	-2,063.01	-1.69	292.50
GBR	-111,271.30	-0.71	0.00	-14.59	1.83	-2,593.48	-0.57	323.47

According to Table 5,

- ✓ The Decision-Making Unit (DMU) that needs the most improvement in terms of Capacity (i1), Process Technology (i3), Development and Organization (i4), Delivery (o3) (ud), and Flexibility (o4) in Japan.
- ✓ Portugal is the decision-making unit (DMU) that needs the most improvement in terms of Supply Network (i2).
- ✓ Korea is the decision-making unit (DMU) that needs the most improvement in terms of Quality (o1)
- ✓ The United Kingdom is the Decision-Making Unit (DMU) that needs the most improvement in terms of Cost (o2) (ud).

Also, Türkiye and New Zealand's super-efficiency is determined as *0.548790* and *0.897550*, respectively.

3.2. Results of DEA-ANN Model Stage

The integrated DEA-ANN Model system is developed through the following steps: Variable Selection, Network Design, Network Application Process, and Prediction of ANN Efficiency Scores (Singh et al., 2018; Tsolas et al., 2020; N. Zhu et al., 2021).

The DEA-ANN system design utilized in this study is depicted in Figure 5.

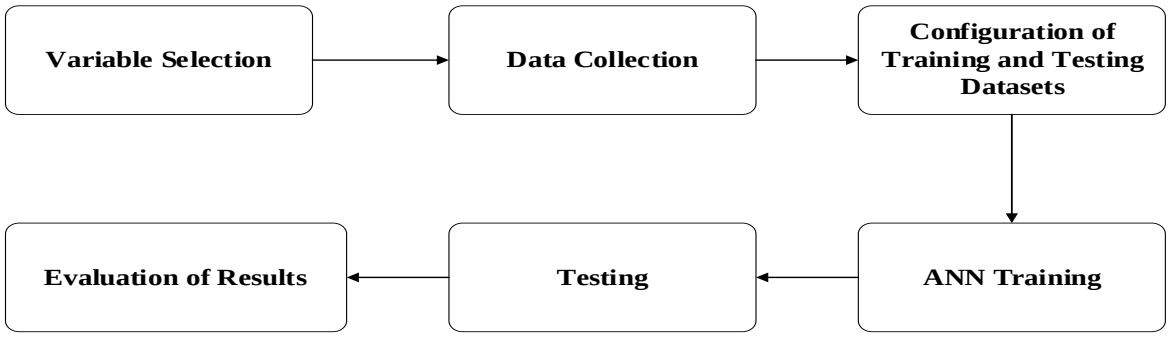

Figure 5. The DEA-ANN Model System Source: (Tsolas et al., 2020)

In this step, ANN efficiency scores are predicted based on inputs, outputs, and Data Envelopment Analysis (DEA) efficiency scores of OECD countries using the MATLAB Deep Learning Toolbox (MATLAB, 2022).

The input and output variables of Data Envelopment Analysis (DEA) are used as inputs, and the efficiency scores of the DMUs are defined as outputs (Tosun, 2012). However, since efficiency scores in the BCC

Output-Orientation DEA model range from one to infinite, BCC Output-Orientation Efficiency Scores are transformed to the 0 - 1 range. The transformation process is conducted using the formula below (Ozcan, 2014).

Transformed Efficiency Scores= 1/(BCC DEA Scores)

Although there are no clear rules as to the "best" number of hidden layer units, and network design is a trial-and-error process and may affect the accuracy of the resulting trained DEA-ANN (Emrouznejad & Shale, 2009; Tosun, 2012), the relevant theory states that networks with a single hidden layer only can provide more accurate results (Çelebi & Bayraktar, 2008; Tsolas et al., 2020).

The MLP structure to construct the prediction model and its input layer, hidden layer, and output layer are as follows (Tsolas et al., 2020);

The input layer includes six input values, which are the four inputs (Capacity, Supply Network, Process Technology, Development, and Organization) and the four outputs (Quality, Cost, Delivery, and Flexibility) of the DEA model and the DEA-transformed efficiency scores; the hidden layer consists of a hidden layer; and the output layer includes one output value, which predicts the DEA scores in the 0-1 range.

Hence, 8 (eight) neurons are in the input layer and one in the output layer.

After choosing the MLP architecture, the network's connection weights are estimated through a training procedure based on the selected training dataset. The Levenberg–Marquardt (LM), a famous Backpropagation (BP) algorithm, was preferred as the learning algorithm for training MLP due to its high level of accuracy and low complexity (Tsolas et al., 2020).

The objective of the neural network is to detect the hidden relationship in the data and perform the nonlinear mapping between input and output variables, known as the network's training (Jumabaeva, 2011).

The best network with the three-layer network is seen in Figure: 6, where 8 (eight) neurons are in the input layer, 4 (four) neurons are in the hidden layer, and 1 (one) neuron is in the output layer.

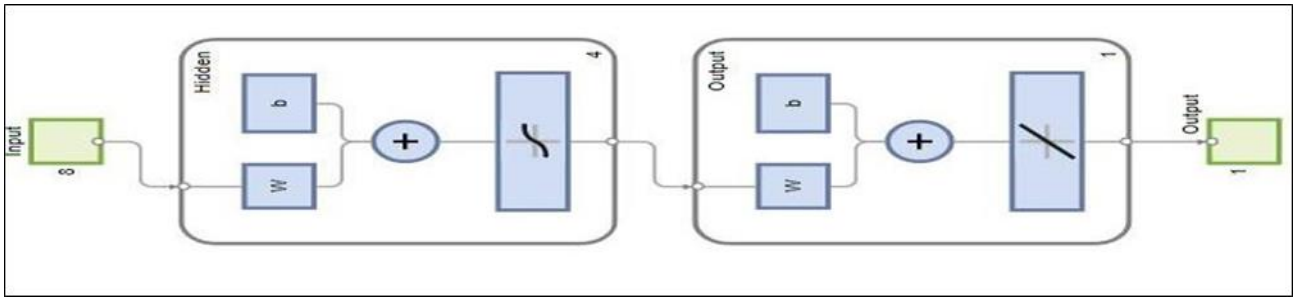

Figure 6. Designed Neural Network

After constructing the neural network through the NF Tool in MATLAB, the next step is to train it using the inputs and outputs (Pant, 2020). The MSE values, general properties, and other results of the best network after the training process are presented in Table: 6 Best Network.

Table 6. Best Network

Neural Networks Properties	Network Architecture		8-4-1	
	Network Type		Feed-Forward	
	Network Algorithm		Back-Propagation (BP)	
	Training Function		Levenberg-Marquardt	
	Hidden Transfer Function		Hyperbolic Tangent Sigmoid Transfer Function	
	Output Transfer Function		Linear	
	Performance Function		Mean Squared Error (MSE)	
	Data Division		Random	
	Calculations		MEX	
Training Progress	***Unit***	***Initial Value***	***Stopped Value***	***Target Value***
	Epoch	0	10	1000
	Elapsed Time	-	00:00:01	-
	Performance	0.0176	0.000128	0
	Gradient	0.0573	0.000133	0.0000001
	Mu	0.001	0.00001	10.000.000.000
	Validation Checks	0	6	6
Training Results	***Observations***		***MSE***	***R***
	Training	26	0.000375	0.93143
	Validation	6	0.000530	0.91005
	Test	6	0.000312	0.95956
	Additional Test (All)	38	0.000390	0.92809

Figures 7 and 8 present the performance and convergence history of the training process for the best network, respectively, and Figure 9 depicts the error histogram of this network.

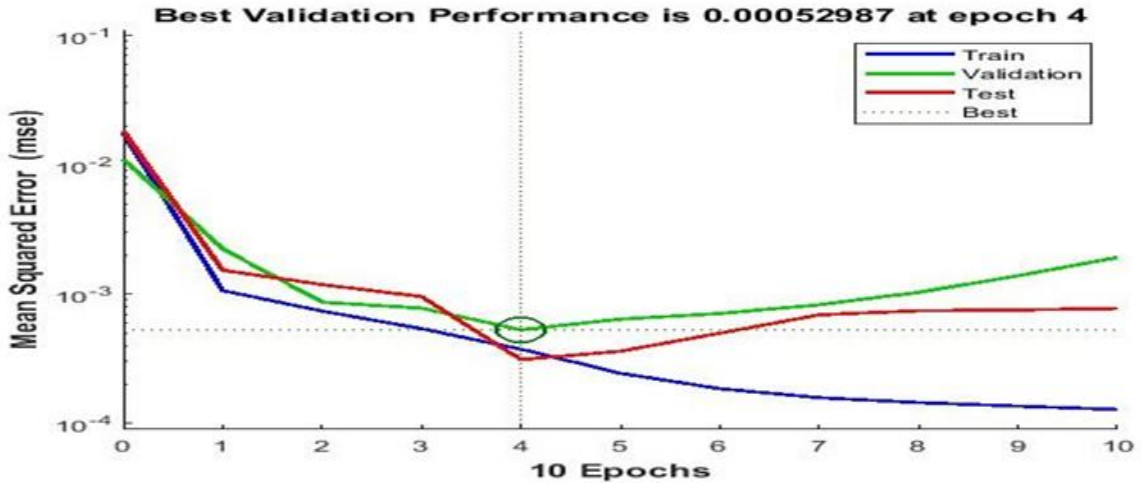

Figure 7. The Performance of The Best Network

Figure 7 demonstrates that the network performance process has improved during training. Mean Squared Error (MSE) has declined rapidly along epochs while the neural network is trained. Considering this best network, it is clear that the results are reasonable. The final Mean Squared Error (MSE) is the lowest (0.000530) at 4 (four) epochs.

In this case, the final Mean Squared Error (MSE), which is the network's test set error, is very small (0.000312) at epoch 4; hence, the network's performance can be identified and judged (Ahmed, 2016).

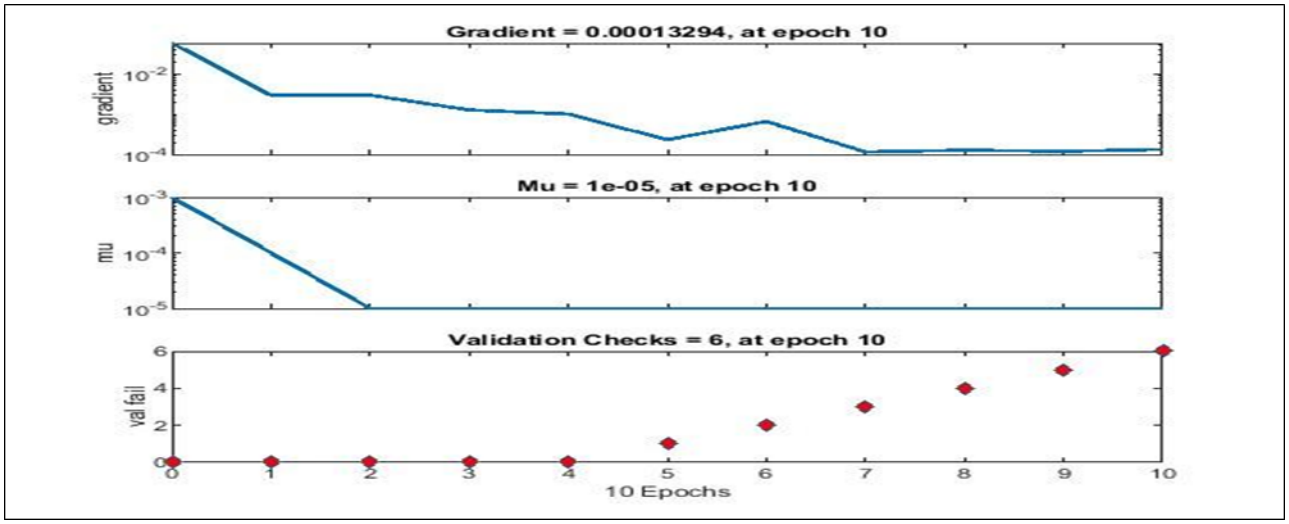

Figure 8. The Convergence History of The Best Network

According to Figure 8.; the convergence history of the best network (the training state plot) shows the progress of other training variables, such as the gradient magnitude, the number of validation checks, and mu. The magnitude of the gradient and the number of validation checks are used to terminate the training. The gradient will become very small as the training reaches a minimum of the performance. If the magnitude of the gradient is less than 1e-5, the training will stop. The number of validation checks represents the number of successive iterations in which the validation performance fails to decrease. If this number reaches 6 (six) (the default value), the training will stop (Beale et al., 2022).

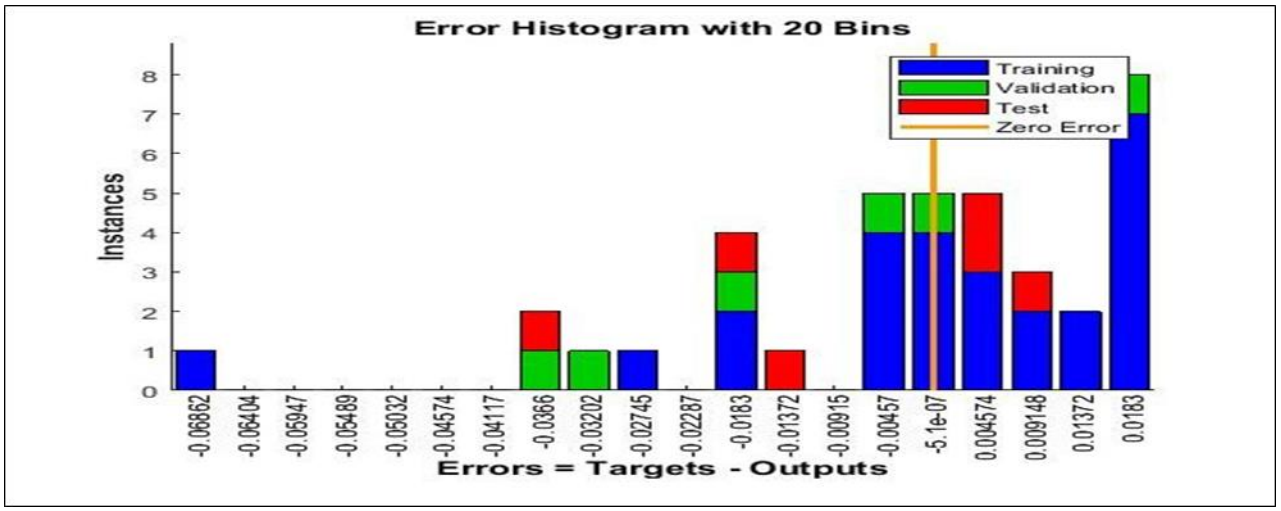

Figure 9. The Error Histogram History of The Best Network

The Error Histogram History of The Best Network plot shows the distribution of the network errors in Figure 9. The difference between the network (estimated) outputs (y) and the target (actual)

values (t) is called the error; the main objective of ANN training is to minimize error (Leema N. et al., 2022).

According to Figure 9., the number of errors is relatively low. In other words, the difference between the network (estimated) outputs (y) and the target (actual) values (t) is small.

The error rate should be the same or close to the same for training data, validation data, and testing data (Suragala & PapaRao A. V., 2020). According to Figure 4.9, since the error rate for training data (MSE=0.000375), validation data (MSE=0.000530), and testing data (MSE=0.000312) is reasonably small and close to or equal to each other, it is considered that there is no overfitting issue in the best network.

The plots show a regression between network outputs and targets (Beale et al., 2022). Figure 10 shows the regression for the training, validation, and test stages and the overall regression of the network.

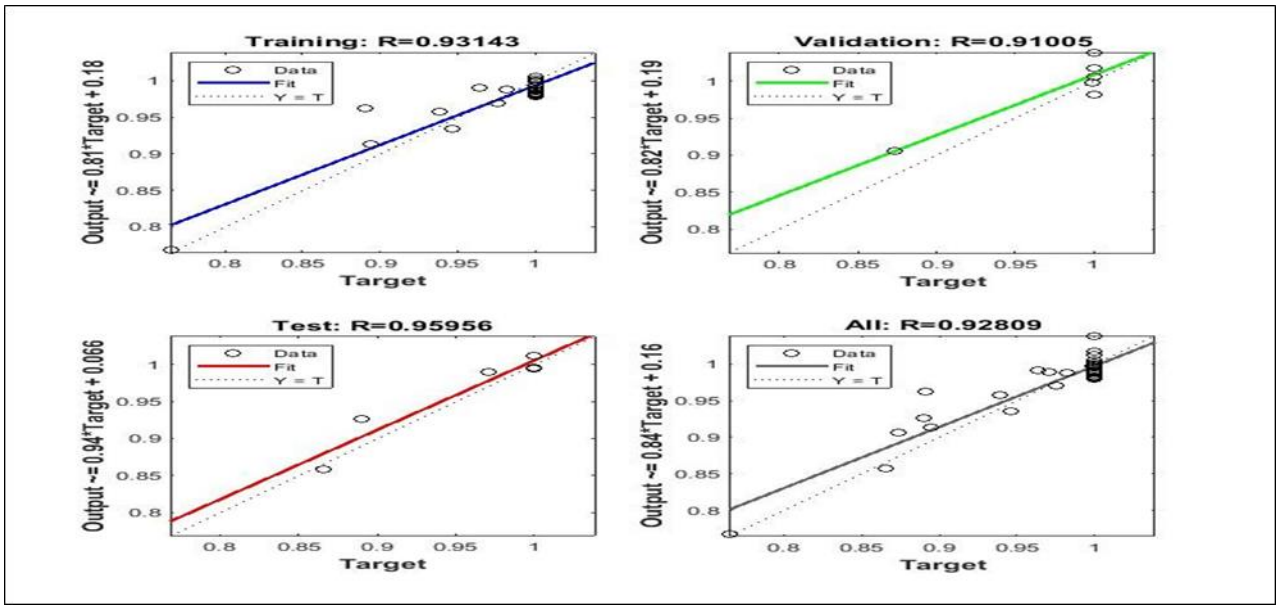

Figure 10. Regression Plots of The Best Network

The four plots represent the training, validation, and testing data, as well as the overall regression of the network. While the dashed line in each plot represents the perfect result – outputs = targets, the solid line represents the best fit linear regression line between outputs and targets. The R-value is an indication of the relationship between the outputs and targets. If the R-value = 1, this indicates an exact linear relationship between outputs and targets; if the R-value is close to zero, there is no linear relationship between outputs and targets (Beale et al., 2022; Cavallin et al., 2022).

In addition, since the regression plots (training, validation, testing, and overall) demonstrate all outputs related to all the objectives for training, validation, and tests, to reach ideal fits, the dataset must lie against a 45-degree line except for a few outliers because this is the position where all

outputs equal targets (Ahmed, 2016; Aziz et al., 2016; Mohamed Emdalel, 2020; Sinaki et al., 2022).

If the network model satisfies the evaluation standards, in other words, the accuracy and stability of the network model meet the requirements, then the better-trained network model is obtained (N. Zhu et al., 2021).

From this point of view, since R-values for training, validation, testing, and overall data are 0.93143, 0.91005, 0.95956, and 0.92809, respectively, and the requirement that the dataset must lie against a 45-degree line except for a few outliers was met, it is assumed that obtained a better-trained network model.

The DEA-ANN model is applied to the test data to predict the ANN Efficiency Score of each OECD (38) country. The results are presented in Table 7.

Table 7. DEA-ANN Predicted Efficiency Scores

DMU	Transformed DEA Efficiency Scores (t)	DEA-ANN Predicted Efficiency Scores (y)	Error (t-y)	Error % (% t-y)	10% Lower Case	10% Upper Case
AUST	1.000000	0.996035	-0.003965	-0.396457	0.900000	1.100000
AUT	1.000000	0.995123	-0.004877	-0.487693	0.900000	1.100000
BEL	0.970685	0.989587	0.018902	1.947246	0.873617	1.067754
CAN	1.000000	1.000000	0.000000	0.000000	0.900000	1.100000
CHL	0.946208	0.934938	-0.011270	-1.191111	0.851587	1.040829
COL	1.000000	0.979735	-0.020265	-2.026473	0.900000	1.100000
CRI	1.000000	0.999789	-0.000211	-0.021102	0.900000	1.100000
CZE	1.000000	0.979712	-0.020288	-2.028830	0.900000	1.100000
DNK	1.000000	0.998770	-0.001230	-0.123039	0.900000	1.100000
EST	1.000000	0.983693	-0.016307	-1.630675	0.900000	1.100000
FIN	0.963790	0.990840	0.027050	2.806597	0.867411	1.060169
FRA	0.938879	0.957724	0.018845	2.007136	0.844991	1.032767
DEU	1.000000	0.981543	-0.018457	-1.845742	0.900000	1.100000
GRC	1.000000	0.989690	-0.010310	-1.030968	0.900000	1.100000
HUN	1.000000	0.979416	-0.020584	-2.058440	0.900000	1.100000
ISL	1.000000	0.998855	-0.001145	-0.114523	0.900000	1.100000
IRL	1.000000	0.993165	-0.006835	-0.683546	0.900000	1.100000
ISR	1.000000	0.982048	-0.017952	-1.795217	0.900000	1.100000
ITA	0.894678	0.913645	0.018966	2.119893	0.805211	0.984146
JPN	0.764865	0.768300	0.003435	0.449142	0.688379	0.841352
KOR	0.866153	0.858038	-0.008115	-0.936900	0.779538	0.952769
LVA	1.000000	0.982095	-0.017905	-1.790529	0.900000	1.100000
LTU	1.000000	1.000000	0.000000	0.000000	0.900000	1.100000
LUX	1.000000	0.981439	-0.018561	-1.856078	0.900000	1.100000
MEX	1.000000	1.000000	0.000000	0.000000	0.900000	1.100000
NLD	1.000000	1.000000	0.000000	0.000000	0.900000	1.100000
NZL	1.000000	0.987376	-0.012624	-1.262426	0.900000	1.100000
NOR	1.000000	0.998418	-0.001582	-0.158169	0.900000	1.100000
POL	0.891075	0.961979	0.070904	7.957139	0.801967	0.980182

PRT	0.874019	0.905837	0.031818	3.640389	0.786617	0.961421
SVK	1.000000	1.000000	0.000000	0.000000	0.900000	1.100000
SVN	1.000000	0.986073	-0.013927	-1.392657	0.900000	1.100000
ESP	0.890432	0.926002	0.035570	3.994685	0.801389	0.979476
SWE	0.998682	0.997807	-0.000875	-0.087617	0.898814	1.098550
CHE	0.981913	0.987783	0.005870	0.597830	0.883722	1.080104
TUR	1.000000	1.000000	0.000000	0.000000	0.900000	1.100000
GBR	0.975486	0.969963	-0.005523	-0.566172	0.877937	1.073035
USA	1.000000	0.994383	-0.005617	-0.561747	0.900000	1.100000
Minimum	*0.764865*	*0.768300*	*-0.020584*	*-2.058440*	*0.688379*	*0.841352*
Median	*1.000000*	*0.987580*	*-0.001406*	*-0.140604*	*0.900000*	*1.100000*
Mean	*0.972549*	*0.972363*	*-0.000186*	*0.038788*	*0.875294*	*1.069804*
Maximum	*1.000000*	*1.000000*	*0.070904*	*7.957139*	*0.900000*	*1.100000*
Std. Deviation	*0.053305*	*0.046135*	*0.018600*	*2.013946*	*0.047974*	*0.058635*

In Table 7., column 1 presents Transformed DEA Efficiency Scores (t) obtained in the DEA stage, and column 2 presents DEA-ANN Predicted Efficiency Scores (y). column-3 and column-4 show prediction error in and percentage, respectively. Lastly, column-5 and column-6 show prediction intervals in 10% Lower Case and 10% Upper Case, respectively.

According to Table 7., Canada, Lithuania, Mexico, Netherlands, Slovak Republic, and Türkiye have a score of 1 and are relatively efficient. In addition, while DEA-ANN Predicted Efficiency Scores range from 0.768300 to 1.00000, the mean of the DEA-ANN Predicted Efficiency Score is 0.972363.

Common statistical parameters of the DEA-ANN algorithm are presented in Table 8. Common Statistical Parameters of DEA-ANN.

Table 8. Common Statistical Parameters of DEA-ANN

Statistical Parameter	**Value**
Average Accuracy	98.70%
MSE (Training)	0.000375
MSE (Validation)	0.000530
MSE (Testing)	0.000312
MSE (Overall)	0.000390
R^2 (Training)	0.93143
R^2 (Validation)	0.91005
R^2 (Testing)	0.95956
R^2 (Overall)	0.92809
Pearson Correlation	r=0.940, p<0.01 (two-tailed)

According to Table 8.,

Average accuracy is an important indicator that directly reflects the predictive power of a model (N. Zhu et al., 2021). The average accuracy was calculated as 98.70% in this study.

R^2 (Correlation Coefficient) is a numerical measure of the type of correlation, meaning a statistical relationship between two variables (Kwon, 2017; Singh et al., 2018; N. Zhu et al., 2021). High R2

values can observe the adaptive learning capability of the DEA-ANN model between the actual and predicted efficiencies (Shahi et al., 2022). In this study, R2 values (Correlation Coefficient) for training, validation, testing, and overall data are 0.93143, 0.91005, 0.95956, and 0.92809, respectively.

The aim is to reduce the Mean Squared Error (MSE) for training, validation, testing, and overall data (Athanassopoulos & Curram, 1996). In this study, the Mean Squared Error (MSE) for training, validation, testing, and overall data are 0.000375, 0.000530, 0.000312, and 0.000390, respectively.

The high correlation between the actual and the predicted values demonstrates the generalized learning property of DEA-ANN (Kwon, 2017). The Pearson Correlation between Transformed DEA Efficiency Scores and ANN Predicted Efficiency Scores is calculated as 0.940, $p<0.01$ (two-tailed).

3.3. Results of Data Envelopment Analysis Matrix (DEAM) Stage

In this stage, unlike the original Data Envelopment Analysis Matrix (DEAM) developed based on the approach presented by Osman et al. (2011) by Vafaee Najar et al. (2018) (Osman et al., 2011; Vafaee Najar et al., 2018), the X (Horizontal) axis represents the relative efficiency score based on the DEA-ANN model, while the Y (Vertical) axis represents the relative efficiency score based on Output-Oriented DEA-VRS.

After identifying the relative performance of OECD countries by using the DEA-VRS model in section 4.1 and by using the DEA-ANN model in section 4.2, DMUs (38 OECD countries) were divided into four groups as follows based on Data Envelopment Analysis Matrix (DEAM) (Osman et al., 2011; Vafaee Najar et al., 2018);

The Data Envelopment Analysis Matrix is presented in Figure 11.

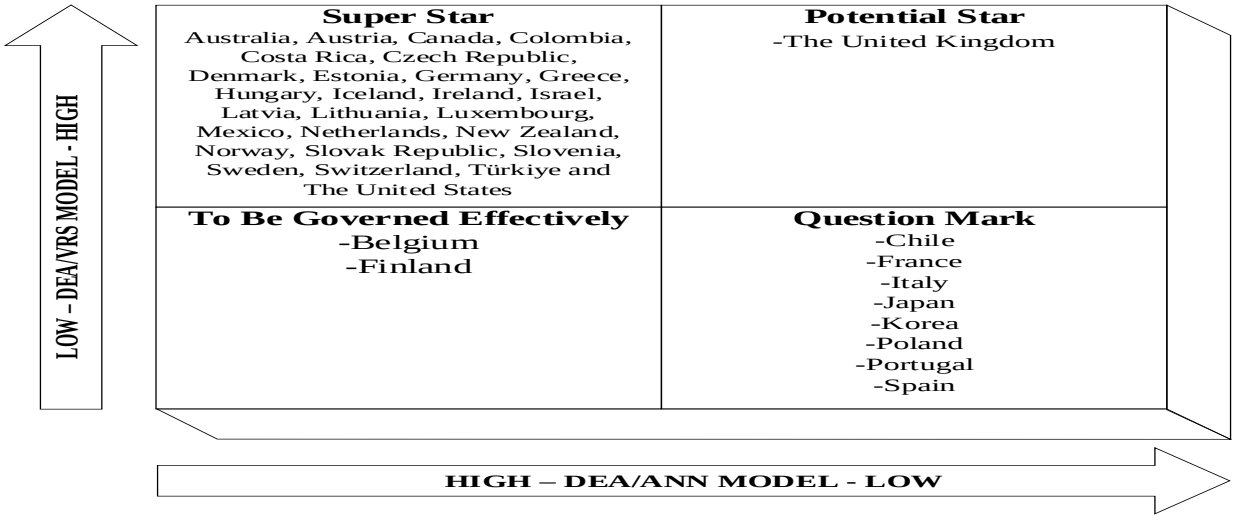

Figure 11. Distributing of the OECD Countries According to Their DEAM

Figure 11. Distributing of the OECD Countries According to Their DEAM

According to Figure 11.,

- ✓ Australia, Austria, Canada, Colombia, Costa Rica, Czech Republic, Denmark, Estonia, Germany, Greece, Hungary, Iceland, Ireland, Israel, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Mexico, Netherlands, New Zealand, Norway, Slovak Republic, Slovenia, Sweden, Switzerland, Türkiye and the United States fall into in the *Super Stars Group;*
- ✓ The United Kingdom falls into the *Potential Stars Group;*
- ✓ Belgium and Finland fall into the To Be Governed *Effectively Group;*
- ✓ Chile, France, Italy, Japan, Korea, Poland, Portugal, and Spain fall into the *Question Marks Group.*

4. DISCUSSION

Extant literature review and increasing interest in the Operations Research/Operations Management studies in healthcare management have paved the way for this study, which has three research questions below;

(i) Are OECD (38) countries efficient in the healthcare system regarding the Operations Strategy Matrix using Data Envelopment Analysis (DEA)?

(ii) Are OECD (38) countries efficient in the healthcare system in terms of the Operations Strategy Matrix using the integration of Artificial Neural Network (ANN) and Data Envelopment Analysis (DEA-ANN Model)?

(iii) How are OECD (38) countries classified according to their DEA scores and DEA-ANN Model scores based on the Data Envelopment Analysis Matrix?

Within the scope of the first research question, upon validation of the dataset through “The Polarity of Input and Output Variables”, “Correlations Input and Output Variables”, and “Multicollinearity Input Variables” techniques, below five analysis steps were conducted using BCC (VRS)-Output Orientation Data Envelopment Analysis (DEA) model;

According to results, Australia, Austria, Canada, Colombia, Costa Rica, Czech Republic, Denmark, Estonia, Germany, Greece, Hungary, Iceland, Ireland, Israel, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Mexico, Netherlands, New Zealand, Norway, Slovak Republic, Slovenia, Türkiye, and the United States have a score of 1, and they are relatively efficient.

However, Belgium, Chile, Finland, France, Italy, Japan, Korea, Poland, Portugal, Spain, Sweden, Switzerland, and the United Kingdom have scores greater than 1; thus, they are identified as inefficient in the output-oriented model.

Since the healthcare system of the US does not fit into any of the recognized models (Reid, 2009) when these results are interpreted over 37 OECD countries, the average efficiency scores of four basic healthcare models are as follows;

- ✓ The Beveridge Model: Four of the 10 OECD countries are efficient, and the model's average efficiency score is 95.97%.
- ✓ The Bismarck Model: Of the 19 OECD countries, 14 are efficient, and the model's average efficiency score is 97.49%.
- ✓ The National Health Insurance Model: Three of the four OECD countries are efficient, and the model's average efficiency score is 96.66%.
- ✓ The Out-of-Pocket Model: Three of the four OECD countries are efficient, and the model's average efficiency score is 98.66%.

When the average efficiency scores of four basic healthcare models were ranked, the following ranking was reached;

The Out-of-Pocket Model (98.66%) > The Bismarck Model (97.49%) > The National Health Insurance Model (96.66%) > The Beveridge Model (95.97%)

Türkiye is the most prominent decision-making unit (DMU) in the reference sets, with nine peer counts. Türkiye is followed by New Zealand (six peer counts) and Costa Rica (five peer counts). Norway, Israel, and Australia have the same peer counts, with four, and Colombia appears three times in the reference sets.

Japan has made the greatest improvements in terms of most input and output variables. These findings are in line with the WHO Japan Health System Review (Sakamoto et al., 2018), which articulates recommendations that Japan should now find policies that balance universal insurance coverage, service quality, and financial sustainability.

Within the scope of the second research question, the integrated DEA-ANN Model system is developed through the following steps: Variable Selection, Network Design, Network Application Process, and Prediction of ANN Efficiency Scores (Singh et al., 2018; Tsolas et al., 2020; Zhu et al., 2021).

According to the results, Canada, Lithuania, Mexico, the Netherlands, the Slovak Republic, and Türkiye have a score of 1 and are relatively efficient.

When the average DEA-ANN efficiency scores of four basic healthcare models were ranked, the following ranking was reached;

The Out-of-Pocket Model (97.87%) > The Bismarck Model (97.36%) > The Beveridge Model (96.88%) > The National Health Insurance Model (96.18%)

Two analysis steps were conducted within the scope of the third research question to classify OECD (38) countries according to their DEA scores and DEA-ANN Model scores.

According to the results,

- ✓ *Super Stars Group* consists of Australia, Austria, Canada, Colombia, Costa Rica, Czech Republic, Denmark, Estonia, Germany, Greece, Hungary, Iceland, Ireland, Israel, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Mexico, Netherlands, New Zealand, Norway, Slovak Republic, Slovenia, Sweden, Switzerland, Türkiye and the United States.
- ✓ *Potential Stars Group* consists of the United Kingdom.
- ✓ *To Be Governed Effectively Group* consists of Belgium and Finland
- ✓ *Question Marks Group* consists of Chile, France, Italy, Japan, Korea, Poland, Portugal, and Spain.

While all efficient countries based on DEA and DEA-ANN scores fall into the Super Stars Group, the inefficient countries, except the United Kingdom, Sweden, and Switzerland, based on DEA scores fall into the To Be Governed Effectively Group and Question Marks Group.

5. CONCLUSION

Considering demand, resource, and budget constraints, inefficient 13 OECD countries should balance the number of Total Hospital Beds and Efficiency Scores, the number of Medical Technology Devices and Efficiency Scores, and the Hospital Average Length of Stay rate and Efficiency Scores and increase the Perceived Health Status of their citizens.

The healthcare managers of the United Kingdom, which falls into the Potential Stars Group of Data Envelopment Analysis Matrix, should strive to become a member of the Super Stars Group of Data Envelopment Analysis Matrix.

The healthcare managers of Belgium and Finland, which fall into the To Be Governed Effectively Group of the Data Envelopment Analysis Matrix, should govern their healthcare systems effectively to become members of the Super Stars Group of the Data Envelopment Analysis Matrix.

The healthcare managers of Chile, France, Italy, Japan, Korea, Poland, Portugal, and Spain, which fall into the Question Marks Group of the Data Envelopment Analysis Matrix, should revise their healthcare systems parameters to become members of the Super Stars Group of the Data Envelopment Analysis Matrix.

Several particular circumstances in the health systems of the United Kingdom, Sweden, Switzerland, and Poland have been determined. However, due to this study's lack of space and scope, an in-depth analysis of these circumstances is left to future researchers.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Bu çalışmanın üç amacı vardır; (i) Veri Zarflama Analizi (VZA) kullanarak OECD (38) ülkelerinin sağlık sistemlerindeki Operasyon Stratejisi Matrisi'nin etkinliğini değerlendirmek, (ii) Yapay Sinir Ağları (YSA) ve Veri Zarflama Analizi entegrasyonunu (VZA-YSA Modeli) kullanarak OECD (38) ülkelerinin sağlık sistemlerindeki Operasyon Stratejisi Matrisi'nin etkinliğini değerlendirmek, (iii) OECD (38) ülkelerini Veri Zarflama Analizi Matrisine (VZAM) göre Süper Yıldızlar, Potansiyel Yıldızlar, Soru İşaretleri ve Etkin Yönetilecek olmak üzere dört gruba ayırmak.

Yöntem

OECD (38) ülkelerinin sağlık sistemlerinde operasyon stratejisi matrisinin verimliliğini değerlendirmek için Veri Zarflama Analizi (DEA), Yapay Sinir Ağı (ANN) ve Veri Zarflama Analizinin entegrasyonu (DEA-ANN Modeli) ve Veri Zarflama Analizi Matrisi (DEAM) içeren hibrit bir metodoloji uygulanmıştır.

Bulgular

Avustralya, Avusturya, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İsrail, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Slovakya, Slovenya, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri 1 puan alarak etkin ülkeler olarak belirlenmiştir. Ancak Belçika, Şili, Finlandiya, Fransa, İtalya, Japonya, Kore, Polonya, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre ve Birleşik Krallık 1'den yüksek puan alarak çıktı odaklı modelde etkin değil olarak tanımlanmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Avustralya, Avusturya, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İsrail, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Slovakya, Slovenya, İsveç, İsviçre, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Süper Yıldızlar Grubu'nda; Birleşik Krallık Potansiyel Yıldızlar Grubu'nda; Belçika ve Finlandiya Etkin Yönetilmesi Gerekenler Grubu'nda; Şili, Fransa, İtalya, Japonya, Kore, Polonya, Portekiz ve İspanya ise Soru İşaretleri Grubu'nda yer almaktadır.

REFERENCES

Abolghasem, S., Toloo, M., & Amézquita, S. (2019). Cross-efficiency evaluation in the presence of flexible measures with an application to healthcare systems. *Health Care Management Science*, *22*(3), 512–533. https://doi.org/10.1007/s10729-019-09478-0

Anderson, O. W. (1963). Health-Service Systems in the United States and Other Countries—Critical Comparisons. *New England Journal of Medicine*, *269*(17), 896–900. https://doi.org/10.1056/NEJM196310242691705

Athanassopoulos, A. D., & Curram, S. P. (1996). A Comparison of Data Envelopment Analysis and Artificial Neural Networks as Tools for Assessing the Efficiency of Decision Making Units. *The Journal of the Operational Research Society*, *47*(8), 1000. https://doi.org/10.2307/3010408

Avkiran, N. K., & Zhu, Y. (Elizabeth). (2016). Pitching DEA Against SFA in the Context of Chinese Domestic Versus Foreign Banks. In S.-N. Hwang, H.-S. Lee, & J. Zhu (Eds), *Handbook of Operations Analytics Using Data Envelopment Analysis* (pp. 113–143). Springer US. https://doi.org/10.1007/978-1-4899-7705-2_5

Banerjee Roy, N., & Bhattacharya, K. (2022). *Application of signal processing tools and artificial neural network in diagnosis of power system faults* (First edition). CRC Press, Taylor & Francis Group.

Barney, J. B., & Arikan, A. M. (2017). The Resource-based View. In M. A. Hitt, R. E. Freeman, & J. S. Harrison (Eds), *The Blackwell Handbook of Strategic Management* (pp. 123–182). Blackwell Publishing Ltd. https://doi.org/10.1111/b.9780631218616.2006.00006.x

Barney, J. B., & Clark, D. N. (2007). *Resource-Based Theory Creating and Sustaining Competitive Advantage*. Oxford University Press.

Benítez, R., Coll-Serrano, V., & Bolós, V. J. (2021). deaR-Shiny: An Interactive Web App for Data Envelopment Analysis. *Sustainability*, *13*(12), Article 12. https://doi.org/10.3390/su13126774

Böhm, K., Schmid, A., Götze, R., Landwehr, C., & Rothgang, H. (2013). Five types of OECD healthcare systems: Empirical results of a deductive classification. *Health Policy*, *113*(3), 258–269. https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2013.09.003

Çelebi, D., & Bayraktar, D. (2008). An integrated neural network and data envelopment analysis for supplier evaluation under incomplete information. *Expert Systems with Applications*, *35*(4), 1698–1710. https://doi.org/10.1016/j.eswa.2007.08.107

Charnes, A., Cooper, W. W., Lewin, A. Y., & Seiford, L. M. (1994). *Data Envelopment Analysis: Theory, Methodology, and Applications*. Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-011-0637-5

Coll-Serrano, V., Benítez, R., & Bolós, V. (2018). *Data Envelopment Analysis with deaR* [Computer software]. R package version 1.2.0.

Cooper, W. W., Seiford, L. M., & Tone, K. (2006). *Introduction to Data Envelopment Analysis and Its Uses With DEA-Solver and References*. Springer. https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004

Cooper, W. W., Seiford, L. M., & Zhu, J. (2011). Data Envelopment Analysis: History, Models, and Interpretations. In W. W. Cooper, L. M. Seiford, & J. Zhu (Eds), *Handbook on Data Envelopment Analysis* (Vol. 164, pp. 1–39). Springer US. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-6151-8_1

Ekiz Bozdemir, M. K., Avci, S., & Aladag, Z. (2021). Assessment of the Turkish Health Transformation Program With Data Envelopment Analysis. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 1–9. https://doi.org/10.1109/TEM.2021.3106581

El Husseiny, I. A. (2022). The efficiency of healthcare systems in the Arab countries: A two-stage data envelopment analysis approach. *Journal of Humanities and Applied Social Sciences*. https://doi.org/10.1108/JHASS-10-2021-0168

Emrouznejad, A., & Cabanda, E. (2014). Managing Service Productivity Using Data Envelopment Analysis. In A. Emrouznejad & E. Cabanda (Eds), *Managing Service Productivity Using Frontier Efficiency Methodologies and Multicriteria Decision Making for Improving Service Performance*. Springer.

Färe, R., Grosskopf, S., & Margaritis, D. (2015). *Advances in data envelopment analysis*. World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd.

Freeman, R., & Frisina, L. (2010). Health Care Systems and the Problem of Classification. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, *12*(1–2), 163–178. https://doi.org/10.1080/13876980903076278

Gavurova, B., Kocisova, K., & Sopko, J. (2021). Health system efficiency in OECD countries: Dynamic network DEA approach. *Health Economics Review*, *11*(1), 40. https://doi.org/10.1186/s13561-021-00337-9

Gómez-Gallego, J. C., Gómez-Gallego, M., García-García, J. F., & Faura-Martinez, U. (2021). Evaluation of the Efficiency of European Health Systems Using Fuzzy Data Envelopment Analysis. *Healthcare*, *9*(10), 1270. https://doi.org/10.3390/healthcare9101270

Gong, G., Chen, Y., Gao, H., Su, D., & Chang, J. (2019). Has the Efficiency of China's Healthcare System Improved after Healthcare Reform? A Network Data Envelopment Analysis and Tobit Regression Approach. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *16*(23), 4847. https://doi.org/10.3390/ijerph16234847

Greasley, A. (2020). *Absolute essentials of operations management*. Routledge, Taylor & Francis Group.

Heizer, J. H., Render, B., & Munson, C. (2020). *Operations management: Sustainability and supply chain management* (Thirteenth edition, global edition). Pearson.

Hejduková, P., & Kureková, L. (2016). National Health Systems' Performance: Evaluation WHO Indicators. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *230*, 240–248. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.09.031

Hua, Z., & Bian, Y. (2007). DEA With Undesirable Factors. In J. Zhu & W. D. Cook (Eds), *Modeling Data Irregularities and Structural Complexities in Data Envelopment Analysis*. Springer Science+Business Media, LLC. https://doi.org/10.1007/978-0-387-71607-7_5

Ibrahim, M. D., & Daneshvar, S. (2018). Efficiency Analysis of Healthcare System in Lebanon Using Modified Data Envelopment Analysis. *Journal of Healthcare Engineering*, *2018*, 1–6. https://doi.org/10.1155/2018/2060138

İlgün, G., & Şahin, B. (2022). Investigation of factors affecting efficiency of primary healthcare in Turkey with two-stage data envelopment analysis. *International Journal of Healthcare Management*, *15*(1), 45–51. https://doi.org/10.1080/20479700.2020.1836735

Kamauff, J. W. (2010). *Manager's guide to operations management*. McGraw-Hill.

Karuppan, C. M., Dunlap, N. E., & Waldrum, M. R. (2016). *Operations Management in Healthcare Strategy and Practice*. Springer Publishing Company, LLC.

Kelley, E., & Hurst, J. (2006). *Health Care Quality Indicators Project: Conceptual Framework Paper* (OECD Health Working Papers No. 23; OECD Health Working Papers, Vol. 23). https://doi.org/10.1787/440134737301

Klumpp, M., Loske, D., & Bicciato, S. (2022). COVID-19 health policy evaluation: Integrating health and economic perspectives with a data envelopment analysis approach. *The European Journal of Health Economics*, *23*(8), 1263–1285. https://doi.org/10.1007/s10198-021-01425-7

Kočišová, K., Cygańska, M., & Kludacz-Alessandri, M. (2020). The Application of Data Envelopment Analysis for Evaluation of Efficiency of Healthcare Delivery for CVD Patients. *E&M Economics and Management*, *23*(2), 96–113. https://doi.org/10.15240/tul/001/2020-2-007

Kuziemsky, C. (2016). Decision-making in healthcare as a complex adaptive system. *Healthcare Management Forum*, *29*(1), 4–7. https://doi.org/10.1177/0840470415614842

Langabeer, J. R. (Ed.). (2018). *Performance improvement in hospitals and health systems: Managing analytics and quality in healthcare* (2nd edition). CRC Press, Taylor & Francis Group.

Langabeer, J. R., & Helton, J. (2021). *Health care operations management: A systems perspective* (Third edition). Jones & Bartlett Learning.

Lewis, M. A. (2020). *Operations management: A research overview*. Routledge.

Lyeonov, S., Bilan, S., Yarovenko, H., Ostasz, G., & Kolotilina, O. (2021). Country's health profile: Social, economic, behavioral and healthcare determinants. *Economics & Sociology*, *14*(3), 322–340. https://doi.org/10.14254/2071-789X.2021/14-3/17

Mourad, N., Habib, A. M., & Tharwat, A. (2021). Appraising healthcare systems' efficiency in facing COVID-19 through data envelopment analysis. *Decision Science Letters*, *10*(3), 301–310. https://doi.org/10.5267/j.dsl.2021.2.007

Nash, D. B., Joshi, M., Ransom, E. R., & Ransom, S. B. (Eds). (2019). *The Healthcare Quality Book: Vision, Strategy, and Tools* (Fourth edition). Health Administration Press.

OECD. (2021). *Health at a Glance 2021: OECD Indicators*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/ae3016b9-en

OECD. (2022). *OECD Health Statistics*. OECD.Stat. https://stats.oecd.org/

Olejnik, A., Żółtaszek, A., & Olejnik, J. (2021). Spatial Solution to Measure Regional Efficiency—Introducing Spatial Data Envelopment Analysis. *Economy of Region*, *17*(4), 1166–1180. https://doi.org/10.17059/ekon.reg.2021-4-9

Önen, Z., & Sayın, S. (2018). Evaluating Healthcare System Efficiency of OECD Countries: A DEA-Based Study. In C. Kahraman & Y. I. Topcu (Eds), *Operations Research Applications in Health Care Management* (Vol. 262, pp. 141–158). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-65455-3_6

Osman, I. H., Berbary, L. N., Sidani, Y., Al-Ayoubi, B., & Emrouznejad, A. (2011). Data Envelopment Analysis Model for the Appraisal and Relative Performance Evaluation of Nurses at an Intensive Care Unit. *Journal of Medical Systems*, *35*(5), 1039–1062. https://doi.org/10.1007/s10916-010-9570-4

Ozcan, Y. A. (2009). *Quantitative Methods in Health Care Management: Techniques and Applications*. John Wiley & Sons, Inc.

Ozcan, Y. A. (2014). *Health Care Benchmarking and Performance Evaluation An Assessment using Data Envelopment Analysis (DEA)*. Springer Science+Business Media.

Özdemir, A., Kitapçı, H., Gök, M. Ş., & Ciğerim, E. (2021). Efficiency Assessment of Operations Strategy Matrix in Healthcare Systems of US States Amid COVID-19: Implications for Sustainable Development Goals. *Sustainability*, *13*(21), 11934. https://doi.org/10.3390/su132111934

Pereira, M. A., Dinis, D. C., Ferreira, D. C., Figueira, J. R., & Marques, R. C. (2022). A network Data Envelopment Analysis to estimate nations' efficiency in the fight against SARS-CoV-2. *Expert Systems with Applications*, *210*, 118362. https://doi.org/10.1016/j.eswa.2022.118362

Puri, M., Solanki, A., Padawer, T., Tipparaju, S. M., Moreno, W. A., & Pathak, Y. (2016). Introduction to Artificial Neural Network (ANN) as a Predictive Tool for Drug Design, Discovery, Delivery, and Disposition. In *Artificial Neural Network for Drug Design, Delivery and Disposition* (pp. 3–13). Elsevier. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-801559-9.00001-6

Ramalho, A., Souza, J., Castro, P., Lobo, M., Santos, P., & Freitas, A. (2022). Portuguese Primary Healthcare and Prevention Quality Indicators for Diabetes Mellitus – A Data Envelopment Analysis. *International Journal of Health Policy and Management*, *11*(9), 1725–1734. https://doi.org/10.34172/ijhpm.2021.76

Ramanathan, R. (2003). *An Introduction to Data Envelopment Analysis A Tool for Performance Measurement*. Sage Publications India Pvt Ltd.

Reid, R. D., & Sanders, N. R. (2013). *Operations Management An Integrated Approach*. John Wiley & Sons.

Reid, T. R. (2009). *The healing of America: A global quest for better, cheaper, and fairer health care*. Penguin Press.

Sakamoto, H., Rahman, Md. M., Nomura, S., Okamoto, E., Koike, S., Yasunaga, H., Kawakami, N., Hashimoto, H., Kondo, N., Abe, S., Palmer, M., Ghaznavi, C., Tahara, K., Gilmour, S., & Shibuya, K. (2018). *Japan Health System Review* (K. Shibuya, S. Gilmour, & K. Tatara, Eds; Vol. 8). World Health Organization, Regional Office for South-East Asia.

Sarsak, H. I. (2018). A review of Reid TR (2009): The healing of America: a global quest for better, cheaper, and fairer health care. *MOJ Current Research & Reviews*, *1*(5), 197–198. https://doi.org/10.15406/mojcrr.2018.01.00032

Shahid, N., Rappon, T., & Berta, W. (2019). Applications of artificial neural networks in health care organizational decision-making: A scoping review. *PLOS ONE*, *14*(2), e0212356. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0212356

Shen, C.-W., Hsu, C.-H., Lung, F.-W., & Ly, P. T. M. (2020). Improving Efficiency Assessment of Psychiatric Halfway Houses: A Context-Dependent Data Envelopment Analysis Approach. *Healthcare*, *8*(3), 189. https://doi.org/10.3390/healthcare8030189

Shirvani, A., & Azizi, A. (2022). Developing a Two-Stage Network Data Envelopment Analysis Model with Desirable and Undesirable Outputs Case Study of Butter Manufacturing Industry). *International Journal of Industrial Mathematics*, *14*(4). https://doi.org/10.30495/ijim.2022.65237.1568

Shokrollahpour, E., Hosseinzadeh Lotfi, F., & Zandieh, M. (2016). An integrated data envelopment analysis–artificial neural network approach for benchmarking of bank branches. *Journal of Industrial Engineering International*, *12*(2), 137–143. https://doi.org/10.1007/s40092-015-0125-7

Singh, N., Pant, M., & Goel, A. (2018). ANN embedded data envelopment analysis approach for measuring the efficiency of state boards in India. *International Journal of System Assurance Engineering and Management*, *9*(5), 1092–1106. https://doi.org/10.1007/s13198-018-0743-8

Slack, N., & Brandon-Jones, A. (2021). *Operations and process management: Principles and practice for strategic impact* (Sixth edition). Pearson.

Slack, N., Brandon-Jones, A., & Johnston, R. (2016). *Operations management* (Eighth edition). Pearson.

Slack, N., & Lewis, M. (2017). *Operations Strategy*. Pearson Education Limited.

SSA, & ISSA. (2018). *Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2018* (p. 392). Social Security Administration (SSA) and International Social Security Association (ISSA).

SSA, & ISSA. (2019). *Social Security Programs Throughout the World: Asia and the Pacific, 2018* (p. 300). Social Security Administration (SSA).

SSA, & ISSA. (2020). *Social Security Programs Throughout the World: The Americas, 2019* (p. 294). Social Security Administration (SSA) and International Social Security Association (ISSA).

Stefko, R., Gavurova, B., & Kocisova, K. (2018). Healthcare efficiency assessment using DEA analysis in the Slovak Republic. *Health Economics Review*, *8*(1), 6. https://doi.org/10.1186/s13561-018-0191-9

Tan, K. H., & Matthews, R. (2009). *Operations strategy in action: A guide to the theory and practice of implementation*. Edward Elgar.

Tone, K. (2017). Radial DEA Models. In K. Tone (Ed.), *Advances in DEA Theory and Applications* (pp. 1–10). John Wiley & Sons, Ltd. https://doi.org/10.1002/9781118946688.ch1

Top, M., Konca, M., & Sapaz, B. (2020). Technical efficiency of healthcare systems in African countries: An application based on data envelopment analysis. *Health Policy and Technology*, *9*(1), 62–68. https://doi.org/10.1016/j.hlpt.2019.11.010

Tsolas, I. E., Charles, V., & Gherman, T. (2020). Supporting better practice benchmarking: A DEA-ANN approach to bank branch performance assessment. *Expert Systems with Applications*, *160*, 113599. https://doi.org/10.1016/j.eswa.2020.113599

Vafaee Najar, A., Pooya, A., Alizadeh Zoeram, A., & Emrouznejad, A. (2018). Assessing the Relative Performance of Nurses Using Data Envelopment Analysis Matrix (DEAM). *Journal of Medical Systems*, *42*(7), 125. https://doi.org/10.1007/s10916-018-0974-x

Wallace, L. S. (2013). A View Of Health Care Around The World. *The Annals of Family Medicine*, *11*(1), 84–84. https://doi.org/10.1370/afm.1484

Zhu, J. (2009). *Quantitative models for performance evaluation and benchmarking: Data envelopment analysis with spreadsheets* (Second Edition). Springer.

Zhu, N., Zhu, C., & Emrouznejad, A. (2021). A combined machine learning algorithms and DEA method for measuring and predicting the efficiency of Chinese manufacturing listed companies. *Journal of Management Science and Engineering*, *6*(4), 435–448. https://doi.org/10.1016/j.jmse.2020.10.001

E-ISSN: 2717-753X, 11 (1), 90 – 112, Şubat / February, 2026, DOI: 10.31454/troyacademy.1879278

Troyacademy | International Journal of SocialScience
http://troyacademy.dergi.comu.edu.tr

Şerif Mardin'i Yeniden Okumak; Merkez ve Çevre ilişkisinde Yeni Orta Sınıf Arayışı

Revisiting Şerif Mardin; Searching for the New Middle Class between Center and Periphery

Necmettin MUTLU [1*]

[1] *Dr , Bağımsız Araştırmacı*

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 26.11.2025

Kabul Tarihi: 10.02.2026

Anahtar Kelimeler:

Yeni Orta Sınıf, Merkez, Çevre, Modernleşme, Orta Sınıf

ÖZ

Bu çalışma; Şerif Mardin'in merkez-çevre teorisinin sosyal bilimlerdeki iz düşümlerine ve bu kuramsal çerçeve içerisinde 'yeni orta sınıf' kavramının konumlandırılmasına odaklanmaktadır. Gerek Osmanlı-Türk modernleşmesini gerekse Cumhuriyet döneminin merkezi ve periferik dinamiklerini tanımlamak amacıyla kullanılan bu teori, oldukça soyut bir tasvire sahiptir. Temelde merkezi bürokrasi ile taşra halkı dikotomisi üzerine kurgulanan bu yaklaşımda; ara tabakaların 'arafta' kodlandığını söylemek mümkündür. Yeni orta sınıf kavramının literatüre dâhil olmasıyla birlikte; beyaz, mavi ve altın yakalılar ile hizmet sınıfı yöneticileri, farklı tüketim pratikleri ve ritüelleriyle pek çok araştırmaya konu olmuştur. Günümüzde modern sonrası toplumların analizinde yeni orta sınıfın başat bir rol oynadığı görülmektedir. Bu makale ayrıca, merkez ve çevre dikotomisi ekseninde; Osmanlı-Türk modernleşmesinden Cumhuriyet'in sosyoekonomik kırılma noktalarına miras kalan yeni orta sınıf yazınının benzerlik ve farklılıklarını ele almaktadır. Güncel literatürde eleştirel bir perspektifle yer bulmaya devam eden yeni orta sınıf kavramının merkez ile çevre arasındaki etki alanının tespiti, toplumsal değişimi öngörmek açısından kritik bir öneme haizdir. Yeni orta sınıfın bu bağlamda analizi, geleneksel bir kuramsal yaklaşımdan yola çıkarak günümüz Türkiye toplumunun anlaşılmasına özgün katkılar sunmaktadır.

ARTICLE INFO

Research Article

Recieved 26.11.2025

Accepted: 10.02.2026

Keywords:

New Middle Class, Center, Periphery, Modernization, Middle Class

ABSTRACT

This study focuses on the reflections of Şerif Mardin's center-periphery theory in the social sciences and the positioning of the concept of the 'new middle class' within this theoretical framework. This theory, used to define both Ottoman-Turkish modernization and the central and peripheral dynamics of the Republican era, has a rather abstract description. Fundamentally based on the dichotomy between the central bureaucracy and the provincial population, this approach suggests that the intermediate strata are coded as being in 'limbo'. With the inclusion of the concept of the new middle class in the literature, white-collar, blue-collar, and gold-collar workers, as well as service class managers, have become the subject of numerous studies due to their different consumption practices and rituals. Today, the new middle class is seen to play a dominant role in the analysis of postmodern societies. This article also examines the similarities and differences in the literature on the new middle class, inherited from Ottoman-Turkish modernization to the socio-economic turning points of the Republic, within the framework of the center-periphery dichotomy. Identifying the sphere of influence of the new middle class concept, which continues to find a place in the current literature with a critical perspective, between the center and the periphery is of critical importance in predicting social change. This analysis of the new middle class, drawing on a traditional theoretical approach, offers unique contributions to understanding contemporary Turkish society.

* **Sorumlu yazar.**
* mutlunecmettin@gmail.com

GİRİŞ

Yeni orta sınıf kavramı, kavramda yer aldığı biçimi kadar yeni değildir. Yeni orta sınıflara yönelik politik ilginin başlangıcı geçen yüzyılın başlarına kadar izlenebilmektedir. Kavramın kökenleri, gelişmekte olan ülkelerden ziyade Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ekseninde şekillenmiş; başlangıçta sosyal kutuplaşma bağlamında bir toplumsal sorun olarak ele alınmıştır. Kavramsal temelini, 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan 'yeni çalışanlar' grubu oluşturmaktadır. Özellikle beyaz yakalıların teknik ve bilimsel departmanlarda uzman statüsünde istihdam edilmesiyle belirginleşen bu toplumsal tabaka, modern sınıflı toplum yapısı içerisinde temel bir sorunsal hâline gelmiştir (Lange ve Meier, 2009, s.39).

Şerif Mardin'e göre aynı zamanda kavramın şekillendiği tarihsel aralık olan Avrupa'da feodal düzenin çökmesi ve kapitalizmin yükselmesiyle devam eden tarihsel mücadelenin sınıfsal sonuçları, Osmanlı'da başka biçimlerde ortaya çıkmıştır (Mardin, 2020, s.99). Avrupa'da hizmet sektörüne dayalı toplumsal sınıflar gelişmişken; Osmanlı toplumsal yapısında benzer bir 'ikincil sınıf' katmanlaşması gözlemlenmemiştir. Osmanlı'daki toplumsal tabakalaşma, askeri bürokrasi ile ona muhalif unsurlar arasındaki denge üzerine kurgulanan 'yönetici-yerel eşraf' ekseninde şekillenmiştir. Mardin'in kuramsal çerçevesi, bu yapıyı 'Merkez' ve 'Çevre' dikotomisi üzerinden analiz etmektedir. Bu doğrultuda Osmanlı tarihi; merkezi ve periferik ilişkiler temelinde tahlil edilmiş, Cumhuriyet dönemine aktarılan toplumsal miras da bu süreklilik üzerinden temellendirilmiştir. Şerif Mardin'in 'Merkez ve Çevre' kavramlaştırması üzerine inşa edilen bu akademik birikim, güncel 'Yeni Orta Sınıf' araştırmalarıyla genişleyerek devam etmektedir (Mardin, 2020, s.63).

Avrupa'da feodalizmden modern kapitalizme geçiş sürecine paralel olarak; 'yeni orta sınıf' tartışmaları, yeni toplumsal katmanların filizlendiği dönemlerde literatürdeki yerini almıştır. Türkiye literatüründe ise bu konunun, özellikle neoliberal ekonomi politikalarının ivme kazandığı dönemlerde araştırmacıların ilgisini çekmiş olması (Bali, 2020, s.175) yeni orta sınıf değerlendirmelerinin dönemlendirilmesinde ve yorumlanmasında Merkez-Çevre dikotomisinin belirleyici bir etkisinin olduğunu kanıtlamaktadır. Gerek merkez–çevre yaklaşımının gerekse yeni orta sınıf kavramının öne çıktığı dönemler incelendiğinde, bu kavramsal yükselişlerin çoğunlukla küresel düzenin sert dönüşümler yaşadığı tarihsel kesitlere denk geldiği görülmektedir. Bu tür dönemlerde toplumlar, yıkıcı ve dönüştürücü nitelikteki değişim koşullarına maruz kalmaktadır. Modern anlamda her büyük dönüşüm evresinde belirginleşen toplumsal katmanlar, sıklıkla çevre ve yeni orta sınıf kavramları etrafında tanımlanmaktadır. Nitekim Pannekoek, erken dönem çalışmalarında yeni orta sınıfı, toplumun en üst ve en alt kesimleri arasında konumlanan; değişim süreçlerinden doğrudan etkilenen ve aynı zamanda bu değişimi taşıyan sabit gelirli bir toplumsal grup olarak tanımlamaktadır

(Pannekoek, 1909, s.318). Şerif Mardin'in toplumların devinip duran merkezleri (Mardin, 2020, s.64) olarak tanımladığı devinen çevre'leri tespit çabası Batı'da tanımlanmaya başlandığı dönemden bu yana şaşmaz bir çaba olmuştur. Geleceğin hegomonyaya araç teşkil edecek sosyal grubunu tespit çabasıyla sosyoloji ve siyaset biliminin muarızları müstakbel hegemon toplumsal gücü belirginleştirmek istemiştir. Çünkü iktidar ilişkilerini (patronage) doğrudan etkileyecek sınıflar devinip duran çevrelerden bir tekerrür biçiminde doğmuştur. Mardin'in Edward Shils'den aktararak "toplumların bir merkezi vardır" (Mardin, s. 2020, 35) girizgahı sosyal gerçekliklerin sürekli bir oluş halinde kolektif kimliklerin biçimlendirilmesi ve yeniden yapılandırılması sürecini anlatır. Sosyal gruplar içerisinde kollektif imgeler sürekli yeniden üretilmektedir. Sosyal kimliklerin sofistik hale geldiği günümüzde işte bu iç içe geçen ve sınırları ayrılan kimliklerin ve kimlikleri tanımlayan kavramların yeniden değerlendirilmeye ihtiyacı bulunmaktadır. Shils'in deyimiyle toplumların var olduğu ekolojik alan, içinde yaşayanları çeşitli şekillerde etkilemektedir. Topluma üyelik ve uyum sağlama sınırlı bir bölgede bulunan kişilerin çevreyle olan ilişkilerine uyum sağlamasıyla ilişkilidir (Shils, 1961, s.117). Çünkü yukarıda anılan tanımlı koşullar altında sosyal kimlikler giderek daha parçalı ve tutarsız bir yeni hale dönüşmektedir (Galent ve Kubicki, 2012, s.389).

Batı merkezli yeni bir orta sınıf düşüncesi teorik cephede 19. Yüzyılın sonundan itibaren görülmeye başlanmasının ardından bir kavram olarak önemli eleştirilere maruz kalmasına rağmen varlığını sürdürmüştür (Wynne, 2002, s.17). Araştırmaların çoğunluğunda yüksek eğitimli profesyoneller ve yöneticiler şehirlerin tüketim merkezlerine dönüşümünü sürükleyenler olarak incelenen odak gruptur. Bu sınıf sivil kalmakta ısrar etmekte ve merkezi hükümetten uzaklaşan kentsel bağların kurulduğu yeni şehirlileri meydana getirmektedir (Van der Land, 2007, s.480). Söz konusu analizlerde kentsel bağlar katılım, yakınlık ve tüketim biçimleri çerçevesinde ele alınır. Şehirli bağlarının birbirleriyle diyalog kurma biçimleri, yeni sınırları, farklılıkları ve aynılıkları içinde farklı unsurları kullansa da hem Mardin'in Merkez-Çevre analizinde ve hem de Yeni orta sınıf kavramının şehir bağlamlı analizlerinde ortak bir kesişim alanı oluşturmaktadır. Yeni orta sınıfların mekânsal dağılımları, yerleşim tiplerini kullanım pratikleri post-endüstriyel toplumların incelenmesinde baskındır. Yeni orta sınıf üyelerinin sanayii dönemi sonrası metropollerde yoğunlaştıkları merkezi ve periferik bölgeler, ikamet alanları ve kent tüketim pratikleri mekânsal dağılım incelemelerine konu olmaktadır. Yaş dilimlerine göre dinamik ikamet hareketlerinin, sınıfsal konumun (kültürel tüketim) tüketimiyle doğrudan ilgili olduğu görülmektedir (Konietzka ve Martynovych, 2023, s.326).

Şehir araştırmacılarının yeni tüketim biçimlerinin nasıl yaygınlaştığını farklı açılardan izlemesi ve analiz etmesi, kültürel tüketim biçimlerinin yükselmesiyle yakından ilişkilidir. Şehirler kültürel açıdan yenilenmekte, tüketici hizmetleri de üretici hizmetlerine özel dönüşüm geçirmektedir. Değişen

perakende zincir ağları ve yeni yaşam tarzlarına uygun kahve tüketim alanlarında görüleceği gibi yeni işletmeler yeni arayışlara uygun çözümler sunmaktadır (Shaker ve Rath, 2019, s.3).

Orta ve üst orta gelir grupları olarak yeni orta sınıfları bölümlere ayırma eğilimi sınıflar arasındaki ilişkileri incelemektedir. Yeni orta sınıfın yaşam tarzları ile yoksullar arasındaki ilişkiler kent çeperlerinde orta sınıflar tarafından sunulan hizmetler aracılığıyla kentsel mimariyi de etkilemektedir. Soylulaştırma aracı olarak yeni toplu konut yerleşimleri, dünya standartlarında şehir tasarımı sloganlarıyla kentsel yeniden üretimin araştırılması da yeni orta sınıflar sorunu olarak dikkat çekmektedir (Schindler, 2014, s.560). Muhafazakâr banliyölerin soylulaştırma aracılığıyla burjuvalaştırılması şehir merkezlerindeki emek yoğun sektörlerlere ulaşım sorunu nedeniyle kent çeperlerinde gettolaşma sürecini dünyanın farklı coğrafyalarında benzer olarak beraberinde getirmektedir. Yeni orta sınıfların kent çeperlerinde paralel dünyalar inşa etme sürecinin önemli bir yönü eski mahallelerin toplu konut alanlarına dönüşecek şekilde mutenalaştırılmasıdır (Schwake, 2020, s. 2). Bu olgu; mutenalaştırılmış semtlerde işe yolculuk için seçilen ulaşım modları arasında otomobil dışı ulaşımın yaygın olduğu bölgeler için geçerlidir (Danyluk ve Ley, 2017, s.2197). Orta sınıfları modern peyzaj düzenlemeleri yoluyla soylulaştırıcıların; etnik, egzotik, otantik ve yerel özellikleri özgün pazarlama nesnesi haline getirmeleri bu süreci hızlandırmaktadır (Zhang ve Wang, 2023, s.2).

Anılan olgular nedeniyle; Yeni orta sınıf kavramının ortaya çıkışı ilk aşamada feodalizmden kapitalizme geçiş ikinci aşamada ise kapitalizmden post endüstriyelleşmeye geçiş dönemlerinde işletme yapılarındaki değişimlerin getirdiği sosyal değişimi anlamlandırmak için kullanılmasıyla oldukça ilgilidir. Orta sınıfların yeni'liğinin araştırıldıkları dönemlerde bizatihi bu değişim dönemleridir. Değişim dönemlerinin bir getirisi olarak yeni orta sınıfları güncel yazında tespit etme heves ve isteği kültürel zevk ve beğenilerinden (Güven, 2016, s.63) kahve tüketimine (Türkyılmaz, 2020, s.82) değin geniş bir metaforik zenginliği kapsıyorken yeni orta sınıflara yönelik yekûn bir bakış için nereden başlanmalıdır? sorusu ortaya çıkmaktadır.

En fonksiyonel başlangıç noktası olarak, siyasal coğrafyacıların seçim verilerini kullanarak sosyo mekânsal dinamikleri incelemeleri, mekânsal bölünme ve kutuplaşma analizleri; yeni orta sınıflarla merkez ve çevre arasındaki konumlanmayı inceler. Seçim coğrafyaları her seçim dönemi sonrası marjinalleşen ya da medyan eğilimler gösteren ikamet bölgelerini farklı siyasal bağlarla haritalandırır. Orta sınıfların yeniliğinin bu değişim haritalarındaki önemi seçmen karar değişimlerinin tespit edilmesidir (Charney ve Malkinson, 2015, s.3). Bu doğrultuda karşımıza çıkan yeni temel soru; yeni orta sınıfların anlamlandırılması için en geçerli yöntemin hangisi olduğudur. En genel tanım gelir dilimleriyle ayrılan satın alma gücü ayrımlarıdır. Dünya bankası kişi başına düşen GSMH'sı 1.036 ile

4.045 dolar arasında olan ülkeleri düşük orta gelirli ekonomiler olarak tanımlamaktadır. Üst orta gelirli ekonomiler - kişi başına düşen GSMH'sı 4.046 ila 12.535 ABD Doları arasında olanlardır (World Bank, 2023). Türkiye'de orta gelirli Yıllık ortalama eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri tanımı baz alındığında 48 bin 642 TL olduğu görülmektedir (TÜİK, 2023). Kültürel tüketim metaforlarında görüleceği üzere; soyut özellikleri nedeniyle orta sınıfların merkez ve çevre arasında konumlandığı yeri belirleme uğraşının salt gelir dilimi ayrımlarıyla belirlenmesi zor görünmektedir.

Araştırmanın yönteminin belirlenmesinin başlangıcı Sosyo Ekonomik Gelişmişlik endeksi (SEGE) analiziyle başlamıştır. Yeni orta sınıfların üst-orta gelir grupları olarak tespiti için aranacağı orta yoğun ilçeler hakkında ipuçları incelenmiştir. Her şehirde ortalama SEGE katsayısını tespit etme ve katsayıya en yakın ilçelerde sınıf gruplarının eğilimlerinin istatiksel ispatı tabii bir sınırlılık olarak ortaya çıkmıştır. Yeni orta sınıfların eskinin alt sınıfı olarak tanımlanması sorunu ve aradaki değişimin tespiti diğer bir önemli sınırlılıktır. Doğru karşılaştırma dikotomisi için seçmen eğilimleri üzerinden şehir ve ilçelerde doğru grupları çalışmadaki ihtilafların, alan yazınını metaforik incelemelere ittiği gözlemlenmiştir. Yeni refah alanlarından pay alamayan ya da sınıf sıçrama arzusu taşıyan yeni çevre nasıl belirgin hale getirilebilir? sorusu bu aşamada ortaya çıkmıştır. Daha önce dar gelirli olan ve orta sınıfa geçiş yapan sınıflar, yeni orta sınıflar ise yeni orta sınıf olarak adlandırılma sebepleri üst gelir gruplarının geleneksel değerleri homojenleştirmesine olan tepki midir? Her durumda ortaya çıkan etnografik profilin; yeni, zengin, eğitimli üst orta gelir grubunu tarif ettiği görülmüştür. Eğitim ve gelir durumu iki önemli tüketim referansı olarak alan yazınında karşımıza çıkmıştır. Tüm bu sınırları belirsiz alanlara girmeksizin metaforlar üzerinden tartışmak ya da yerli yazına dair kapsamlı metodolojik çerçeveleri incelemek dışında seçenek kalmamıştır. Tüketim ritüelleri son derece kreatif analizler sunuyor olmakla birlikte bu araştırmanın doğru ve bütünsel çerçeveyi tespit etme motivasyonunu bütünüyle karşılamamıştır. Yeni ve kreatif bir metafor bulmak, kültürel metafor literatürüne yeni birini eklemekle yetinecektir. 2022 SEGE endeksinde sosyo ekonomik gelişmişlikte Türkiye ilçeleri 7 kademede değerlendirildiği görülmüştür. Endeks değişkenlerinde eğitim ve gelir değişken formüllerinde yer almakta fakat yüksek eğitimli ve orta gelirli yeni orta sınıfa dair değişimi tespit edecek örneklemin belirlenmesi için karmaşıktır. Geriye yerli yazını bütünsel çerçeveden keşfetmek dışında seçenek kalmamıştır.

Tüm bu kavramsal akış minvalinde, gelişen ve değişen şartlarda yeni orta sınıflar önemli bir ilgi konusu olmasıyla, Şerif Mardin'in merkez ve çevre teorisi bağlamında tam olarak nereye konumlandırılabileceği sorunsalı bu araştırmanın temel problematiğini teşkil etmektedir. Bu makale sosyo ideolojik duyarlılıkları belirlemek için Osmanlı bakiyesi toplum analizinde merkez ve çevreye yönelik Mardin'in tanımlamalarından ve tasvirlerinden yola çıkarak güncel yeni orta sınıf yazınının

özellikleri arasındaki korelasyonları incelemektedir. Bu korelasyonlar farklı dönemlerin toplumsal tabakalarının aynı ideolojik hizalanmalara sahip olabileceği varsayımından yola çıkarak incelenecektir. Dönemler arasındaki kopuklukları uzlaştırma çabasından ziyade Türkiye toplumuna has bir yeni orta sınıf tasavvurunu formüle etmenin yolları aranacaktır.

1. MERKEZ VE ÇEVRE TEORİSİNİ YENİ ORTA SINIF PERSPEKTİFİNDEN İNCELEMEK

Şerif Mardin 1973 yılında kaleme aldığı Türk siyasetinin ve toplumunun anahtarı olarak tanımladığı üzerine çokça yazılmış ve dahi müşavere edilmiş merkez ve çevre analizinde Osmanlı-Türk modernleşmesini merkezi ve periferik toplumsal güçler üzerinden ele alır. Kökeni İbn Haldun'un Mukaddime'sinde asabiyet-hadariyet (İbn Haldun, Mukaddime-I, s. 5) kavramına kadar götürülebilecek kır-kent arasındaki toplumsal ikilik Şerif Mardin'in Osmanlı-Türk modernleşmesine özel uyarlamasında vücut bulur. Hâkim modernist yaklaşımın zıttı olarak Türk modernleşmesini Osmanlı modernleşmesinden miras yapılar üzerinden ele alan Mardin, ikisi arasındaki bağlantıları verili olarak literatüre sunar. Huntington'ın Türkiye'yi parçalanmış ülke olarak tasvir ettiği tezi (Levin, 2023, s.619) ile de bağdaşlaştırılan merkez-çevre alegorisinde Mardin'e göre; Osmanlı toplumu iki ana sınıfa dayanır. İlki Şerif Mardin'in patrimonyal olarak tanımladığı askeri hizmetlere özel örgütlenen padişah ve saray eşrafıdır. İkincisi ise reaya olarak tanımlanan vergi veren Müslüman ve Müslüman olmayan sınıftır.

Osmanlı toplumunda Batı'dan farklı olarak ara tabakalar bulunmamaktadır. Bu ara tabakaların yani merkezi dengeleyecek iktidarın ve veya sivil güç merkezlerinin yokluğu azınlıkların ulus ötesi kuvvetlere başvurmalarına da neden olan sebeplerden biridir. Mahalli güçlerin ve yerel eşrafın ortaya çıkışı da bu sınıfsal mayanın bir sonucudur. Mardin'e göre Rumeli ve Arap ülkelerinde mahalli eşrafa verilen yetkiler bürokratik kontrole karşı çevre güçlerinin mobilizasyonunu amaçlamaktadır. Nitekim eşraf olarak bilinen mahalli nüfuz sahipleri daha sonra ayan olarak ortaya çıkacaktır. Hükümetin ileri gelenlerine maddi imkânlarını kendilerini daha iyi bir noktaya taşımaları için farklı yollarla sunan bu yeni şehirliler zamanla hükümet faaliyetlerinin önüne geçmiştir. Osmanlı bürokratları bu yeni zümrelerle yeni bir tür mücadelenin içine girmiştir. Çünkü mahalli eşraf olarak ortaya çıkan yeni zümre devlet işlerini yürüten memurlar ya da eşraf hakkını savunan siviller olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu süreç ortaya birbiriyle zıt iki kültürü çıkarmıştır. İlki saray kültürü diğeri ise taşra kültürüdür (Mardin, 2016c, s.125).

Kişisel öyküsünde Şerif Mardin; demokrat parti politikalarını protesto etmek üzere asistanlık görevinden istifa etmiş, Türk aydınının mahalli adabının ördüğü kozasını aşıp felsefi aşkın görüşler üretemediğinden yakınmıştır. Bu yönüyle merkez çevre kuramının üzerine bina edildiği biyografik

temel dikkate değerdir (Şahbaz, 2019, s.63). Çünkü Osmanlı toplumsal yapısı vergiden muaf, Farsça ve Arapça konuşan bir yüksek kültürle halk Türkçesi konuşan Türkmen aşiretleri ve köylü yığınlarına haiz bir kültürel bölünmeye sahne olmuştur (Mardin, 2016c, s.126). Eşraf ve esnaf arasındaki hısımlığa dayanan aşağı kültür bağları ile askeri bürokrasiye dayalı yüksek kültür arasındaki bu bölünme mahalli eşraf, esnaf ve köylülerin saray kültürüne özendiği bir özdeşleşmeyle süregelmiştir. Bu zaman akışı Osmanlı kurumlarının modernleşmesiyle 1908 genç Türk devriminde vücut bulmuştur. Yeni orta sınıf eğitimli gençlerin özellikle nüfuzlu ailelerle bağ kurarak bürokraside yükselmenin yollarını aramasının akabinde sisteme başkaldırıları takip etmiştir. Geleneksel eğitim sisteminin modernizasyonuyla birlikte elitlerle kitleler arasındaki kültür çatışması, Avrupa'yı temel alan teknik atılımları yığınların bir kültür silahı olarak kullandığı yeni bir çatışmaya evrilmiştir. Genç Türklerin kendilerini aşağı kültürle özdeşleştirerek halkın savunucuları rolüne bürünmelerinin ardında bu sosyo-politik birikim vardır. Yeni yükselen çevre'ye karşı Osmanlı bürokrasisinin verdiği tavizler uzlaşma çabası değil mali sorunları aşma çabasıdır. Mali sorunları çözememenin verdiği tıkanıklık yeni çevrenin taleplerini karşılayarak aşılmaya çalışılmıştır.

İkincil tabakaların yeni çevreyi yükselttiği bu sürecin çok öncesinde Osmanlılarda gaza ve gazi sisteminin çökmesinin ardından farklı toplumsal tabakalar arasındaki ayrım belirsizleşmiş, sultan ve sarayın etrafındaki gruplarla mahalleliler ve köylülerden müteşekkil alt sınıflar arasındaki ayrım belirginleşmiştir. Bu ikilik Hacivat ve Karagöz oyunlarında, Hacivat'ın yönetici elitleri canlandırdığı bir Türkçeyle konuştuğu Karagöz'ün ise sokak ağzıyla konuştuğu bir tipolojide resmedilmiştir (Özkurt, 2020, s.64). Bu ikiliğin başka bir yönü eğitim kurumlarının modernleştirilmesinde ortaya çıkmıştır. Sultan Abdülhamid döneminde yükseköğretim kurumlarının ıslahı ile düşük sosyoekonomik şartları taşıyan ailelerden gelen öğrenciler askerlik mesleğini topluma tutunmak için tek seçeneği olarak gördüğü hayat ideali haline getirmiş ve sosyal hiyerarşide yükseldikçe pozitif bilimleri giderek daha fazla benimsemiştir. Öğrenciler imparatorluğun çöküşünün engellenmesinin onların katkıları aracılığıyla olacağı güdüsüyle yetiştirilmiş, önceki kuşaklardan farklı olarak öğrendikleri beşerî bilimleri test edebilecekleri bir tarihi gerçekliğin içinden geçmiştir. Kabiliyeti üstün olan öğrenciler eski kuşakların köhnemiş ve hantal olarak gördükleri uygulamalarını reddetme eğilimi göstermiştir (Mardin, 2016a, s.57).

Bu okullarda ve başkentlerde eğitim gören özellikle askeri öğrenciler, doğulu kökenlerine yabancılaşmış ve filizlendikleri kültürel iklimi küçümsemişlerdir. Buna karşılık doğulu çevrenin ya da taşranın buna verdiği tepki geleneklere sıkı sıkıya sarılmak olmuştur. Mardin bu süreci "Volk İslamı" kavramı çerçevesinde açıklamaktadır. . Daha sonraları "Jön Türkler" adını alacak bu yeni "çevre" yenilenmiş mülkiye mektebinin pozitivist ve realist fikir ikliminde serpilmektedir. Mülkiye

Mektebi'nde verdiği derslerde öğrencilerine aşıladığı düşünsel yönelimler, edebî düzlemde Araba Sevdası romanında somutlaşmıştır. . Eserdeki Bihruz Bey karakteri, yüksek kültür hayranlığının yüzeysel ve taklitçi bir biçimini temsil etmekte; bu yönüyle geleneksel meddah anlatılarındaki karşıtlıkları andıran bir tipoloji sunmaktadır (Mardin, 2016b, s. 179).

Mardin tıpkı genç Türklerin Abdülhamit'in açtığı okullarda yeşermesi gibi Adalet ve Kalkınma Partisini de Kemalizm'in zaferi olarak nitelemektedir. Çünkü Cumhuriyetin açtığı okullarla ilmiye sınıfının ortadan kalkması (ikincil tabakaların yokluğu durumu) ve yeni iktisadi imkânlardan yararlanan yeni orta sınıfların din üzerinde söz söyleme tekeli kalmayan uzmanların ortadan kalkmasıyla belirmesi yapısal olarak Cumhuriyet politikalarının bir sonucudur (Mardin, 2016d, s.239). Shils' modern toplumun Batı'da doğuş sürecinde geçirdiği benzer serüveni şöyle aktarmaktadır;

"… Eski tanrılar yıkıldı, eğitimli sınıflarda dini inanç çok daha zayıfladı ve otoriteye dair şüpheler her zamankinden çok daha açık hale geldi. Bununla birlikte, Batı'nın modern toplumlarında, merkezi değer sistemi, üyelerinin kalbine, daha önceki herhangi bir toplumda başarabildiğinden çok daha derin bir şekilde nüfuz etmiştir. 'Kitleler' temaslarına çarpıcı bir kabulle karşılık vermiştir" (Shils, 1961, s.117).

Tekerrür eden bu ayrışma durumu yeni eğitim kurumlarında vücut bulacaktır. Geleceğin ittihatçılarının mektep günlerinde dikkate değer diğer bir ayrışma taşralı İstanbullu ayrışmasıdır. Tıbbiye'i Şahane ve askeri mekteplerde öğrenciler nüfuzlu ailelerin daha sonra Bab-ı ali bürokrasisinin tepe kadrolarında değerlendirilmek üzere yetiştirilen çocuklarıyla taşralı askeri mektepliler olarak kültür çatışmasına sahne olmaktadır. Şerif Mardin'e göre "bu taşralı grup daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kuracak olanlardır"(Mardin, 2016b, s.181). Fakat değişime önderlik edecek olsalar da derin, özgün ve kökleşmiş bir siyasi doktrin inşasında başarısızlıkları nedeniyle Jön Türkler toplumsal bağlarını kalıcı biçimde tahkim edememiştir (Alim, 2004, s.500).

Yeni eğitim sisteminin askeri okullarında öğrencilerin olanakları az ailelerden seçilmesiyle okullardaki toplumsallaşmanın ailelerdeki toplumsallaşmaya ağır basması taşranın yeniliklere kapalı yerler olarak algılanmasına zemin hazırlamıştır. Çevre olarak taşra ise merkezin bu itkisine daha önce anıldığı üzere İslam'ın geleneksel değerlerine sarılarak karşılık vermiştir. Eşraf ise bir merkeziyetçilik karşıtı olarak taşralardan yana konumlanmıştır. Eşraf ve taşra ittifakı karşısında reformcu yeni bürokratları bulmuştur. Mardin'e göre "yeni ve okul görmüş ulusalcı bürokratlar yeni ve modern bir devlet kurma konusunda sabırsızlanmışlardır". Bununla birlikte bürokrasi içinde yükselmenin nüfuzlu ailelere yakın olmakla mümkün olduğuna inanmışlardır (Mardin, 2020, s. 58). , Robert A. Nisbet'ten hareketle, "hısımlar toplumu" ile "askerî toplum" arasındaki karşıtlığın, şehir merkezli bürokratik yapılar ile çevresel toplumsal gruplar arasındaki bölünmeyi nasıl derinleştirdiğini sorunsallaştırmaktadır. Hısım

bağlarına dayalı toplumlar ile askeri bağlar arasındaki çatışma bir yanda merkeziyetçi ve bireyci askeri bağlarla diğer yanda hücreli, gruplaşmış hısım bağları arasında yoğunlaşır. Cumhuriyet, Mardin'e göre birlik, beraberlik, vatanperverlik ideolojisiyle Ümmetçilik mayasını devam ettirmiştir. Ümmet'e benzer bu toplumsal birlik hissi köylerde ideolojik boşluğu kapatmış ve dahi tamamlamış, köy çevreleri volk İslamı adını verdiği yerel geleneksel biçimleriyle toplumsal hissi devam ettirmiştir. Şehir çevrelerinde ise Kemalizm'in bu çizgideki eksiklikleri eleştirilere maruz kalan cumhuriyet elitleri arasında kültür krizleri üretmiştir. (Mardin, 2016c, s.149) Ümmet yapısının diğer bir önemli işlevi Müslüman toplumlarda yukarıda aktarılan ikincil yapıların olmamasından doğan boşluğu doldurmasıdır (Serin, 2023, s.605). İkincil yapıların olmamasından kasıt orta sınıfın yokluğudur. Söz konusu tartışma uzun bir süre orta sınıf yazınını meşgul etmiştir. Özellikle ikinci dünya savaşının ardından toplumun üçüncülleşmesi adı verilen bu süreç yalnızca yeni sektörlerin ortaya çıkışını değil aynı zamanda orta sınıfların yüzyılın ikinci yarısına kadar orantılı bir şekilde artışını ele alır (Lange ve Meier, 2009, s.15).

Mardin yeni orta sınıfların da ortaya çıkışını resmetme potansiyeli olan cumhuriyetin logosu ile mahallenin ethosu arasındaki sınırların ne oranda yumuşadığı sorusuna karşılık 2011 yılında; "merkez ve çevre arasında sınırların ne oranda yumuşadığını bilmiyoruz" şeklinde yanıt vermektedir (Mardin, 2016d, s.238). Bu tespit yeni orta sınıfların ne derece belirginleştiğini de bilmiyoruz anlamı taşımaktadır. Mardin'in merkez ve çevre iki aşırı ucu tasvirinde merkeze resmi görevlileri çevreye köylüleri ve iki toplumsal kuvvet arasında sonradan oluşan eşraf adını verdiği tüccar sınıfını koymaktadır. 19. YY'da eşraf alt sınıflarla merkezi bürokratlar arasında eklem görevi görmektedir. Eşraf ekonomik faaliyetleriyle merkezi bürokratlarla alternatif bağlar da kurmaktadır. Eşraf yalnızca yerelde nüfuz sahibi tacirlerden değil din ve eğitimle iştigal eden din adamlarından da oluşmaktadır (Mardin, 2020, s.53). Dini yaşamın iki biçiminin ilki Ortodoks sünni ulemanın düşüncelerini devam ettirenlerdir. İkincisi ise Mardin'in volk İslam'ı olarak tanımladığı geleneksel çevre din yaşamıdır. Mardin'e göre zarif ve makbul İslam Osmanlı geleneğinde bu iki biçimin ilki tarafından inşa edilmiştir (Okumuş, 2018, s.150). Öyleyse dönemin yeni orta sınıfların merkez ve çevre analizinde yerel tacirler, din ve eğitimle iştigal eden din adamları ve modernleştirilmiş eğitim kurumlarında öğrenim gören taşralı öğrencilerden müteşekkil olduğu tespit edilebilir.

Bununla beraber Mardin'e göre eğitim kurumları her ne kadar modernize edilse de merkez ve çevre arasındaki kültürel uçurumu devam ettirmiştir. Taşralılar çocuklarını modern okullara gönderememiş veyahut göndermek istememiş, yetenekli çocuklar resmi görevlilerle bir bağlantı kurma umuduyla şehirlere gönderilmiştir (Mardin, 2020, s.54). Jön Türk devriminden sonra çevrede konumlanan taşralı esnaf reformcu bürokratlar tarafından Çiftçiyi Topraklandırma kanununda da görüleceği üzere mutlak

bir tehdit olarak algılanmaya devam edecektir. İkinci grup olarak bilinen eşraftan seçilen vekiller dini eğitimi destekleyen, jandarmayı sivilleştirmeyi amaçlayan bir dizi siyaseti de takip edecektir. Köylülerin krediler, sosyal yardımlar ve finansman olanakları açısından eşrafa bağımlı olması merkezi bürokratların köylülerle bağ kurmasının önündeki engellerden en önemlileridir. Merkez bürokratlarına göre eşraf tarımsal artı değeri absorbe etmekte ve kalkınmada kullanılmasına engel olmaktadır (Mardin, 2020, s.64).

Jöntürkler olarak bilinen reformcu bürokratlar dönemin yeni orta sınıflarını oldukça andırır. Çevreden yükselip merkezileşmeleri ve gelenekselci olarak addettikleri eşrafı sistemin periferisine itmeleriyle yine devinip duran merkez ve çevre döngüsünü yerine getiriyor görünmektedir. Çevreden merkeze taşınma eğilimi sürekli çevreden çıkan yeni eğitimliler ve yeni şehirliler üzerinden şekillenmektedir tespiti oldukça indirgemeci olmakla birlikte eğitimli ve yeni şehirli nüfusun güncel alan yazınındaki benzer teamülleri bu varsayımın incelenmesini hak etmektedir. Nitekim eski çevre ve yeni merkez olarak konumlanan toplumsal kuvvetlerin, döngüsel biçimde ortaya çıkan yeni çevreye kuşkuyla yaklaşması bu gerilimin sürekliliğine işaret etmektedir.

Mardin bunu şöyle aktarmaktadır;

"…. 1946'da, üçüncü kez önemli bir muhalefet partisi kurulduğunda,

Halk Partisi'nin yaptığı uyarı karakteristiktir:

"Destek bulmak için taşra kasabalarına ya da köylerine gitmeyin; ulusal birliğimiz sabote edilmiş olur" (Mardin, 2020, s.61).

Bu Osmanlıların merkezi bürokratik devlet tavrının, yerleşik ailelere yönelik süregelen şüpheli yaklaşımının (Levin, 2023, s.625) devamı olarak görülebilir. Çünkü aynı kuşku merkeze taşınan eski çevreye karşı da duyulmaktadır. Yani eski çevre merkez oluyor ve yeni bir çevre doğma eğilimine girmektedir. Dolayısıyla çevreyi incelerken Jön Türkler ve yeni çevre Terakkiperver fırkasını incelemek elzemdir. Bu noktada Mardin'in bu tespitlerinden yola çıkarak "Osmanlı-Türk modernleşmesinde çevreyle olan geleneksel Osmanlı ilişkisinin sürüp gittiği duygusu" (Mardin, 2020, 63) olarak tarif ettiği şekillenme bugünün yeni orta sınıfları açısından nasıl tartışılabileceği önemli bir sorundur. Çünkü Osmanlı'dan Türkiye'ye geçişte köylülerin geri kalmışlığının ancak eğitilerek aşılabileceği motivasyonu ve merkezde ilerici bir Kemalist kuşak yetiştirme programı, tepeden inmeci köylü geliştirme planlamaları ve yeni çevrelerin yükselmesi döngüsüyle birlikte kuşkuyla bakılan kırsal alan ve yerel eşraf yeni orta sınıflar açısından nereye konumlandırılacağı eğer devam ediyorsa aynı döngünün güncel devamının yanıtını verecektir. Çünkü cumhuriyetin kuruluş sürecinde, merkezi; bürokrat ağırlıklı kadrolar temsil ederken, çevreyi ise küçük ölçekli tüccarlar oluşturmaktadır.

Türkiye'de İslamcılık ideolojik köken itibariyle söz konusu çevreden filizlenen toplumsal katmanda aranmalıdır. . Çevrenin taleplerini siyaset ve sivilleşme yoluyla merkeze taşıma mücadelesi Mardin'in çevreden merkeze yönelim döngüsünü tamamlamaktadır. Öyleyse çevreden yükselen yeni orta sınıfların merkeze taşınacak geleceğin merkez kadrolarını oluşturacak yeni toplumsal tabakanın kim olacağını ve hangi eğilimleri taşıdığını tespit etmek bu çalışma bakımından mütevazı bir katkı olsa da gelecek araştırmalara önemli bir ilham olacaktır. Çevrenin taleplerini merkeze taşıma serüveninde Cumhuriyetin kurucu kadrolarından sonra yeni orta sınıf kavramının özelliklerini temsil kabiliyeti bakımından cumhuriyet yüzyılında ortaya çıkan önemli kuşak yuppi'ler olarak bilinen 80'lerin eğitimli kuşağıdır.

"Genç ve Kent'li profesyonel bireyler anlamına gelen Yuppi terimi 80'li yıllarda Ronald Reagan'ın başkanlığı döneminde doğmuştur" (Bali, 2002, s.41). Finans ve bankacılık sektöründe ortalama ücretlerin oldukça üstünde ücretlerle çalışan, yüksek gelirler elde eden, kısa vadede büyük gelir dilimlerine ulaşan, her hizmetin en kalitelisini elde etmek isteyen, beyaz yakalı gençleri tanımlamak için kullanılmıştır. Bu dönemde de yemek, konut ve eğitim tüketimi yeni orta sınıf yuppilerin ritüeli haline gelmiştir. İshak Alaton'un Alkent Bahçeşehir için kullandığı "Ev değil yaşam tarzı satın alıyorsunuz" sloganı bu minvalde ikoniktir (Bali, 2002, s.115). Yaşam tarzında hız, rezidans, iş merkezi ve alışveriş merkezleri, üst yönetici yetiştiren ekâbir müfredatlı eğitim kurumları akım haline gelmiştir.

Bu yıllarda kronik yoksulluğun çözümü yeni orta sınıfların büyütülmesi olarak görülmüştür. Eğitimli yeni teknokrat tabakanın refah programlarının çözemediği sorunları çözme potansiyeli taşıdığı varsayılmıştır. Finansal piyasaların, girişimciliğin ve orta sınıfa hitap eden tüketim mallarının ithal ikame piyasalara girişi toplam talebe ve eğitime yapılan yatırımlarla birlikte, yeni ve güçlü bir orta sınıf doğmuştur (Derndorfer ve Kranzinger, 2021, s.919). 1980'lerin bu neoliberal değişim rüzgârında yuppie olarak ün yapan genç, eğitimli, büyük şirketlerin üst kademelerinde yüksek ücretle istihdam edilen, tüketim meraklısı yeni profesyonel gençler yeni orta sınıf araştırmalarında dönemin ilgi odağıdır. Hizmet yoğun sektörler; bankacılık, finans vb. sektörlerde kariyer odaklı ahlaki açıdan olabildiğince seküler, bireyci ve geleneksel ilişkilerinde bağımsızlıkçı yeni bir toplumsal tabakadır (Özonur, 2010, s.188).

Her dönemin ekonomisi ve üretim araçlarının sürükleyicileri yeni orta sınıfların şekillenmesinde kritik rol oynamıştır. Örneğin; Avrupalı'ların eline geçen ticari imkanlarla birlikte Osmanlı tebaası çocuklarını kâtip olarak yetiştirmeye başlamış ve tüccarlığa olan rağbet azalmıştır. Güvencesizlik kaygısı nedeniyle memuriyete yerleşme güdüsüyle devlet kadroları genişlemiştir. Söz konusu orta sınıf devlet işlerinin yürütülmesinde ve tanziminde önemli görevler üstlenmiş Osmanlı'lardan Türkiye

Cumhuriyetine'de toplumsal sınıf olarak miras olarak aktarılmışlardır (Kaya ve Him, 2020, s.327). Öyleyse Cumhuriyetin ilk yıllarında Modernleşen laik bürokratik merkez ve muhafazakarlaşan çevreden, İkinci yarısında gittikçe sekülerleşen ve muhafazakarlaşan bir merkeze evrilme sürecinde yeni çevre yani çevreden merkeze taşınma eğiliminde olan yeni toplumsal tabaka Merkez ve Çevre teorisinde nerede konumlanabilir?

1.1. Güncel Yazında Yeni Orta Sınıfın Tasviri

Sınıf, Orta Sınıf, Üst Orta Sınıf ve Yeni Orta sınıf kavramları alan yazınında en muarız ve ihtilaflı, üzerinde uzlaşma henüz sağlanamamış kavramlardır. Merkez ve çevre arasında yeni orta sınıf olarak tanımlanan toplumsal tabakanın nereye konumlandığını tespit etmek çalışmanın girizgâhında aktarıldığı üzere beyaz yakalılar, mavi yakalılar, altın yakalılar, işçiler, hizmet sınıfı yöneticileri ve aşağıda aktarılacak geniş bir eleştirel kavramsal külliyatın aktarımını gerektirmektedir. David Harvey'e göre şayet kapitalizmin kentsel krizleri bir devrime ya da çalışmada anıldığı üzere çevreden merkeze taşınma eğilimine yol açacaksa bu; sermayenin müşterek alanlarda tüketimi yoluyla mülksüzleştirilmiş şehir hakkı elinden alınmış, depolitize edilmiş ve hizmet sektöründe istihdam edilmiş prekerya olarak tanımladığı yeni toplumsal tabaka tarafından gerçekleştirilecektir (Harvey, 2012, s.36).

Çünkü dijital kapitalizmin yükselişiyle yeni endüstriler ya da kreatif endüstriler olarak adlandırılan sektörlerde uzmanlaşan teknoloji işçileri siber proleterler olarak adlandırılan sofistike sınıflar ortaya çıkmıştır. Esneklik, girişimcilik ve dijital emeğe dayalı bu yeni tabaka yeni orta sınıf araştırmalarını cezbetmiştir. Esnek emek yoğun teknoloji sektörü çalışanları yeni orta sınıfların önemli bir yönünü görünür hale getirmiştir (Dorschel, 2022, s. 1304). Yeni orta sınıfların esneklik ve güvencesizlik temelli toplumsal hareketliliği (Akcan, 2016, s.87) hizmet sektörünün gelişmesi ile birlikte kavramın kullanımının yoğunluğunun arttığı zamanlara denk düşmektedir. 'Precarious' (güvencesiz) sıfatı ile 'proletariat' (proletarya) isminin birleşiminden" (Altıntaş, 2015, s.168) oluşturulan prekarya kavramı da belirsiz ve güvencesiz sektörlerdeki sınıfları tanımlamak için kullanılmaktadır. Fakat emeğin küreselleşmesiyle ortaya çıkan sınırları kamu ve özel sektörler arasında tam olarak ayrılmayan şartları tanımlamak için kullanılmaktadır.

İsimleri farklı biçimlerde de anılsa yeni tehlikeli sınıf olarak görülen yeni orta sınıfların söz konusu tehlikeliliği Harvey'in Asi Şehirler'inde olduğu gibi toplumsal hareketlere ve devrimlere sosyal tohumlar ekmesinden kaynaklanır. Özellikle 1960'lı yıllarla birlikte şekillenen yeni toplumsal hareketler ve değişen tarzı hayatlar ile internet tabanlı protesto hareketleri güvencesizlik ve tehlikeliliğin odağında yer almıştır (Erdoğan ve Köten, 2014, s.99). Sınıf dinamiklerinin değişen bu

yapısıyla birlikte şehirli, hizmet yoğun özel sektörlerde çalışan profesyoneller üzerinde odaklanan araştırmalarda yeni orta sınıfların yeniliği; yeni ortaya çıkan sanayii devrinden farklı çalışma koşulları ilgili görünmektedir. Nitekim küreselleşmenin ve dahi neoliberalleşmenin kentlerde ürettiği sermaye ve mekân ilişkisine dair değişimlerin konu edildiği yerli kaynak eserlerden "Sekiz Kentin Hikayesi'nde yeni orta sınıflar batı'lı iyi eğitimli ve beyaz yakalı sınıflar olarak resmedilmektedir (Theodore vd., 2012, s.25). Bilakis esneklik ve güvencesizlik şartlarında yeni imkânlar arama durumunun merkez çevre doktrini esası içinde yerleştirileceği yerin; 19. YY'ın ikinci yarısında çevre'nin, çocuklarını tüccarlıktan azade edip eğitime aynı nedenle yönlendirmesi olarak görülebilir. Güvencesizlik ve istikrar arayışının dışında farklı metaforik anlamlandırma yaklaşımları yeni orta sınıfları günlük hayat pratikleri üzerinden incelemiştir. Bu araştırmalarda ortak yaklaşım üretim araçlarının tüketim alışkanlıklarını nasıl şekillendirdiğini aramaktır. Gelir ve meslek konumları prestij ve statü ayrıcalığı arama güdüleri açısından önemli olduğundan tüketim alışkanlıklarının yeni orta sınıfları belirginleştiği düşünülür. Sosyalleşme mekânları ve yeme içme pratikleri bunların en somut ve kamusal alanda görünür olanlarıdır (Akarçay, 2016, s.43).

Post endüstriyel toplumun yalnızca farklı iş kollarından doğan farklı üretim ve tüketim alışkanlıkları değil aynı zamanda sosyal kutuplaşmayla birlikte mekânsal ayrışmaları da beraberinde getirdiği varsayımı bu araştırmaların öncülleridir. Çünkü şehir işi eşitsizlikler nedeniyle sosyal sınıfların farklı yerleşim yerlerine dağılıp dağılmadığı ya da farklı sosyalleşme mekânları tüketip tüketmediği sorunu, yeni orta sınıfları aramada problem haline gelmektedir (Konietzka ve Martynovych, 2023, s.9). Yeni orta sınıfların sosyal statülerini hayata geçirmek için kullandıkları tüketim ritüelleri; alışveriş merkezleri, cafeler, okul seçimi, kahve tüketimi ve yolculuk modu seçimine değin (Rocha vd., 2017, s.473) geniş ilgi görmesinin nedeni yeni tüketim biçimlerinin doğmasına neden olan yeni üretim araçlarıdır. Fakat söz konusu tüketim ritüelleri, yalnızca tüketim davranış ritüellerini tespit etmekte toplumsal tabakalar arasında yeni orta sınıfların nerede konumlandığını kestirme noktasında zayıf kalmaktadır. Konumlanmada orta sınıfın ölçülmesindeki metodolojik zorluklar buzdağı modeliyle de aşılmaya çalışılmaktadır. Buzdağı modeli; isteğe bağlı tüketim, eğitim, meslek, varlıkların mülkiyeti, değerler, beklentiler, tutumlara göre sınıf kategorizasyonunu çözümlemekte ve literatürde özellikle tüketim araştırmalarında yaygın olarak kullanılmaktadır (Belbağ vd., 2019, s.327; Derndorfer ve Kranzinger, 2021, s.919). Literatürde tüketim ritüelleri üzerinden nitel analiz yoluyla belirsiz görünen toplumsal sınıfı berraklaştırma çabası dikkat çekmektedir. Bu çaba Brezilya'lı orta sınıflarının gemi yolculuğu tüketim biçimlerinden (Rocha vd., 2016) çocuk partilerinin tüketimine (Feldman-Savelsberg, 2020) değin oldukça marjinal konulara kadar genişletilmektedir.

Bu noktada üst orta sınıfın mutenalaşmış, güvenlik odaklı izole yaşam alanları olarak toplu konut sitelerindeki yaşam pratiklerinin anlaşılması ve geleneksel mahalleden toplu sitelere sosyo mekânsal dönüşüm sırasında insan mekân ilişkisi orta sınıfların yeniliğini tespit etmede en önemli anahtar olarak görülebilir. Çünkü kapalı mahallelerin sıkı bağlarıyla örülü mekanların sosyal mimarileri neoliberalleşme rüzgarının etkisinde gevşek, izole, bireyci ve güvenlikçi bağlarla örülü yeni ilişkilere dönüşmektedir. Yeni mekânlar sosyal ilişkiler bağlamında da geleneksel olanlarından ayrışmakta ve dahi eskisini soylulaştırmaktadır (Kurtuluş, 2011, s.53). Harvey'e göre bunların her biri "imtiyazlı okulları, golf sahaları, tenis kortları, 24 saat devriye gezen özel güvenlikleri" gibi hizmetleriyle küçük birer devlet görünümü arz etmektedir (Harvey, 2012, s.57). Siyasi ve kültürel bilinç açısından yeni orta sınıfların banliyölerdeki alışkanlıklarını korumalarını ve devam ettirmelerini sağlayan davranış türleri, anılan yeni modern gettolarda kiralama yerine mülkiyet edinme, çocuk sahipliğine imtinalı yaklaşma ve harcama yerine tasarruf gibi yeni davranışlara evrildiği uzun zamandır bilinmektedir (Gregg, 1998, s. 2933).

Yeni orta sınıflar için ev, tüketim nesnesi olarak sembolik değer taşımakta, mali yatırımın yanında duygusal yatırım niteliği de taşımaktadır. Anlamsal olarak konutlara, barınma değil prestij ve statü değeri atfedilmektedir (Akbıyık, 2015, s.548). Fatih-Başakşehir arasında evrilen kentsel habitus araştırması bu noktada önemlidir. İrfan Özet'in yürüttüğü araştırmada Fatih'in çeperlerinde karşı ağlarda başlangıçta göçmenler olarak filizlenip yerlileşen ve sivil-siyasi iktidar sonrası Başakşehir'e taşınan muhafazakâr habitus'un etnografyası sunulmaktadır. Araştırmada en dikkat çekici kırılım, Fatih'in mahalle olarak kurucu unsurlarının muhafazasının devamındaki hassasiyetle, Başakşehir ilçesinde mutenalaşan yaşam tarzlarının değişim sürecinde; eğitim, güvenlik kaygısı ve nitelikli eğitimi arayışının yine ortaya çıkıyor olmasıdır (Özet, 2019, s.207). Tarihin bir tekerrürü yeniden tecessüm etmekte ve Sultanbeyli'nde yürütülen araştırmada Tuğal şöyle söylemektedir; "Eğitimliler ve muhalifler sıradan insanın dininde değerli bir şey görmüyorlardı ve yoksullarla anlamlı bir ilişki kuramıyorlardı. Kültürel sermayeleri giderek egemen kesimlerin kültürüne benziyordu ve bu nedenle ağlarını yoksulları dışlayan bir tarzda kuruyorlardı" (Tuğal, 2019, s.84). Aynı olgu Çukurambar'da yürütülen araştırmada ortaya çıkmaktadır. Çukurambar'da kentsel mekânı yeniden üreten ana etken muhafazakâr elitlere sunulan kent mekanlarıdır. Sembolik iktidar kentsel mekânlarda yeni orta sınıfların farklı ifadelerinde yeniden üretilmektedir (Akçaoğlu, 2020, s.66).

Bu yeni tüketim, iş ve eğitim kalıplarıyla birlikte esneklik ve güvencesizlik (güvenlik kaygısı) karşıt tepki olarak yeni orta sınıfları güvenlik odaklı, öznel yaşam stillerine yöneltmektedir (James, 2019, s.37). Orta sınıflar arasındaki fraksiyonların kendi içindeki bölünmeleri meslek, statü ve yaşam kalitesi talebi başlıklarında ayrılmaktadır. Küreselleşme ya da post endüstriyel sonrası olarak tanımlanan

dönemde orta sınıflarda yeni olan olgu teknik uzmanlık ve sosyal örgütlenmeler arasında şekillenmiştir. Bunun anlamı devletlerin ve örgütlerin teknoloji ile bağının değişen yapısı ve iş yapma, yürütme biçimlerinin yıkıcı teknolojilerle yeniden yapılandırılmış olmasıdır. Eğitimli mülk sahipleri, profesyoneller, yöneticiler, teknokratlar, sosyal uzmanlar, kültürel elitler ve hizmet sektörü çalışanları bu bağlamda odaklanan yeni orta sınıf tabakalarıdır (Güveli vd., 2012, s.226). Okul seçimi ve ev seçimi hususunda istisnacılık ve seçicilik yeni orta sınıf araştırmalarında yerli ve yabancı yazında ortak noktalardan biridir (Hernández ve Carrasco, 2022; Anderson, 2013). Küreselleşme dalgasının ortaya çıkardığı yeni uluslararası profesyoneller ve küresel hizmetlerin aynılaştırma potansiyeli; benzer, sosyal, politik, duygusal ve ekonomik yetkinliklere ve ihtiyaç arayışlarına sahip olma durumu getirmiştir (Agbaria, 2019, s.740). Üst eğitim grubuna mensup, beyaz yakalı, eğitim yoluyla sahip oldukları kültürel konumları sosyo-ekonomik ilişkilerinde kullanan, belli tüketim ritüelleri olan, şehirlerde yeni sosyal mekânlar inşa eden, güvenlik odaklı yaşamı ve istikrar arayışını hayatının merkezine yerleştirmiş, belirsizlikten mümkün olduğunca kaçınan, eğitim fetişi olan ebeveynler olarak resmedilen yeni orta sınıflar, meritokrasiye dayalı toplumsal hiyerarşiye inanmış, rasyonel, neoliberal ilerleme ideolojilerinin etkisinde bir sınıf görünümü verir (Scott, 2021, s.111). Söz konusu toplumsal tabaka, gelecek konusunda toplumsal anksiyete ve gerilimlerini bu eğilimlerle hafifletmektedir. (Akarçay, 2016, s.36) Yeni orta sınıfların merkez ve çevre arasında konumlanmasında arafta kalma durumlarının onları tüketim ritüellerinde birleştirmesi sınıf atlama ya da atlayamama süreçlerinde sosyal statülere dair çelişkilerini içselleştirmelerini de kolaylaştırmaktadır (Badak, 2020, s.196).

1.1.1. Merkez ve Çevre Arasında Aynılıklar ve Ayrılıklar

Türkiye'nin tabakalaşma düzenini "statü farkındalığı, tabaka farkındalığı, tabaka bağlılığı, tabaka bilinci ve tabaka eylemi" kategorilerinde inceleyen (Mardin, 2020, s.79) Şerif Mardin bu şekilde kültürler arası çalışmalara temel oluşturmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre statü farkındalığı "kendini ve başkalarını konumlandırma yeteneğidir. Tabaka farkındalığı "kendini ve başkalarını tabakalara yerleştirme geleneğidir. Tabaka bağlılığı "bir tabakaya bağlı olma duygusudur". Tabaka bilinci tabakanın çıkarlarıyla özdeşleşme ve ait olma durumudur. Tabaka eylemi ise tabakanın çıkarlarına göre harekete geçme, eylemsel olma halidir (Mardin, 2020, s.80).

İlk olarak statü farkındalığı açısından Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras merkez ve çevre arasındaki toplumsal dinamiklerle güncel yeni orta sınıfların birçok ortak noktası bulunmaktadır. Çevreden merkeze yükselen jön Türklerin bürokraside yükselmek için nüfuzlu ailelerle bağ kurma isteği bunu kanıtlar niteliktedir. Benzer şekilde yeni orta sınıf yazınında yer alan güvenlik ve istikrar arayışı da aynı doğrultuda eğilimler göstermektedir. Tabaka farkındalığı açısından kendini ve başkalarını tabakalara yerleştirme geleneği Osmanlı bakiyesi dönemden günümüze değin merkez ve

çevre arasında yer alan tüm toplumsal tabakalaşma düzeninde aynılıklardan biridir. Türk toplumu sınıfları kategorize etme geleneğini her dönem sürdürüyor görünmektedir. Tabaka bağlılığı açısından toplumsal tabakalaşma düzeninin dağınık bir görünüm arz ettiği söylenebilir. Yeni orta sınıfların geç Osmanlı dönemi ikincil tabakaları arasında taşra toplulukları arasındaki bağ ve yeni şehirli jönler arasındaki bağ, Cumhuriyetin kurucu kadroları ve kurucu kadroların öteki olarak gördüğü çevre arasındaki bağ birbirine benzemektedir. Fakat yuppiler'le başlayan neoliberal ve küreselleşme döneminin yeni orta sınıfları arasındaki bağlar daha gevşek, esnek, bireyci bağlar görünümü vermektedir.

Tabaka bilinci açısından tabakanın çıkarlarına olan aidiyet duygusu söz konusu merkez ve çevre güçleri açısından tamamen farklı görünüm arz etmektedir. Siyasi motivasyonları olan eğitimli jön Türklerle, günümüzün eğitimli yeni genç nüfusu arasında söz konusu aidiyet duygularının benzer olduğunu söylemek oldukça zor görünmektedir. Tabaka eylemi açısından çıkarlara göre harekete geçme durumu Türk modernleşmesinin kurucu kadroları açısından istisnai faaliyetlerden biridir. Yeni toplumsal hareketlerin prekarya olarak tanımlanan yeni orta sınıflar tarafından 19.YY'ın ortalarından itibaren aktive edildiği ifade edilse de günümüz aktivizmi teknoloji tabanlı, pasifist ve depolitik güdülerle şekillenmektedir. Söz konusu tabakalaşma düzeni tüm kategori başlıklarında incelendiğinde Türkiye'nin yeni tabakalaşma düzeninin bir dizi değişiklik geçirdiği ortaya çıkar. Çalışmanın odağı olan yeni orta sınıfın merkez ve çevre teorisi bağlamında konumlandırılması ışığında gelinen nokta toplumların devinip duran merkezlerinin çevreden gelen Osmanlı bakiyesine benzer değişim taleplerine maruz kalmakla birlikte merkezin geçirdiği evrimle bir dizi farklılıklara da sahne olmasıdır.

SONUÇ

Türkiye'nin güncel tabakalaşma düzeni Şerif Mardin'in Merkez ve Çevre teorisi bağlamında yeni orta sınıfın nereye tekabül ettiği sorusuyla düşünüldüğünde, yeni orta sınıfların tabakalaşma düzeninin değiştiricileri olarak Mardin'in söylediği gibi henüz sınırlar arasındaki ayrım tabakalaşma kategorileri altında da incelendiği üzere belirsiz olsa da yeniliğin emarelerini gösteriyor olduğu ifade edilebilir. Eğitim kurumlarının yeni orta sınıf üretmedeki etkisi yeni orta sınıfın çocuklarına dair yükseköğretim fetişinde yeniden vücut bulmaktadır. Sayısı her geçen gün ardan yüksek öğretim kurumu sayısı söz konusu talebe arz niteliğinde yanıt vermekte ve yükseköğretim mezunu şehirli genç sayısı giderek artmaktadır. Abdulhamid dönemi eğitim kurumlarının modernleştirilmesiyle taşralı gençlerin eğitim talebi bu dönemin ortak yönü olarak gözlemlenebilir. İlaveten ilmiye ve tıbbiye okullarında taşralı ve şehirli kültürü çatışmasının eğitimli genç şehirli gruplar arasında hangi olgulara sahne olduğu özel bir araştırmanın konusudur. Recaizade'nin Bihruz Bey karakterinin oğlu için aradığı devlet memuriyeti

ve güvence arayışında somutlaştırılmış güvence arayışı, tarihsel süreklilik içinde istikrar ve statü arzusunun sembolik bir temsili olarak okunabilir.

Kültürel ikiliğin muhafazakâr sınıfın içinde bölündüğü muhafazakâr habitus araştırmalarının tümünde belirgindir. Sivil-siyasal iktidarın getirdiği ekâbir tabakalaşma ve mutenalaşmaya karşı kentsel mekanlarda alt orta sınıf ve üst orta sınıf çatışmasını gözlemlemek mümkündür. Şehirlerdeki mutenalaştırılmış yeni yaşam alanları muhafazakâr habitus içindeki bu bölünmenin vücut bulmuş halidir. Geleneksel Osmanlı bakiyesi askeri bürokratlar olarak merkez, tüccarlar olarak yerel eşraf ve taşralılar olarak çevre güçleri Türkiye Cumhuriyet'ine yerel eşrafın siyasi sivil ikincil ayak olarak ortaya çıkacağı bir miras bırakmıştır. Cumhuriyet önemli tabakalardan biri ilmiye sınıfını ortadan kaldırarak eğitim kurumlarını tıpkı Abdulhamid gibi yaygınlaştırarak eğitimli yeni bir orta sınıfın doğmasına zemin hazırlamış ve bu sınıf yeniliği iktidara kadar taşıyan sivil-siyasi yeni bir toplumsal tabaka meydana getirmiştir. Bugün eğitimin yine tüm illeri kapsayacak şekilde genişletilmesiyle ortaya çıkan genç ve dinamik bir yeni orta sınıf doğduğu ifade edilebilir. İktidara taşınan eski çevre artık yeni orta sınıfları temsil kabiliyetini giderek yitirmekte, tıpkı Osmanlı çevresinden Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrolarına taşınan çevre gibi merkezileşme eğilimi göstermektedir. Merkez ve çevre arasında yeni orta sınıflar bugün doğma ve taşınma eğilimindedir. Şerif Mardin'in sınırlarından henüz belirginleşmemesinden kastı olan sivil siyasi iktidarın el değiştirememesi uzak olmayan bir gelecekte mümkün görünmektedir. Merkezi bürokratik kontrole karşı çevrede mobilize olma kaygısı da yeni orta sınıflar arasında ortak olmayan noktalardan biridir. 2023 Genel seçimlerinde de görünür hale gelen yeni orta sınıfların siyasi yelpazedeki dağınıklığı merkeze karşı farklı politik tepkiler verdiği görünümündedir.

Cumhuriyetin logosu ile mahallenin ethosu arasındaki çatışma merkezin logosu ve çevrenin ethosunun tümüyle normlar perspektifinden değiştiği bir sürece tanıklık etmektedir. Yeni orta sınıflarda ideolojik tabaka ayırd etmeksizin artan depolitizm ve bireycilik söz konusu tabakanın tek bir cephede mobilizasyonunu zorlaştırmaktadır. Yine 2023 seçiminde milliyetçi oyların siyasi yelpazedeki dağılımı gözlemlendiğinde artan sekülerliğin ortak nokta olmakla birlikte farklı siyasi partilerdeki dağınıklığı söz konusu mobilizasyon zorluğunu açıklayabilir. Bununla birlikte yeni orta sınıfların değişim rüzgarı perspektifinden Türkiye'de seküler milliyetçiliğin dikkatle izlenmesi gerekmektedir. Muhafazakâr çevrenin sivil-siyasal iktidara taşınma sürecini andıran bir süreç seküler milliyetçi ideoloji bakımından yaşanmaktadır.

Sonuç olarak Şerif Mardin'in merkez ve çevre teorisi minvalinde yeni orta sınıfların Türkiye'de konumlandırılacağı yerin taşradan merkeze taşınan ideoloji tabakalarının yer değiştireceği ikinci bir döneme sahne olacağı öngörülmektedir. Tabakalaşma düzeninde söz konusu ideolojinin seküler

milliyetçilik olacağı kuvvetle muhtemeldir. Fakat söz konusu esnek dağılımlı grupların yerel eşraftan yoksun mobilizasyon zorluğu rakip tabakalarla sosyal rekabetini etkileyeceği öngörülmektedir. Şehirli, eğitimli, genç çevrelerin yeni talepleri merkez ve çevre arasında, çevreden merkeze taşınma eğilimindedir. Türkiye'nin sivil-siyasal iktidarı bakımından köklü bir devinim uzak görünmemektedir.

EXTENDED SUMMARY

This study revisits Şerif Mardin's center–periphery thesis to explore how the concept of the "new middle class" can be situated within Turkey's long-term socio-historical transformations. While "new" in name, the emergence of new middle classes is far from a contemporary phenomenon; its conceptual roots stretch back to the late nineteenth century, when white-collar expertise, bureaucratic specialization, and new forms of socio-economic stratification began reshaping European and American societies. However, as Mardin argues, the Ottoman Empire followed a distinct trajectory: the collapse of feudal structures in Europe produced robust intermediate strata, whereas the Ottoman order evolved around a binary configuration of askerî elites and tax-paying reaya, lacking what might be termed "secondary structures." This absence not only weakened the development of autonomous bourgeois groups but also generated enduring center–periphery tensions that shaped both late Ottoman and Republican modernization.

The central question of this article is therefore twofold:

(1) How can we historically locate new middle classes in relation to Mardin's center–periphery framework? (2) To what extent can the socio-economic and cultural features of contemporary new middle classes be interpreted as a continuation, transformation, or rupture of Ottoman-Republican stratification patterns?

Methodologically, the article undertakes a comprehensive reading of historical-sociological literature, new middle-class studies, urban consumption research, and political sociology, while examining the conceptual legacy of Mardin's oeuvre. Through this combined framework, the study traces correlations between earlier peripheral strata—such as provincial notables, educated young bureaucrats, and newly urbanized groups—and today's post-industrial new middle classes characterized by cultural capital, white-collar labor, flexible employment, and lifestyle-oriented consumption.

The findings suggest several key parallelisms. First, the rise of educated provincial youth in the late empire embodied by Jön Türkler and the modernizing bureaucratic cadre resembles the ascent of today's highly educated, urban, professional strata. Both groups emerged through expanded educational opportunities, both experienced mobility from periphery to center, and both displayed ambivalent attitudes toward traditional culture. Second, historical tensions between central elites and

provincial notables echo contemporary frictions between established upper-middle classes and new middle classes striving for mobility through education, homeownership, and symbolic consumption. In this sense, the new middle class reproduces long-standing anxieties and aspirations that have shaped Turkey's socio-political history.

At the same time, notable differences exist. Unlike early Republican cadres whose mobilization was ideologically cohesive and state-driven, contemporary new middle classes are politically fragmented, individualized, and largely depoliticized. Their identity is shaped less by collective ideology than by neoliberal meritocracy, insecurity, and lifestyle differentiation. Concepts such as prekarya, flexible labor, urban gentrification, gated communities, and cultural consumption rituals (e.g., coffee culture, education fetishism, mobility patterns) capture the distinctiveness of this new socio-economic layer. These developments reflect global transitions from industrial to post-industrial economies, where new forms of employment, digital labor, and symbolic capital structure class distinctions.

The article argues that this fragmentation complicates any attempt to locate new middle classes squarely within the center or the periphery. Rather, they inhabit a liminal position an araf both shaping and shaped by mobility aspirations, insecurity, and meritocratic competition. This liminality mirrors, in modern terms, the structural ambiguity of Ottoman intermediate groups such as eşraf, who mediated between central authority and local society. As consumption-based research demonstrates from housing choices to schooling preferences and new urban lifestyles today's new middle classes construct their identities through spatial, cultural, and symbolic practices that both emulate and contest existing hierarchies.

Furthermore, the article emphasizes that the expansion of higher education in the 2000s has played a decisive role in the quantitative enlargement and qualitative diversification of the new middle class. Similar to Abdülhamid II's educational reforms that opened pathways for provincial youth, the recent proliferation of universities has produced a generation of mobile, aspirational, yet often precarious graduates. Whether this new cohort will evolve into a politically mobilized "new periphery" is an open question, but early indicators such as the rise of secular nationalism among urban youth suggest emergent ideological realignments with potential center-shifting consequences.

Finally, the study concludes that Turkey is likely entering a new phase of center periphery reconfiguration. Just as conservative peripheries moved toward the center in the late twentieth century, current socio-economic trends indicate the rise of a secular, educated, urban new middle class that may constitute the next wave of center formation. However, unlike earlier peripheral mobilizations anchored in local notables and communal solidarities, today's new middle classes lack cohesive

organizational structures, relying instead on individualized strategies of social mobility. This absence of a strong "local notables" class eşraf creates a mobilization deficit that may limit their political impact.

Nonetheless, the new middle class remains a key analytical construct for understanding Turkey's contemporary social transformations. Its positioning between center and periphery fluid, contested, and evolving offers critical insights into socio-economic inequality, cultural differentiation, political polarization, and the future direction of Turkish modernization.

KAYNAKÇA

Agbaria, A. K. (2019). Religion and the global middle class: towards a new research agenda. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education,* 40(5), 734-742.

Akarçay, E. (2016). Yeme pratikleri üzerinden (yeni?) orta sınıf (lar) ı anlamaya çalışmak. *Sosyoloji Konferansları*, (54), 33.

Akarçay, E. (2016). Yeme pratikleri üzerinden (yeni?) orta sınıf (lar) ı anlamaya çalışmak. *Sosyoloji Konferansları*, (54), 33.

Akbıyık, M. (2019). Yeni Orta Sınıfın İdeal Ev Tasvirlerine İlişkin Bir Değerlendirme. *Journal of International Social Research*, 12(65).

Akcan, H. K. (2016). Esneklik ve Güvencesizliğin Kaygan Zemininde Yeni Orta Sınıfın "Hareketliliği". *Sosyoloji Konferansları*, (54), 85.

Akçaoğlu, A. (2020). *Zarif ve Dinen Makbul Muhafazakar Üst-Orta Sınıf Habitusu.* İletişim Yayınları

Alim, A. R. L. I.(2004). Bir Siyaset Sosyoloğu Olarak Şerif Mardin. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* (3), 495-510.

Altıntaş, S. (2015). Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf. *İnsan ve Toplum,* 5 (9) , 167-169. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/insanvetoplum/issue/70047/1123009

Anderson, T. (2013). *"Beautiful New Homes": The Development of Middle-Class Housing in the Industrial Suburb of East Chicago*, Indiana. Indiana Magazine of History, 109(3), 185-223.

Asad, T. (2020). *Sekülerliğin biçimleri: Hıristiyanlık, İslamiyet ve modernlik.* F. B. Aydar (Çev.). Metis.

Badak, N.(2020). Orta sınıflaşmanın kültürel yeniden üretimi: Denizli örneği (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Bali, R. (2002). *TARZ-I HAYATTAN LİFE STYLE-A Yeni Seçkinler Yeni Mekanlar Yeni Arayışlar*. İletişim Yayınları.

Barışcan, K & Him, M. S.(2020). Modern Türkiye'de Orta Sınıf Çalışmaları: Tarihsel Literatür Değerlendirmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 325-349.

Belbağ, A. G., Üner, M. M., Cavusgil, E., & Cavusgil, S. T. (2019). The new middle class in emerging markets: How values and demographics influence discretionary consumption. *Thunderbird International Business Review*, 61(2), 325-337.

Charney, I., & Malkinson, D. (2015). Between electoral and urban geography: Voting patterns and socio-spatial dynamics in Tel Aviv. *Applied Geography,* 58, 1-6.

Chen, P., Zhang, M., & Wang, Y. (2023). The Chinese new middle class and their production of an 'authentic'rural landscape in China's gentrified villages. *Geoforum,* 144, 103793.

Danyluk, M., & Ley, D. (2007). Modalities of the new middle class: Ideology and behaviour in the journey to work from gentrified neighbourhoods in Canada. *Urban Studies,* 44(11), 2195-2210.

Derndorfer, J., & Kranzinger, S. (2021). The Decline of the Middle Class: New Evidence for Europe. *Journal of Economic Issues,* 55(4), 914-938.

Dorschel, R. (2022). A new middle-class fraction with a distinct subjectivity: Tech workers and the transformation of the entrepreneurial self. *The Sociological Review,* 70(6), 1302-1320.

Erdoğan, B., & Köten, E. (2014). Yeni toplumsal hareketlerin sınıf dinamiği: Türkiye LGBT Hareketi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(1), 93-113.

Feldman-Savelsberg, P. (2020). Class Performances: Children's Parties and the Reproduction of Social Class among Diasporic Cameroonians. *Africa Today*, 66(3), 20-43.

Galent, M., & Kubicki, P. (2012). New urban middle class and national identity in Poland. *Polish Sociological Review*, 179(3), 385-400.

Gregg, R. (1998). The new African American middle class. *Economic and Political Weekly,* 2933-2938.

Güveli, A., Luijkx, R., & Ganzeboom, H. B. (2012). Patterns of intergenerational mobility of the old and new middle classes in a post-industrial society: Netherlands 1970–2006. *Social Science Research*, 41(2), 224-241.

Güven, U. Z. (2016). Beğeni Sosyolojisi Açısından Kültürel Tabakalaşma: Yeni Orta Sınıf ve Yeni Medya. *Sosyoloji Konferansları,* (54), 61.

Haldun, I., & Mukaddime, C. 1, Süleyman Uludağ (Haz.). 5. Baskı, İstanbul: Dergâh.

Harvey, D.(2012). *Asi Şehirler Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru*. Ayşe Deniz (Çev.) Metis Yayınları.

Hernández, M., & Carrasco, A. (2022). The transition from a deregulated market to a centralised school admission system in Chile: Mapping middle-class responses to new school choice rules. Compare: *A Journal of Comparative and International Education,* 52(7), 1107-1124.

James, D. (2019). New subjectivities: Aspiration, prosperity and the new middle class. *African Studies*, 78(1), 33-50.

Konietzka, D., & Martynovych, Y. (2023). The Spatial Dimension of Social Stratification in Germany—Are Social Class Differentials in Place of Residence Increasing?. *Social Sciences*, 12(6), 326.

Konietzka, D., & Martynovych, Y. (2023). The Spatial Dimension of Social Stratification in Germany—Are Social Class Differentials in Place of Residence Increasing?. *Social Sciences*, 12(6), 326.

Kurtuluş, H. (2011). Gated communities as a representation of new upper and middle classes in Istanbul. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (44).

Lange, H., & Meier, L. (Eds.). (2009*). The new middle classes: globalizing lifestyles, consumerism and environmental concern*. Springer Science & Business Media.

Levin, P. T. (2023). Reflections on Şerif Mardin's center-periphery thesis. *Turkish Studies,* 24(3-4), 617-639.

Mardin, Ş. (2016a). *Türkiye'de Din ve Siyaset: Makaleler 3: Makaleler 3*. İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (2016b). *Jön Türklerin siyasi fikirleri 1895-1908.* İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (2016c). *Din ve ideoloji.* İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (2016d). *Türkiye, İslam ve Sekülarizm: Makaleler 5: Makaleler 5.* İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (2020). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset: Makalaler 1:* İletişim Yayınları.

Okumuş, E. (2018). Şerif Mardin'de İslam Din Sosyolojisi–Bir Giriş Denemesi. Adam Academy *Journal of Social Sciences,* 8(2), 145-174.

Özet, İ.(2019). *Fatih Başakşehir Muhafazakar Mahallede İktidar ve Dönüşen Habitus.* İletişim Yayınları.

Özkurt, C. (2020). Bir Şerif Mardin ve Mübeccel Kıray Okuması: Yakın Tarihimizde Toplumsal Değişmeler ve Modernleşme Periyotları. *Mavi Atlas,* 8(1), 57-70.

Özonur, D. (2010). Türkiye'de 'Yeni Orta Sınıf'Üzerine Bir Analiz: Issız Adam;'Yuppie'Alper. *Marmara İletişim Dergisi*, (16).

Pannekoek, A. (1909). The new middle class. *International Socialist Review,* 10(4), 316-326.

Rocha, A. R. C., da Rocha, A., & Rocha, E. (2016). Classifying and classified: An interpretive study of the consumption of cruises by the "new" Brazilian middle class. *International Business Review,* 25(3), 624-632.

Rocha, A. R. C., da Rocha, A., & Rocha, E. (2017). Rituals of cruise consumption and the'new'middle class: desiring and'devouring'maritime cruises. *Leisure Studies,* 36(4), 468-480.

Schindler, S. (2014). The making of "world-class" Delhi: Relations between street hawkers and the new middle class. *Antipode,* 46(2), 557-573.

Schwake, G. (2020). The bourgeoisification of the Green-Line: The new Israeli middle-class and the Suburban Settlement. *Political Geography,* 82, 102223.

Scott, D. B. (2021). Doing Gender, Class, and Nation in Northern India: Student Aspirations and the New Middle Class. *Sociological Focus,* 54(2), 106-119.

Shaker, R., & Rath, J. (2019). The coffee scene in Glasgow's West End: On the class practices of the new urban middle classes. *City, Culture and Society,* 17, 1-7.

Serin, M. (2023). Şerif Mardin'in Türk Din Sosyolojisine Metodolojik Katkıları Üzerine Bir İnceleme. *Bilimname,* (49), 601-627.

Shils E. (1961). *'Centre and periphery', in The Logic of Personal Knowledge: Essays Presented to Michael Polanyi,* Routledge & Kegan Paul, , pp. 117-30.

Şahbaz, Y. (2019). Şerif Mardin ve Aydın Meselesi. Dönemsel ve Düşünsel Bütünlüğü İçinde Bazı Soru(n)lar. *Muhafazakar Düşünce Dergisi,* 16(57), 61-79.

Thedore, N. & Peck, J. & Brenner, N. (2012). "Neoliberal Kentçilik: Kentler ve Piyasanın Egemenliği", (Çev. Şerife Geniş), *Neoliberalizm ve Kentsel Eşitsizlikler-İdealkent Dergisi*, (7), s. 21-37

Tuğal, C. (2019). *Pasif Devrim İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi*. Küy Yayınları.

Türkyılmaz, G. (2020). İstanbul'da üçüncü dalga kahve kültürünün yayılması: Yeni orta sınıfın 2000 sonrası mekan ve kahve tüketimi (Master's thesis, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı).

Van der Land, M. (2007). Cursory connections: urban ties of the new middle class in Rotterdam. *Urban Studies,* 44(3), 477-499.

Wynne, D. (2002). *Leisure, lifestyle and the new middle class: A case study.* Routledge.

https://www.worldbank.org/en/country/mic/overview

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Income-Distribution-Statistics-2022-49745